

INTERGEMEENTELIJK SAMENWERKINGSVERBAND
VOOR RUIMTELIJKE ORDENING EN SOCIO-ECONOMISCHE EXPANSIE

RONSE – FAMILIA

HERBESTEMMING GEBOUWENCOMPLEX 'POORT NAAR DE VRIJHEID'

ARCHEOLOGIENOTA – 2017D251 EN 2017D14

PEDE R., KLINKENBORG S., POULAIN M. & CHERRETTÉ B.

SOLVA-ARCHEOLOGIERAPPORT NR 65

Colofon

Project:

Ronse Familia – herbestemming gebouwencomplex 'Poort naar de Vrijheid'. Archeologienota

Projectcode – 2017D251 (bureauonderzoek) en 2017D14 (proefputtenonderzoek)

Projectnaam: 16-RON-WA

SOLVA Archeologierapport 65

Opdrachtgever:

Stad Ronse

Grote Markt 12

9600 Ronse

Tel: 055/23 27 11

Uitvoerder:

SOLVA

Intergemeentelijk samenwerkingsverband voor ruimtelijke ordening en socio-economische expansie

Gentsesteenweg 1B

9520 Vlierzele

Tel: 053/64 65 20

Auteurs:

Ruben Pede (erkend archeoloog)

Sigrid Klinkenborg (veldwerkleider)

Maxime Poulain (assistent-archeoloog)

Bart Cherretté (redactie)

Bewaarplaats archeologisch ensemble:

Erkend onroerend erfgoeddepot SOLVA Archeologisch depot, p/a Industrielaan 25B, 9320 Erembodegem
archeologie@so-lva.be

Tel: 053/64 65 36

Wettelijk depotnummer: D/2017/12.857/3

Afbeelding voorblad: zicht op de gevel van de voormalige Familia zaal in de Watermolenstraat (bron: Inventaris Onroerend Erfgoed)

Copyright: Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van SOLVA. Alle foto's, tenzij anders vermeld: © SOLVA.

Inhoudsopgave

1. Planmatige context.....	5
2. Wettelijk kader	5
3. Resultaten	5
Verslag van de resultaten van het bureauonderzoek	8
1. Beschrijvend gedeelte	8
1.1. Administratieve gegevens	8
1.2. De archeologische voorkennis	10
1.3. De onderzoeksopdracht	10
1.4. Een beschrijving van de werkwijze en strategie van het vooronderzoek	21
2. Assessmentrapport.....	24
2.1. Methoden, technieken en criteria	24
2.2. Een beschrijving van het assessment van de vondsten	24
2.3. Een beschrijving van het assessment van de stalen	24
2.4. Conservatie-assessment	24
2.5. Assessment van de sporen	24
2.6. Assessment van het onderzochte gebied	24
2.7. Evaluatie van de onderzoeksvragen en potentieel op kennisvermeerdering, en de aard en waardering daarvan	54
Verslag van de resultaten van het proefputtenonderzoek	61
1. Beschrijvend gedeelte	61
1.1. Administratieve gegevens	61
1.2. De archeologische voorkennis	61
1.3. De onderzoeksopdracht	61
1.3.1. Vraagstelling	61
1.3.2. De randvoorwaarden	62
1.3.3. Beschrijving van de geplande werken	62
1.4. Een beschrijving van de werkwijze en strategie van het vooronderzoek	62
1.4.1. Motivering van de onderzoeksstrategie, -methoden en -technieken:	62
1.4.2. Inplantingsplan van de proefputten, geprojecteerd op het kadasterplan	64
1.4.3. Opendelege oppervlakte van de proefputten en procentuele verhouding ten opzichte van het onderzochte gebied	64
1.4.4. Beschrijving en motivering van afwijkende methodiek en van bijstellingen van de oorspronkelijke strategie:	65
1.4.5. Keuze ten aanzien van de selectie van vondsten	66

1.4.6. Keuze ten aanzien van staalname	66
1.4.7. Organisatie van het vooronderzoek	66
1.4.8. Gebruikte materiaal en technische specificaties.....	66
1.4.9. Aanduiding zones met behoud <i>in situ</i>	67
1.4.10. Inbreng van specialisten.....	67
1.4.11. Omschrijving van de algemene wetenschappelijke advisering door externen.....	67
2. Assessmentrapport.....	68
2.1. Assessment van sporen, spoorcombinaties en archeologische structuren.....	68
2.2.1. Beschrijving van de aardkundige opbouw van het onderzochte gebied.....	68
2.2.2. Globale stratigrafische opbouw en sporenbestand	68
2.2.3. Sporenkaart	81
2.2.4. Plan met weergave van de genomen absolute hoogtes van de sporen	83
2.2.5. Projectie van de sporen op het kadasterplan.....	83
2.3. Assessment van de vondsten	84
2.4. Assessment van de stalen	85
2.5. Conservatie-assessment.....	85
2.6. Datering en interpretatie van het onderzochte gebied	85
2.7. Confrontatie van de bevindingen met de resultaten van voorgaande onderzoeksfases	85
2.8. Verwachting ten aanzien van archeologisch erfgoed	85
2.8.1. Verwachting ten aanzien van de aanwezigheid en aard van archeologisch erfgoed, gekaderd binnen het landschappelijke en culturele kader	85
2.8.2. Kaart met afbakening waar archeologisch erfgoed al dan niet aanwezig is of verwacht wordt.....	89
Bibliografie	90
Bijlagen.....	95
Sporenlijst	95
Vondstenlijst	95
Stalenlijst.....	95
Skeletformulieren	95
Conservatierapport.....	95
Beschrijving van aangelegde referentieprofielen met foto's.....	95
Resultaten aardkundige en natuurwetenschappelijke analyses (ruwe data)	96
Lijst van de bijlagen	96

1. Planmatige context

Stad Ronse en m u r m u r architecten plannen de herbestemming van het voormalige cinemacomplex 'Familia'. Het gebied situeert zich in de Vrijheid, een middeleeuwse heerlijkheid in het hart van Ronse, die met het toekomstige stadsvernieuwingsproject volledig heraangelegd en opgewaardeerd zal worden als een groen winkel-wandel centrum. Aangezien het huidige project zich tussen de nieuwe stadsparking (ten noorden) en het historisch centrum (ten zuiden) bevindt, is het gedoopt tot '**poort**' naar de Vrijheid.

Een deel van de bestaande gebouwen zal gesloopt worden, enkel de Familia voorbouw blijft behouden en zal geïntegreerd worden in de nieuwe gebouwen. Het project bestaat uit een U-vormig gebouw rond een groen binnenplein met diagonale doorsteek van de parking ten noorden van het projectgebied naar het stadscentrum. De gelijkvloers van de gebouwen is voorzien voor commerciële doeleinden. Omwille van de centrumligging in de heraangelegde Vrijheid, de goede bereikbaarheid en parkeermogelijkheid, het zicht op de Sint-Hermeskerk, de uitstraling van de gerenoveerde Familia voorbouw en het aantrekkelijke groene binnenplein zijn de bovenliggende bouwlagen van hoogwaardige appartementen voorzien.

2. Wettelijk kader

De zone bevindt zich binnen een archeologische zone. De oppervlakte van het projectgebied bedraagt meer dan 300 m² en de ingreep in de bodem meer dan 100 m².

Derhalve diende in uitvoering van **art. 5.4.1 2°** van het Onroerend Erfgoeddecreet d.d.12 juli 2013, een archeologienota te worden opgesteld ten behoeve van het indienen van de **stedenbouwkundige vergunningsaanvraag** voor de sloop- en bouwwerken aan het Familia complex. Er zijn voor dit dossier geen vrijstellingen van toepassing op bovenvermeld artikelnummer¹.

3. Resultaten

SOLVA Dienst Archeologie voerde in opdracht van Stad Ronse het voorgeschreven archeologisch onderzoek uit. Ten behoeve van het bekomen van een bekrachtigde archeologienota is een **bureauonderzoek** opgemaakt. Hierbij wordt het archeologisch potentieel van het projectgebied en de impact van de werken ingeschat. Om de onderzoeksvragen te beantwoorden is in tweede instantie tevens een **proefputtenonderzoek** gebeurd.

Het **bureauonderzoek** toont aan dat het projectgebied zich in een zone met een archeologisch potentieel bevindt. Het gebied ligt binnen de grenzen van de **Vrijheid**, een heerlijkheid te Ronse die minstens tot de 10de eeuw teruggaat. De zone maakte deel uit van de noordelijke grens van de stad,

¹ Het uit te voeren archeologisch onderzoek valt onder de toepassing van het Onroerend Erfgoeddecreet van 12 juli 2013, het Besluit van de Vlaamse regering van 16 mei 2014 betreffende de uitvoering van het Onroerend Erfgoeddecreet, gewijzigd bij besluit van de Vlaamse regering van 4 december 2015 en de Code van Goede Praktijk voor de uitvoering van en de rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren, versie 2.0 van 1 januari 2017.

gevormd door twee waterlopen, de Molenbeek en de Loozebeek.

Het projectgebied valt op te splitsen in **twee delen**: een zone **langs de Watermolenstraat** en een zone langs de Molenbeek. Op de historische kaarten uit de 17de eeuw is te zien dat het gebied langs de Watermolenstraat verdeeld is in kleinere percelen, waarop langs de straatzijde (Watermolenstraat) **bebouwing** aanwezig is. Het is niet duidelijk hoever deze bebouwing in de tijd teruggaat, hoewel er indirecte aanwijzingen zijn. In de loop van de 18de en 19de eeuw krijgt deze bebouwing een ander uitzicht, wat uiteindelijk evolueert naar de huidige situatie.

De zone **langs de Molenbeek** bestaat uit de **achtererven** (van de bewoning langs de Watermolenstraat) die in de 17de eeuw oorspronkelijk onbebouwd zijn. De 18de en 19de eeuwse bronnen tonen dat deze voormalige achtererven en bij uitbreiding ook de volledige zone langs de Molenbeek bebouwd wordt. De reden dat het zo lang duurde dat het gebied – ondanks de ligging binnen de middeleeuwse Vrijheid – in gebruik is genomen, is vermoedelijk te zoeken in de natte omstandigheden rondom de Loozebeek en Molenbeek. Een recent archeologisch onderzoek (volgens Archeologiedecreet, vergunningsnummer 2015/239 en 2016/232) op de stadsparking ten noorden van het projectgebied toonde aan dat de terreinen rondom beide beken (Loozebeek en Molenbeek) in eerdere periodes (volle (?) en late middeleeuwen) vermoedelijk als overstromingsgebied in gebruik waren en stelselmatig zijn opgehoogd. Geleidelijk aan in de loop van de 18de - 19de eeuw geraakten ook de gedeeltes rondom de Molenbeek bebouwd. Het valt logischerwijze te verwachten dat dit ook geldt voor het onmiddellijk aanpalende terrein net ten zuiden van de Molenbeek, binnen het huidige projectgebied.

Om een onderbouwde uitspraak te doen omtrent de aanwezigheid van archeologisch relevante sporen en het nemen van maatregelen met het oog op de impact van de werken op de ondergrond, is besloten om na het bureauonderzoek een **vooronderzoek met ingreep in de bodem** uit te voeren. Op enkele specifieke plaatsen binnen het projectgebied zijn daarom drie proefputten aangelegd. Het doel was om te achterhalen of er langs de Watermolenstraat resten van de verwachte historische bebouwing aanwezig zijn en zo ja vanaf welke diepte. Voor het overige deel van het projectgebied stelde zich de vraag of het inderdaad aansluit bij het eerder onderzochte terrein tussen de Molenbeek en de Loozebeek, namelijk een nattere zone (overstromingsgebied) zonder duidelijke bebouwing, en of er anderzijds eventueel sporen bewaard zijn die te maken hebben met de achtererven van de historische bebouwing.

Uit de resultaten van de proefputten blijkt dat het projectgebied in de (post-)middeleeuwen in verschillende fases is opgehoogd. De vroegste aanwijzingen hiervoor dateren uit de volle middeleeuwen (of vroeger?), dit sluit aan bij de historische bronnen aangezien die duidelijk maken dat het gebied binnen de grenzen van de Vrijheid ligt (10de eeuw). Er is echter nergens de natuurlijke bodem aangesneden.

Langs de Watermolenstraat situeren zich enkele vloerniveaus die geen verband houden met de huidige bebouwing en stratigrafisch ten vroegste uit de 16de of 17de eeuw dateren maar waarschijnlijk 17de eeuwse of jonger zijn. De exacte datering van de niveaus is niet te achterhalen bij gebrek aan goed dateerbare vondsten. Het is niet uit te sluiten dat het hierbij (deels?) om restanten van de bebouwing gaat die te zien is op de 17de eeuwse kaarten. Oudere bewoningssporen op een dieper archeologisch niveau zijn niet meer te verwachten gezien de waterzieke gronden. De **bewaarde vloerresten** bevinden zich op een niveau dat niet of nauwelijks door de werken zullen geraakt worden. Bij de **aanleg**

van de vloerplaat en de nutsleidingen is er nog een **buffer** ten opzichte van deze historische niveaus. Deze historische niveaus worden net wel of net niet aangesneden bij de DWA-afvoer van de geplande nieuwbouw (= de huisaansluiting op openbaar net) richting de Watermolenstraat en de liftschacht, beide echter ruimtelijk zeer beperkte verstoringen. De paalfunderingen zullen, gezien hun diepte (-10 m), een verstoring van de ondergrond betekenen, hoewel we door de diameter van deze palen (diameter 30-40 cm) eerder van een beperkte impact kunnen spreken. Een eventueel verder onderzoek is binnen het gabarit van deze verstoringen onmogelijk. Om een zinvolle registratie mogelijk te maken zou bij een verder onderzoek een grotere zone moeten opgegraven worden dan er daadwerkelijk door de werken zal verstoord worden.

Deze historische niveaus situeren zich bovendien in een zone die reeds voor een groot deel verstoord is door enkele bestaande kelders. Omwille van de archeologische resultaten en de **beperkte impact van de werken** vallen er voor deze zone **geen bijkomende vraagstellingen** te formuleren in verband met de bewoning en inrichting in dit deel van de Vrijheid (17de eeuwse bewoning met middeleeuwse voorlopers?).

Op de 'achterzijde' van de terreinen, **langs de Molenbeek**, situeren zich **weinig tot geen relevante archeologische sporen**. Hier lijkt de archeologische situatie niet wezenlijk te verschillen van de overzijde van de Molenbeek en kunnen we het tot het overstromingsgebied van de Molenbeek rekenen. In proefput 3 kwam een voorloper van de huidige Molenbeek en een aansluitende (drainage)gracht aan het licht. Andere relevante sporen zijn er niet, maar zijn evenwel niet uit te sluiten. Eventuele archeologische sporen – wellicht geen bewoning maar wel grachten en greppels – zullen zich echter naar analogie met het onderzoek aan de overzijde van de Molenbeek eveneens op een aanzienlijke diepte manifesteren waarvoor de **aanleg van de vloerplaat en de boomputten zeker geen bedreiging** zullen vormen. De paalfunderingen kunnen eventuele sporen wel raken maar deze zijn binnen het gabarit van de paalfunderingen niet te onderzoeken. Archeologische sporen kunnen tevens aangesneden worden bij de nieuw aan te leggen kelders in de noordoostelijke hoek van het terrein. Uit de gegevens van proefput 3 is hier echter de voorloper van de Molenbeek te verwachten. De vraag stelt zich dan ook of hier een verder onderzoek nog te verantwoorden is, gezien de al bij al beperkte verstoring en het beperkte ruimtelijke inzicht dat dit zou bieden.

In de afwegingen moet ook de **relatief hoge graad van verstoring** binnen het projectgebied in rekening gebracht worden. Langs de Watermolenstraat zijn verschillende woningen onderkelderd. Hier mogen we aannemen dat het bodemarchief wellicht volledig is verdwenen. Op het noordelijk deel van het projectgebied vermelden we de in het kader van de stedenbouwkundige vergunning van de stadsparking en de bufferbekkens reeds aangelegde RWA-riolering en de aanwezigheid van enkele niet gekende kelderruimtes onder de achterbouw van de Familia.

We kunnen stellen dat binnen het gabarit van de toekomstige werken het aantreffen van *relevante* archeologische sporen zeer weinig waarschijnlijk is. Bovendien zorgen de aanwezige verstoringen voor een 'versnipperd' onderzoeksgebied. Dit in combinatie met de relatief beperkte impact van de werken enerzijds en de diepte van de historische niveaus anderzijds lijkt ons een verder onderzoek kostenbaten niet aangewezen. Het **potentieel op kennisvermeerdering is zéér gering of onbestaande**. Een bijkomend archeologisch onderzoek binnen het huidig projectgebied zou weinig toegevoegde waarde opleveren en in dit licht is geen verder archeologisch (voor)onderzoek nodig.

Verslag van de resultaten van het bureauonderzoek

1. Beschrijvend gedeelte

1.1. Administratieve gegevens

Projectcode: 2017D251

Sitecode: 16-RON-WA

Wettelijk depotnummer: D/2017/12.857/3

Naam en erkenningsnummer erkende archeoloog: SOLVA OE/ERK/Archeoloog/2015/00038

Locatie: Oost-Vlaanderen, Ronse, Watermolenstraat 3, 5, 9 en 10 (figuur 1, foto 1)

Bounding box: punt 1: x=95657,3588/y=160202,3325; punt 2: x=95690,2875; y=160158,5141

Kadastrale gegevens: Ronse 3de afdeling, sectie E, nummer 917z, 931e, 929b, 929a, 928b, 930a en 931 2m (figuur 1)

Oppervlakte van de betrokken kadastrale percelen: 1320 m²

Oppervlakte van de bodemingreep: 1267 m²

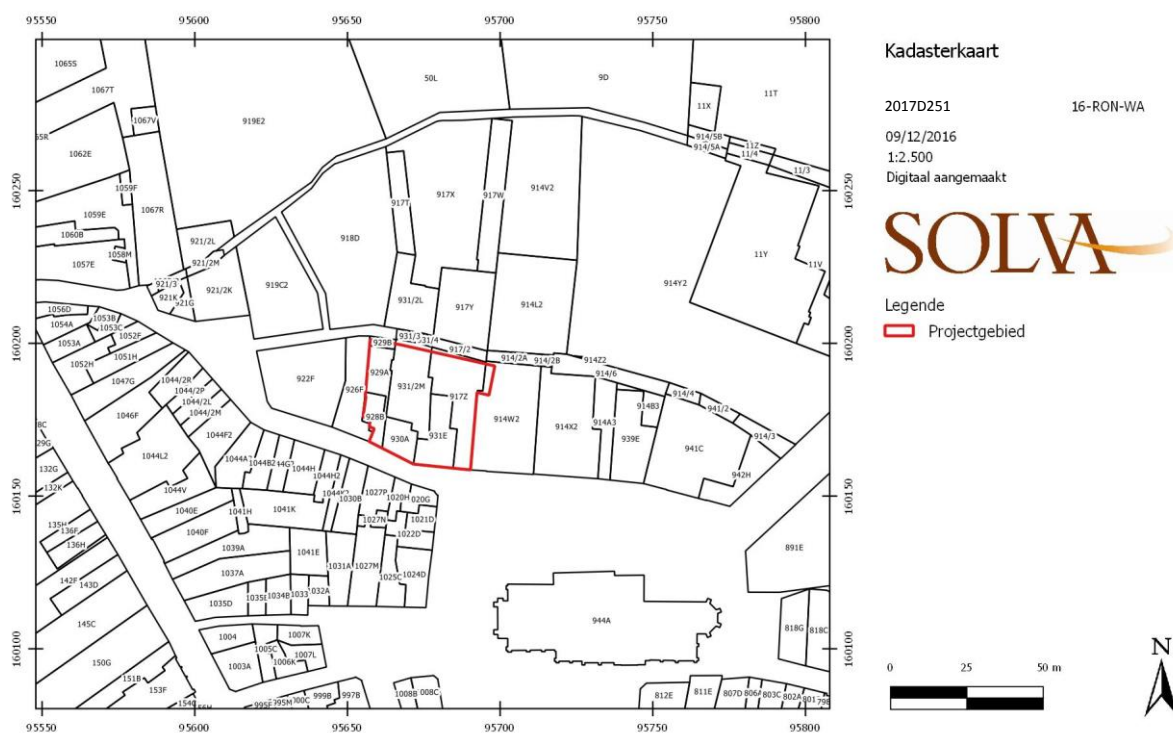
Topografische kaart: figuur 2-3

Uitvoeringstermijn: 8, 9 en 12-15 december 2016

Relevante termen uit de thesauri bij de Inventaris Onroerend Erfgoed: bureauonderzoek

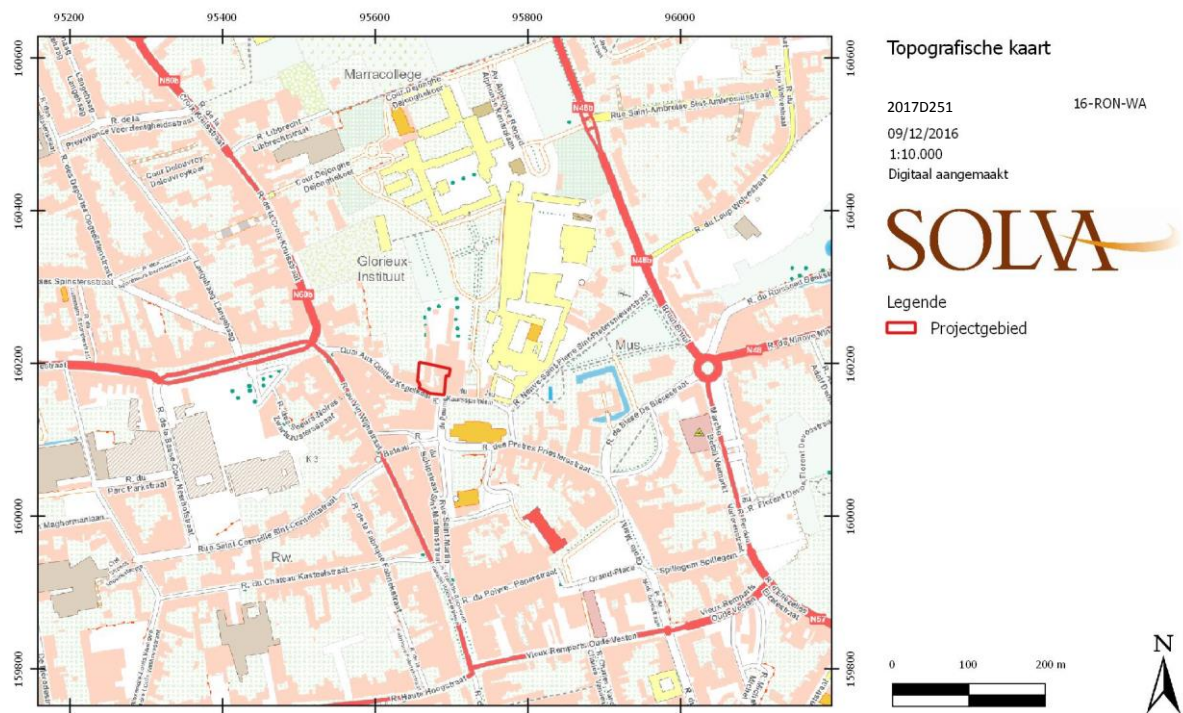
Aard van het onderzoek: bureauonderzoek

Overzichtsplan verstoorde zones: het projectgebied valt buiten de afbakening van de GGA-kaart

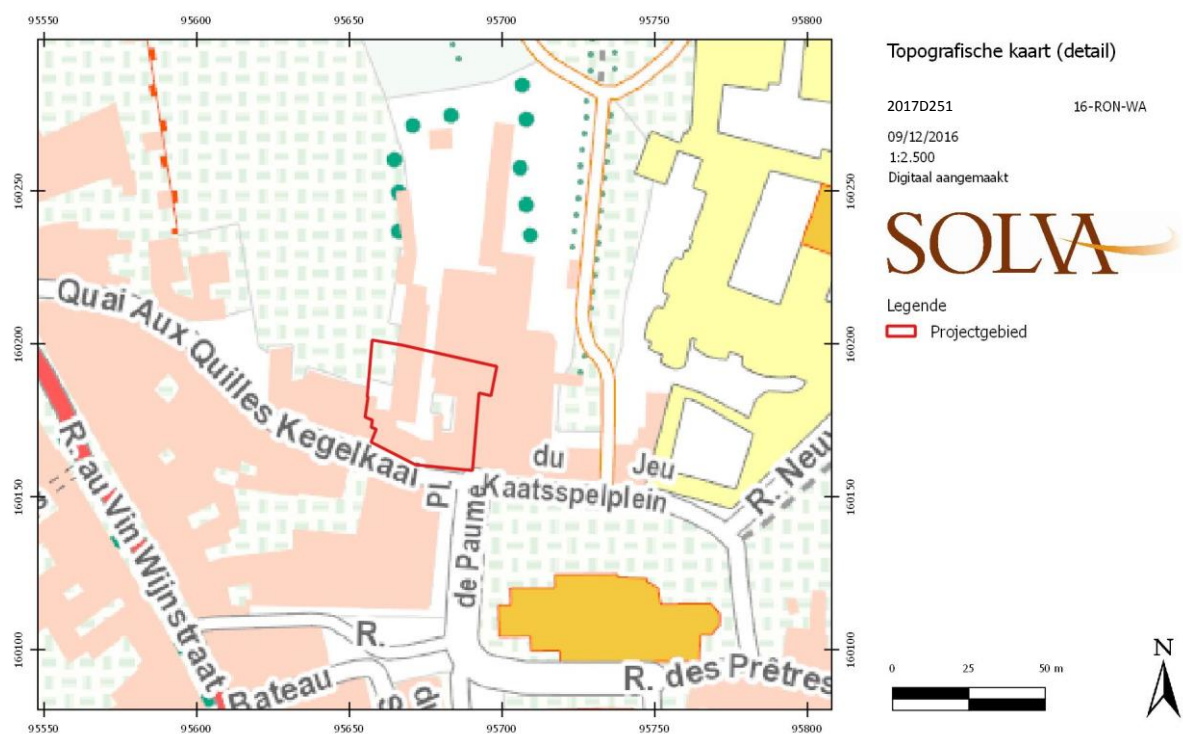

Figuur 1: kadastrale kaart met perceelsnummers, perceelsgrenzen en afbakening van het onderzoeksgebied (bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, Grootchalig Referentie Bestand Vlaanderen)²

² Er is een discordantie tussen het projectgebied en het kadaster. Dit is te wijten aan de foutmarge bij de kadastrale gegevens die niet overeenstemmen met de opmetingen van het projectgebied (rood) op het terrein zelf.

Figuur 2: uittreksel uit de topografische kaart met aanduiding van het projectgebied (bron: Nationaal Geografisch Instituut, geraadpleegd via WMS)

Figuur 3: uittreksel uit de topografische kaart met aanduiding van het projectgebied (bron: Nationaal Geografisch Instituut, geraadpleegd via WMS)

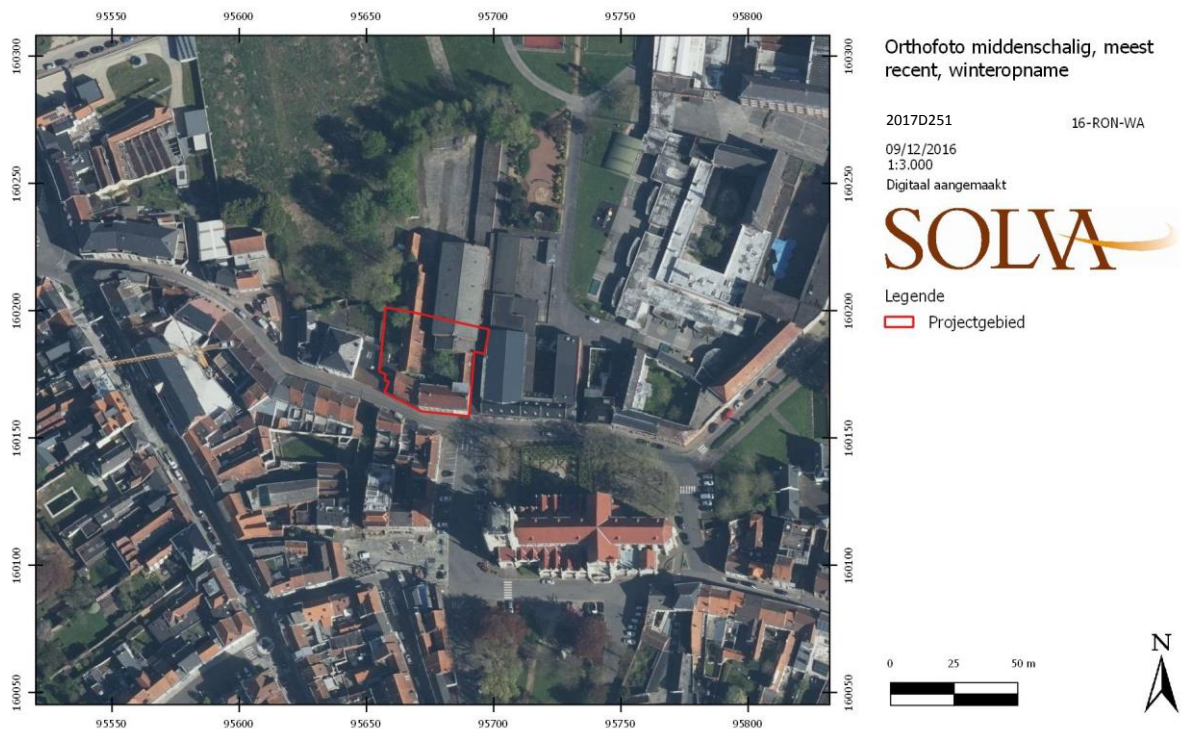

Foto 1: orthofoto, meest recent (bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, geraadpleegd via WMS)

1.2. De archeologische voorkennis

Niet van toepassing.

1.3. De onderzoeksopdracht

1.3.1. Vraagstelling:

Het **bureauonderzoek** ten behoeve van de vergunningsaanvraag heeft tot doel om op basis van bestaande bronnen informatie te verzamelen over de aan- of afwezigheid van een archeologische site op het terrein, de karakteristieken en bewaringstoestand ervan, de relatie met het landschap en de omgeving, de waarde ervan en de wijze waarop met het terrein moet omgegaan worden bij de geplande bodemingrepen. Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische potentieel van het terrein?
- Wat is de (landschaps)historiek van het terrein?
- Welke gebruiksevolutie kende het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?
- Wat is het wetenschappelijk kennispotentieel van een eventueel aanwezige archeologische site op lokaal, regionaal en op Vlaams niveau?
- Wat is de aard en waardering van het kennispotentieel?
- Is er verder vooronderzoek noodzakelijk en welke vorm dient dit aan te nemen?

1.3.2. De randvoorwaarden:

Niet van toepassing

1.3.3. Beschrijving van de geplande werken³:

Stad Ronse en m u r m u u r architecten plannen de herbestemming van het voormalige cinemacomplex 'Familia'. Het gebied situeert zich in de Vrijheid, een middeleeuwse heerlijkheid in het hart van Ronse, die met het toekomstige stadsvernieuwingsproject volledig heraangelegd en opgewaardeerd zal worden als een groen winkel-wandel centrum. Aangezien het project zich tussen de nieuwe stadsparking (ten noorden) en het historisch centrum (ten zuiden) bevindt, is het gedoopt tot 'poort' naar de Vrijheid.

Foto 2: orthofoto, meest recent, met aanduiding van huisnummers en gesloopte/te slopen gedeeltes (bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, geraadpleegd via WMS)

Het projectgebied situeert zich aan de noordelijke grens van de stad, net ten zuiden van de Molenbeek. Het grootste deel van de **bestaande gebouwen** binnen het projectgebied zal gesloopt worden. Een deel van de gebouwen op percelen 917z en 931e zijn reeds ontmanteld in het kader van een eerdere sloopvergunning (foto 2: witte stippellijn). De Familia voorbouw (foto 2, figuur 4: nr. 9 en 10 en figuur 5) op dezelfde percelen blijft behouden langs de Watermolenstraat en zal geïntegreerd worden in de nieuwe gebouwen. De bestaande gebouwen op percelen 928b, 930a, 929b en 931 2m zullen eveneens gesloopt worden (foto 2: gele stippellijn; figuur 4: nr. 3 en 5; figuur 5). Wat de ondergrondse situatie betreft, zijn in de bestaande toestand twee kelders aanwezig (figuur 6). Een eerste kelderruimte bevindt zich onder de huidige Familia voorbouw. Deze blijft grotendeels behouden, behalve het

³ Van alle ontwerpplannen in dit hoofdstuk bevindt zich een gedetailleerde versie in de bijlage.

oostelijke gedeelte onder de toekomstige doorgang naar de Watermolenstraat dat gevuld wordt. Een andere kelderruimte situeert zich onder huisnummer 3, deze zal tevens opgevuld worden. Bij de sloop van de Familia achterbouw kwam een kelderruimte aan het licht die niet gekend was uit de plannen. De overige bodemverstoringen van de bestaande toestand beperken zich waarschijnlijk tot de vloerplaat en de funderingen (figuur 7). De vloerplaat zal verwijderd en vervangen worden; de funderingen worden enkel uitgebroken ter hoogte van de locatie van de funderingen van de nieuwe gebouwen.

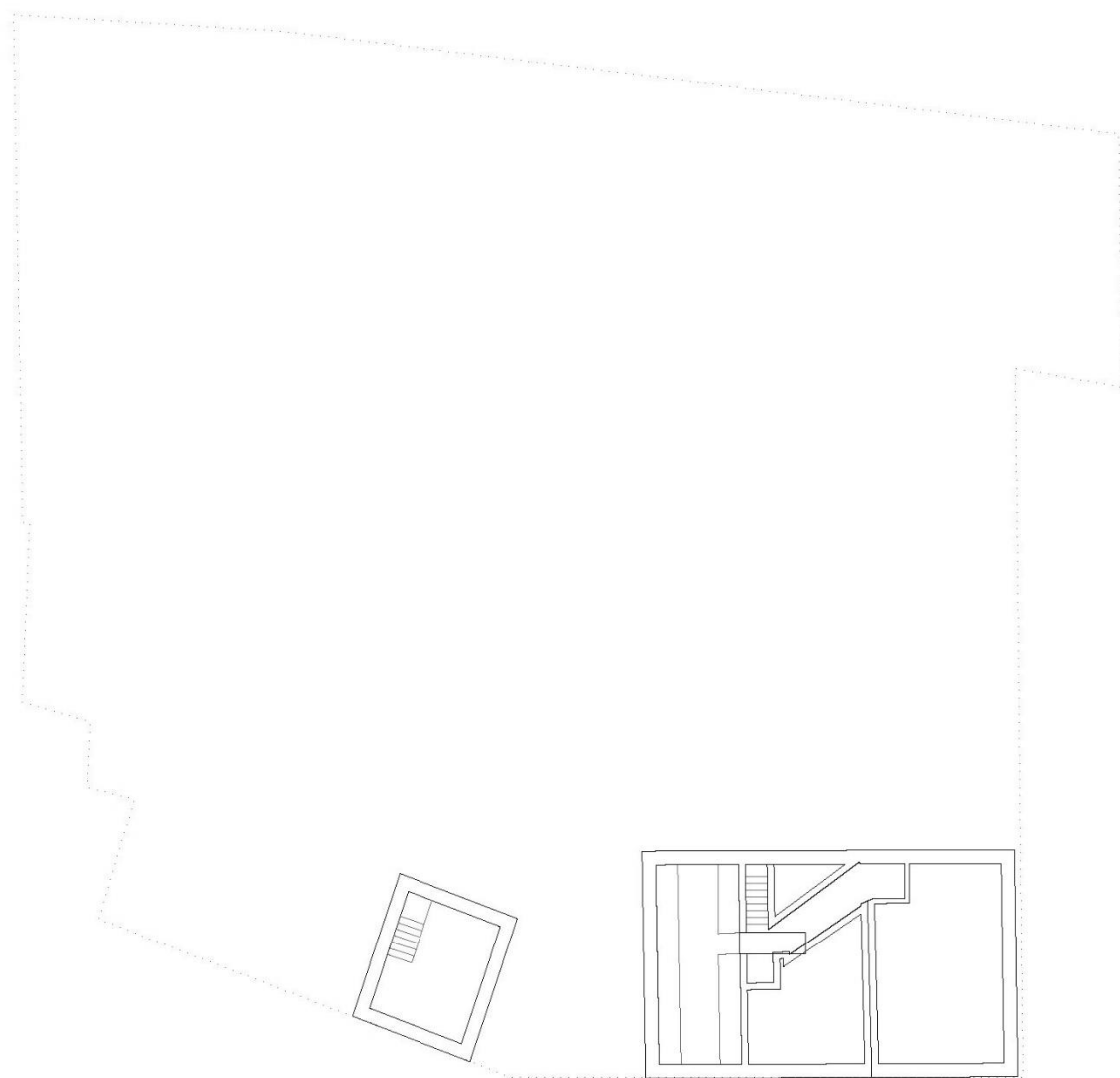
Foto 3: niet gekende kelder ten noorden van de Familia voorbouw (bron: Stad Ronse)

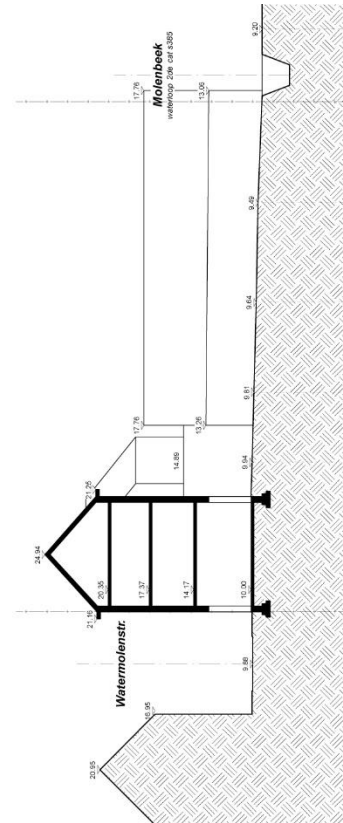
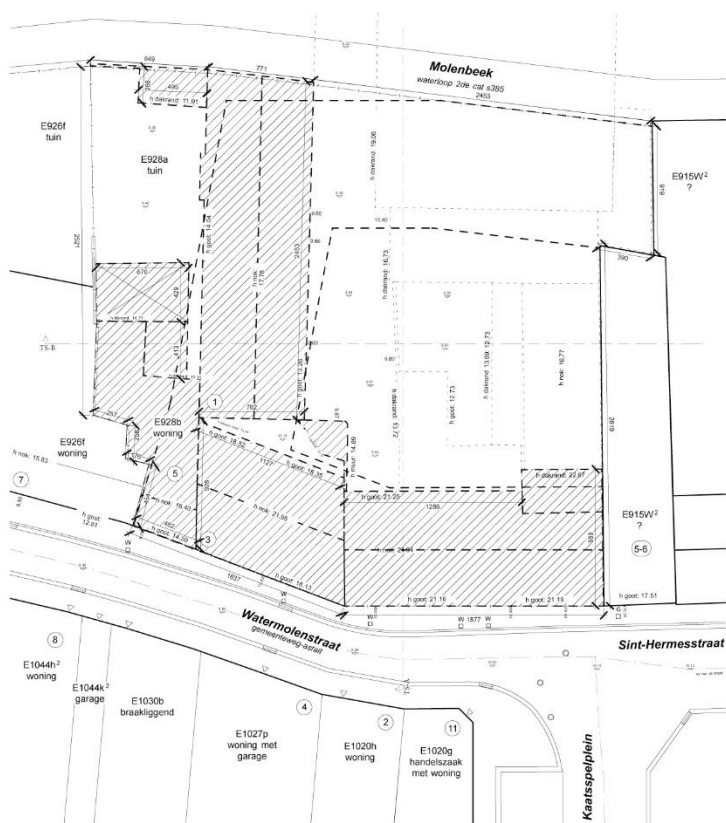
Figuur 4: voorgevel bestaande toestand met aanduiding van huisnummers (bron: m u r m u r architecten)

Figuur 5: gelijkvloers bestaande toestand met weergave van de relatieve hoogtes ten opzichte van de referentiehoogte (zie figuur 10) (bron: m u r m u r architecten)

Figuur 6: (gekende) kelders bestaande toestand binnen het projectgebied (bron: m u r m u u r architecten)

inplantingsplan
bestaande toestand
schaal 1/500

terreinsnede
bestaande toestand
schaal 1/500

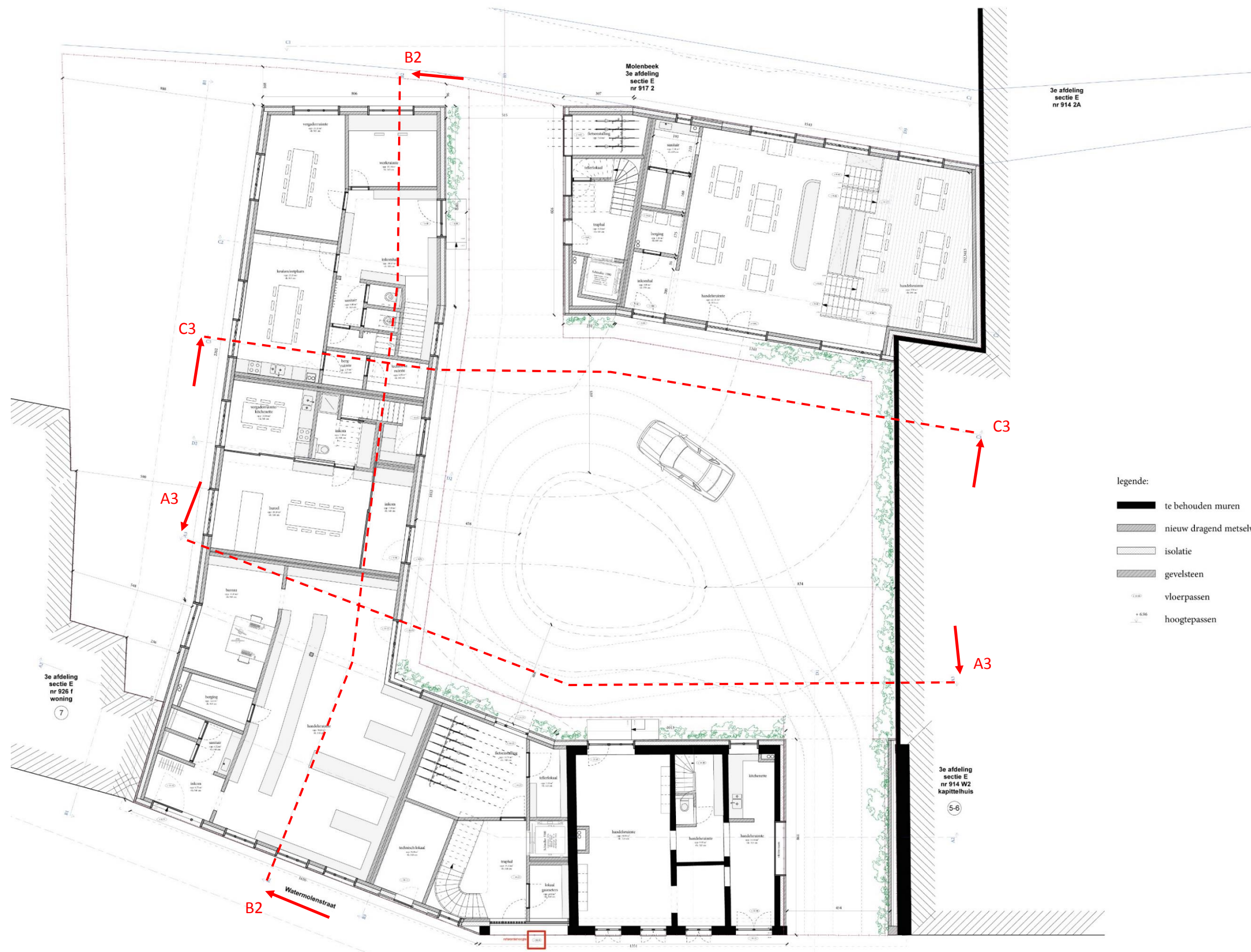
Figuur 7: grondplan en doorsnede bestaande toestand en grondplan ontworpen toestand (stippellijn)
(bron: m u r m u r architecten)

Figuur 8: zicht op de binnenplaats van het toekomstige Familia complex met op de achtergrond de doorgang over de Molenbeek naar de stadsparking ten noorden van het projectgebied (bron: m u r m u r architecten)

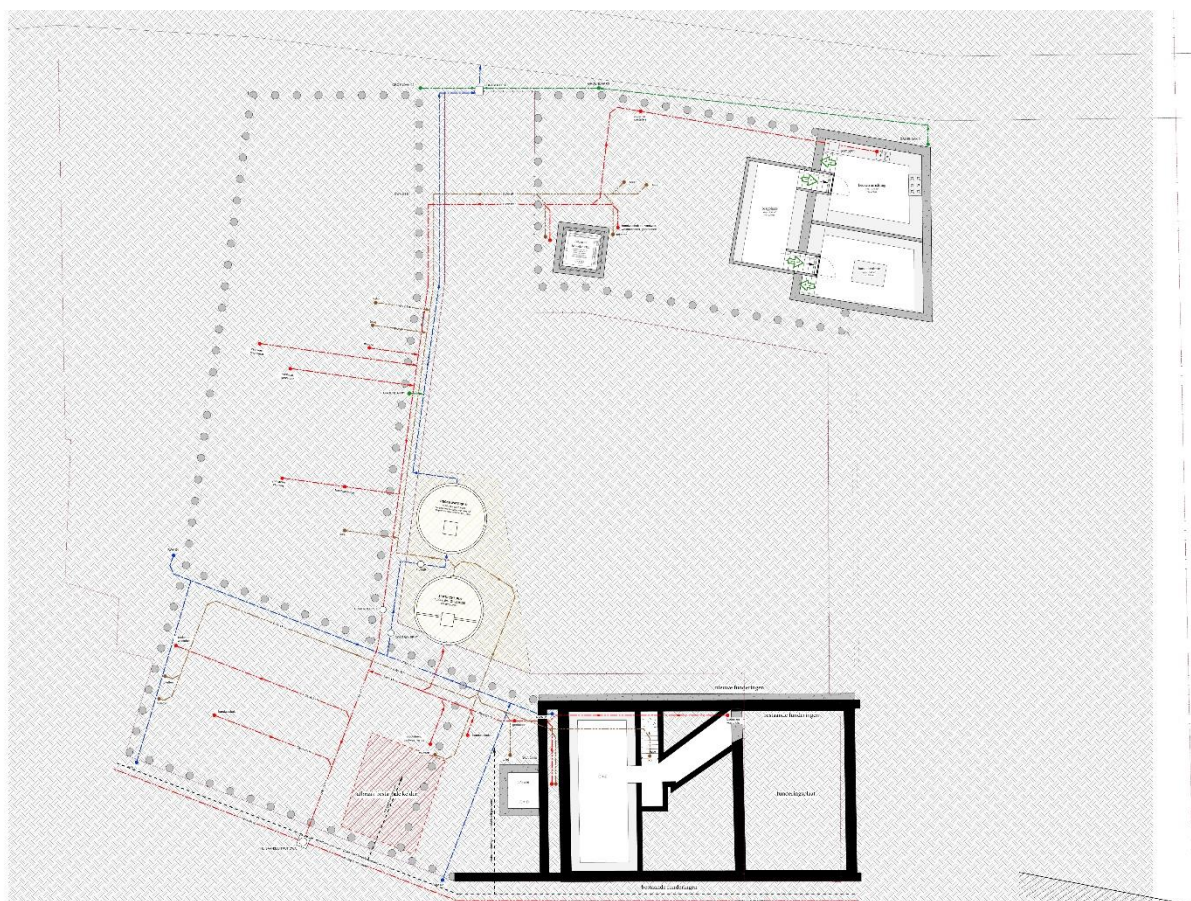
Figuur 9: voorgevel Watermolenstraat ontworpen toestand met aanduiding van huisnummers (bron: m u r m u r architecten)

Figuur 10: gelijkvloers ontworpen toestand met weergave relatieve hoogtes ten opzichte van referentiehoogte en aanduiding doorsnedes (zie verder) (bron: m u r m u r architecten)

Het nieuwe project bestaat uit een **U-vormig gebouw** waarin de bestaande Familia voorbouw geïntegreerd wordt (figuur 9), het geheel ligt rond een groen binnenplein met een diagonale doorsteek van de parking ten noorden van het projectgebied naar het stadscentrum (figuur 8 en 10). De **fundering** van de U-vormige nieuwbouw zal bestaan uit een algemene betonnen funderingsplaat (dikte 24 cm) en een onderliggende paalfundering (diameter palen 35-40 cm) tot op een diepte van vermoedelijk 10 m (figuur 11, 12, 15 en 16). De betonnen funderingsplaat wordt bovenaan afgewerkt met isolatie (10 cm) en een dekvloer en afwerking (totaal 10 cm) (figuur 12, 15 en 16). Dit resulteert in een vloerplaat van circa 44 cm. Ter hoogte van de achtergevel van de Familia voorbouw wordt een gedeelte gesloopt en tevens een nieuwe fundering voorzien (foto 2: gele stippellijn).

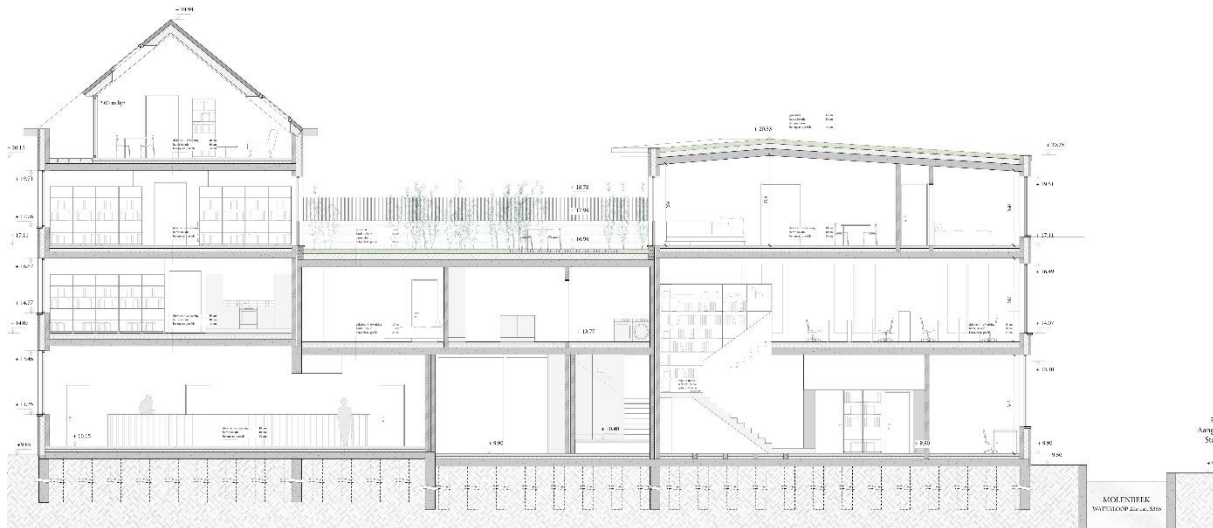
In de ontworpen toestand gebeuren beperkte **wijzigingen** ten opzichte van het bestaande **maaiveld** om enkele niveauverschillen van de bestaande toestand binnen de verschillende nieuwe gedeeltes weg te werken. In figuur 5 en 10 zijn de relatieve hoogtes van de bestaande en ontworpen toestand ten opzichte van de referentiehoogte met elkaar te vergelijken. Ter hoogte van Watermolenstraat 3 wordt 60-70 cm opgehoogd en in Watermolenstraat 3 wordt 9 cm verlaagd. Watermolenstraat 9 en 10 blijven nagenoeg ongewijzigd of worden licht opgehoogd. Het niveau op de achterliggende terreinen richting de Molenbeek zullen voor een groot deel 20-30 cm worden opgehoogd.

Figuur 11: (paal)funderingen, nutsleidingen en kelders ontworpen toestand (bron: m u r m u r architecten)

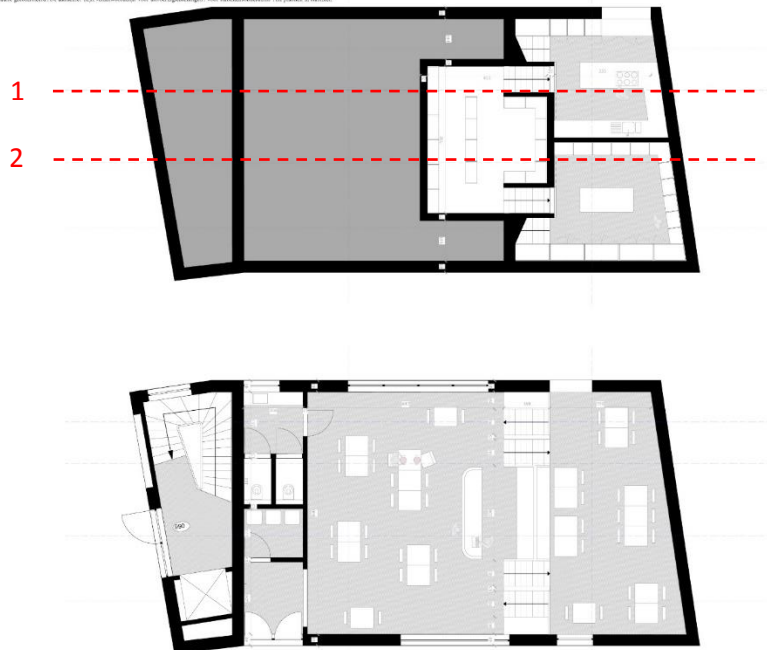
In het noordoostelijke gedeelte van het projectgebied is onder de nieuwbouw langs de Molenbeek een half verzonken **kelderruimte** en een centrale prefabkelder voorzien (figuur 11, 13 en 14). De totale oppervlakte van deze kelderverdieping bedraagt circa 73 m². De onderzijde van de fundering van de

half verzonken ruimte situeert zich op een diepte van circa 2 m, de onderzijde van de prefabkelder op circa 3,4 m (figuur 14). Ten westen van deze kelder bevindt zich een **liftschachtput**, de uitgraving hiervoor heeft een oppervlakte van ongeveer 5,5 m² en een diepte van 1,5 m (figuur 11). Eenzelfde liftschachtput is ten westen van de kelder van de Familia voorbouw gepland (figuur 11).

Figuur 12: doorsnede B2 ontworpen toestand (bron: m u r m u u r architecten)

Alle meten zijn in mm tenzij anders vermeld. Alle meten zijn indicatief en dienen ter plaatse te worden geverifieerd. De architect aanvaardt geen aansprakelijkheid voor afwijkingen van de afgeleverde tekening.

m u r m u u r architecten cvba

Rode Broeckstraat 128 B-9000 Rensse
Lievekensstraat 62 B-9000 Gent
www.murmur.eu

8

bert michels architect

Pietermeers 119
B-9000 Rensse
www.bertmichels.be

14.06 Familia - Herinrichten gebouwcomplex 'poort naar de vrijheid'

contact Pieter Vanderheyden
T 0945 49 75 50
pieter@murmur.eu

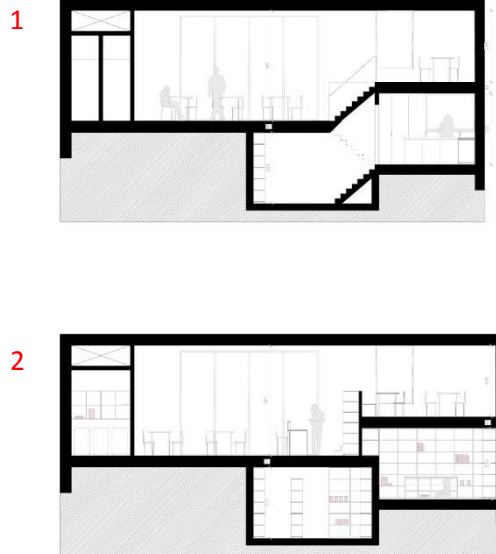
plattegrond

voorstudie
08 december 2015
schaal 1/100

Figuur 13: kelderruimte en gelijkvloers noordoostelijke vleugel ontworpen toestand (bron: m u r m u u r architecten)

Figuur 11 toont de ligging van de **nutsleidingen** (DWA- en RWA-afvoer) en van een ondergrondse regen- en septische put in de zuidwestelijke hoek van het binnenplein. Beide putten hebben een diameter van 3,25 m en een hoogte van 2,25 m. De DWA-leidingen binnen de gebouwen (gootsteen, vaatwas, toilet, enz...) hebben een diameter van 11 cm en komen rechtstreeks onder de vloerplaat te liggen, dit betekent op een diepte van circa 50-55 cm onder het ontworpen maaiveld. Ook de RWA-leidingen hebben eenzelfde diameter en diepte en voeren af richting de regenwaterput. De afvoerleiding beide strengen worden iets dieper ingegraven. De aansluiting van de DWA-afvoer op het openbaar net in de Watermolenstraat zal zich op een diepte van circa 70-80 cm onder het ontworpen maaiveld situeren. De RWA-streng loopt af van de regenwaterput richting de Molenbeek en ligt op een diepte van circa 80-100 cm onder het ontworpen maaiveld.

Alle maten zijn te meten buiten de wand. Als maten zijn indicatief en dienen ter plaats aanduiding. De afmetingen zijn niet verbindend. Voor metingen worden de afmetingen in de plannen te gebruiken.

m u r m u r architecten cvba	bert michels architect	14.06 Familia - Herinrichten gebouwencomplex 'poort naar de vrijheid'	langse snede
Rode Broeckstraat 126 B-9000 Ronse Licremestraat 62 B-9000 Gent www.murmur.eu	8 Fierelmeers 119 B-9000 Ronse www.bertmichels.be	contact Pieter Vanderhewdout T 0485 49 75 50 pieter@murmur.eu	voorstudie 08 december 2016 schaal 1/100

Figuur 14: doorsnede kelderruimte en gelijkvloers noordoostelijke vleugel ontworpen toestand (bron: m u r m u r architecten)

Het centrale **binnenplein** krijgt een opbouw van chape (dikte 5 cm) en een afwerking van terrastegels (15 cm) (figuur 15). De doorgang naar de Watermolenstraat ter hoogte van de Familia voorbouw zal een opbouw van stabilisé (25 cm) en kasseien (10 cm) hebben. Centraal op het binnenplein en in de groenzone langs de westelijke zijde van de nieuwbouw (percelen 929b, 929a en 928b) worden enkele bomen aangeplant. De **boomputten** hiervoor meten 0,5 x 0,5 x 0,5 m.

Figuur 15: doorsnede c3 ontworpen toestand (bron: m u r m u r architecten)

Figuur 16: doorsnede a3 ontworpen toestand (bron: m u r m u r architecten)

1.4. Een beschrijving van de werkwijze en strategie van het vooronderzoek

1.4.1. Motivering van de onderzoeksstrategie, -methoden en -technieken:

-Strategie

In deze nota wordt een **bureauonderzoek** uitgevoerd **voor een zone die gekenmerkt wordt door een hoge densiteit aan bebouwing in het verleden**. Dit type onderzoek heeft als bijkomend doel de evolutie van de historische bebouwing te kennen. Daarvoor wordt bijzondere aandacht besteed aan het onderzoek van archieven en eventueel eerder uitgevoerd onderzoek naar de historische bebouwing.

Dit bureauonderzoek moet uiteindelijk leiden tot een gemotiveerd advies of, en welke, maatregelen van verder vooronderzoek (met of zonder ingreep in de bodem) op het projectgebied noodzakelijk zijn.

-Methoden en technieken

Daartoe is enerzijds landschappelijk, historisch en archeologisch bronnen- en online beschikbare georeferentie kaartenmateriaal geconsulteerd en zijn eventuele (recente) verstoringen binnen het projectgebied geïnventariseerd, met het oog op het opstellen van een archeologisch verwachtingspatroon. Anderzijds is de impact van de werken op de ondergrond geëvalueerd. Deze impact werd afgewogen ten aanzien van het te veronderstellen verwachtingspatroon, op basis waarvan uiteindelijk een gemotiveerd advies kan opgesteld worden.

1.4.2. Organisatie van het vooronderzoek:

Alle hieronder vernoemde bronnen zijn geconsulteerd door de erkende archeoloog, Ruben Pede en Sigrid Klinkenborg. Opmaak van de figuren en de georeferentie geschiedde door Ewoud Deschepper en Marieke Buckens. Inhoudelijke afwegingen en keuzes zijn in overleg geschied tussen Ruben Pede en Bart Cherretté.

1.4.3. Gebruikte materiaal en technische specificaties, en motivering van de selectie van bronnenmateriaal:

Tijdens het bureauonderzoek is een analyse gemaakt van de **bodemsoorten**. Daarnaast werd onderzocht waar mogelijk afgedekte bodems en/of resten uit de prehistorie of jongere periodes kunnen verwacht worden. De aardkundige gegevens zijn online opgezocht via de Bodemverkenner (www.dov.vlaanderen.be) en de Geopunt-kaart (www.geopunt.be), de kaarten zelf zijn geraadpleegd via WMS in een GIS-omgeving. Verdeler van deze kaarten is de Databank Ondergrond Vlaanderen.

Het belangrijkste beschikbare **historisch kaartmateriaal** werd vooral geraadpleegd om de grondgebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Deze informatie uit het historische kaartmateriaal kan een impact hebben op de kwaliteit van het eventueel oudere bodemarchief. Het historisch kaartmateriaal is georeferentie geraadpleegd via WMS in een GIS-omgeving. Verdeler van het kaartenmateriaal is het Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen.

Voor het archeologisch kader werd de Centrale Archeologische Inventaris (**CAI**) geraadpleegd, alsook de beschikbare literaire bronnen.

De **bouwplannen** werden ter beschikking gesteld door P. Vanderhoydonck, m u r m u u r architecten.

Op 24/03/2017 is een **terreinbezoek** uitgevoerd om een zicht te krijgen op de actuele toestand van het terrein.

Alle gegevens werden hierna samengebundeld in voorliggende archeologienota.

1.4.4. Beschrijving en motivering van afwijkende methodiek en van bijstellingen van de oorspronkelijke strategie:

Niet van toepassing

1.4.5. Inbreng van specialisten:

Niet van toepassing

1.4.6. Omschrijving van de algemene wetenschappelijke advisering door externen:

Niet van toepassing

2. Assessmentrapport

2.1. Methoden, technieken en criteria

Dit assessmentrapport omvat alle informatie afkomstig uit het bureauonderzoek: dit zijn al de relevante gegevens die over het projectgebied verzameld kunnen worden uit toegankelijke literatuur en kaartmateriaal en bijdragen tot het gefundeerd inschatten van het archeologisch potentieel van het plangebied. Om dit laatste te bereiken worden de verzamelde gegevens met elkaar vergeleken, geconfronteerd en samengelegd. Vanuit deze assessment van het plangebied moet een goede motivering mogelijk zijn over de noodzaak en het nut van al dan niet verder te nemen maatregelen.

Een waardevol assessment van het archeologisch potentieel van een projectgebied op basis van een bureauonderzoek is enkel mogelijk indien de bronnen voldoende en afdoende relevante gegevens opleveren om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden. Bij afwezigheid of onvoldoende data zijn bijkomende maatregelen nodig om tot een correcte inschatting voor het projectgebied te komen.

2.2. Een beschrijving van het assessment van de vondsten

Niet van toepassing.

2.3. Een beschrijving van het assessment van de stalen

Niet van toepassing.

2.4. Conservatie-assessment

Alle gegenereerde data die in het kader van deze archeologienota tot stand komen, worden door SOLVA digitaal bewaard op een centrale server die dagelijks “in-huis” wordt geback-up’t en off-site wordt gekopieerd. Alle gegenereerde data en rapporten zijn geïntegreerd in de SOLVA-Archeologiedatabank raadpleegbaar. Een conservatie-assessment voor vondsten of stalen is bij dit bureauonderzoek niet van toepassing.

2.5. Assessment van de sporen

Niet van toepassing.

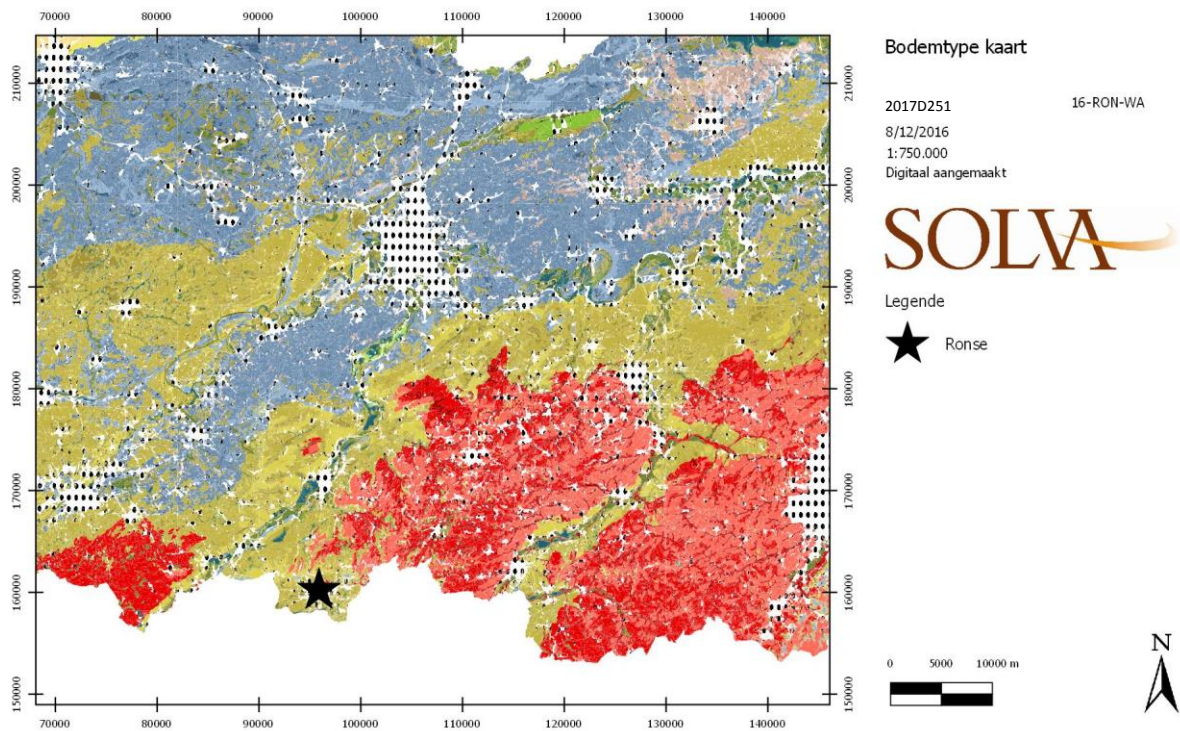
2.6. Assessment van het onderzochte gebied

2.6.1. Een tekstuele beschrijving van de landschappelijke ligging van het onderzochte gebied (aardkundige en hydrografische situering, grondgebruik, fysisch-geografische gegevens, geraadpleegde bronnen)

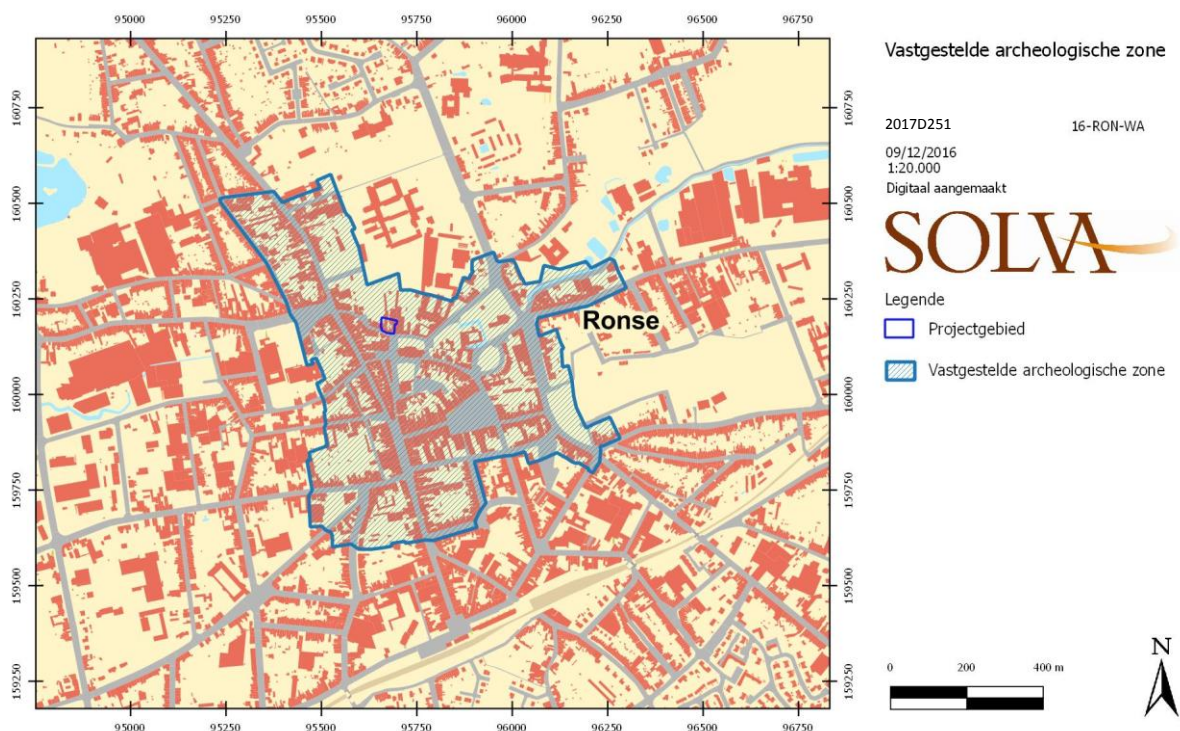
2.6.1.1. Algemene landschappelijke en planmatige situering

Ronse is gelegen in het uiterste **zuiden van de provincie Oost-Vlaanderen** op de grens met Henegouwen (figuur 17). Als stad grenst Ronse in het noorden aan Kluisbergen en Maarkedal, en in het zuiden aan Mont-de-l'Enclus, Frasnes-les-Anvaing en Ellezelles. De streek bevindt zich tussen de Schelde- en Dendervallei en behoort tot de ecoregio van de zuidwestelijke heuvelzone, meer bepaald

het Zuid-Vlaams lemig heuveldistrict. De stad ligt zich aan de zuidelijke voet van enkele belangrijke getuigenheuveld van de Vlaamse Ardennen (Kluisberg, Hotond, Trieu, Muziekberg,...) die overlopen in het heuvellandschap van Henegouwen (Pays des Collines).

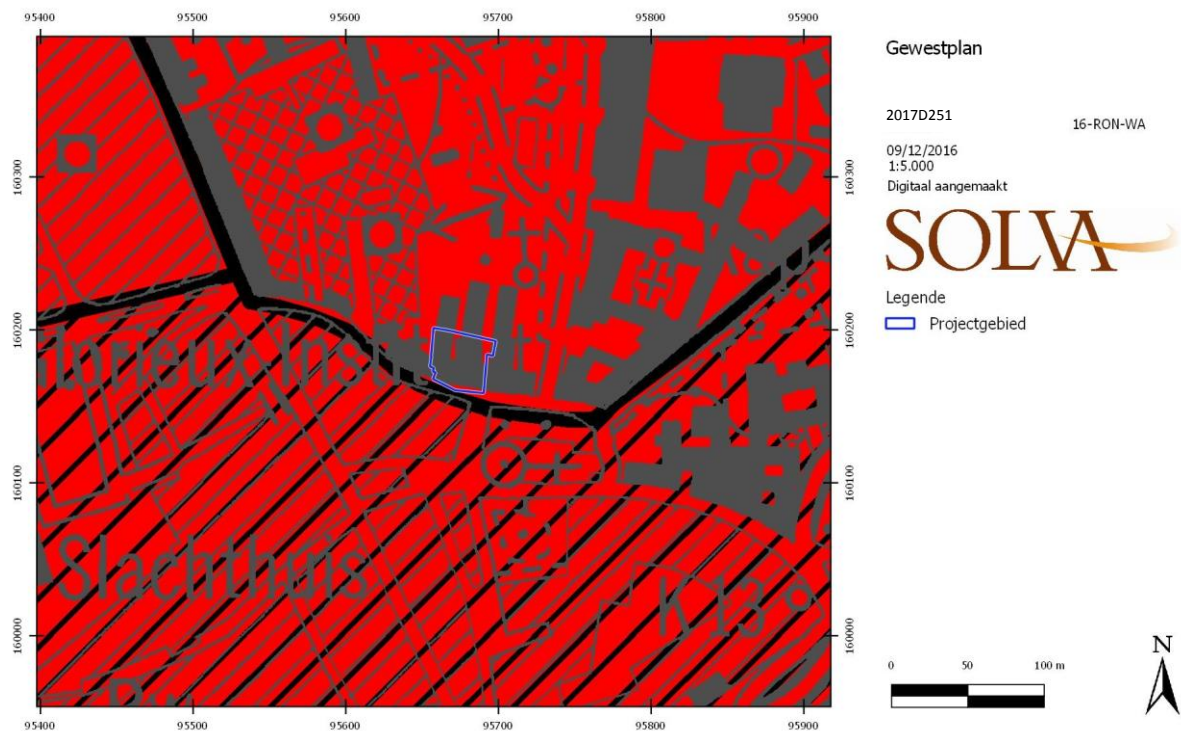
Figuur 17: situering van Ronse op de bodemkaart. Geel: zandleemstreek, rood: leemstreek, blauw: zandstreek (bron: Databank Ondergrond Vlaanderen, geraadpleegd via WMS)

Figuur 18: situering van het onderzoeksgebied in de archeologische zone van Ronse (bron: Agentschap Onroerend Erfgoed)

Het projectgebied bevindt zich binnen de **historische kern van Ronse**, zoals dit door het Agentschap Onroerend Erfgoed werd afgebakend als archeologische zone (figuur 18)⁴.

Het projectgebied is, volgens het Gewestplan Oudenaarde, gelegen in een zone voor **woongebieden** (figuur 19).

Figuur 19: gewestplan met de positie van het desbetreffende terrein (bron: Vlaamse Overheid – Departement Ruimte Vlaanderen, geraadpleegd via WMS)

2.6.1.2. Aardkundige en hydrografische situering

-Algemene geologische en geomorfologische schets van de regio⁵

Het projectgebied ligt in de **'ecoregio van de zuidwestelijke heuvelzone'**, en meer bepaald in het deel van het **Zuid-Vlaams lemig heuveldistrict**. Tot dit ecodistrict behoren de Vlaamse Ardennen, de Kesterberg en Oudenberg (Pajottenland), maar ook zijn uitlopers. Typisch binnen dit gebied is het voorkomen van veelvuldige bronnen, dit op de kleilaag van de Formatie van Gent, Lid van Merelbeke. Verder zijn ook de Diestiaanheuvels (ten zuiden) typerend voor het gebied. Het volledige gebied bezit (vrij) grote reliëfverschillen, met voornamelijk lemige afzettingen.

De sterke erosie op het einde van het tertiair en tijdens het pleistoceen veroorzaakte het huidig golvend tot sterk golvend reliëf. Dit levert een opeenvolging op van open kouters op de leemruggen en, in de beekdalen, depressies met een gesloten begroeiing. In het zuiden wordt het landschap

⁴ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/300596> (geraadpleegd op 8/12/2016).

⁵ We baseren ons voor deze beschrijving op de definitie en karakterisering van de ecodistricten in Vlaanderen. In het concept 'ecodistrict' worden diverse geologische, geomorfologische, bodemkundige, hydrografische en historisch-geografische aspecten, die ook een determinerende invloed hebben gehad op het menselijk handelen in het verleden, in relatie tot elkaar besproken: Sevenant *et al.*, 2002.

bepaald door de zogenaamde Zuid-Vlaamse Heuvelrij. De valleien zijn daar zeer sterk ingesneden, soms bijna kloofdal, en de ruggen zijn zacht hellend. Er is een opeenvolging te zien van langgerekte leemruggen met relatief vlakke delen en zachte hellingen, gescheiden door talrijke beekvalleien en depressies, die dikwijls begrensd zijn door een steile rand. Typisch is het voorkomen van asymmetrische dalen, door de ongelijkmatige afzetting van de loesspakketten tijdens de laatste ijstijd.

Het reliëf in het district is golvend tot sterk golvend, zelfs plaatselijk heuvelig in het zuidelijke deel, met hellingsgraden van 9 % en meer. Het wordt gekenmerkt door een opeenvolging van ruggen, afgewisseld met diep ingesneden beekvalleien en secundaire depressies. Het zuidelijk deel bestaat uit een aantal westzuidwest-oostnoordoost georiënteerde heuvelrijen, wier absolute hoogte van zuid naar noord progressief afneemt. De hoogste heuvelrij situeert zich in de buurt van de taal- en gewestgrens, met onder andere de Kluisberg, de Spinnessenberg, de Hotondberg, de Muziekberg, de Pottelberg en de Mont de Rode, maar ook de Oudenberg (Geraardsbergen). Op het raakpunt van de oost-west en noord-zuid gerichte heuvelkammen van de Vlaamse Ardennen bevindt zich het hoogste punt (d'Hoppe, 157,5m) in het bos van Pottelberg. Deze kam vormt de geologische ruggengraat van het fysisch landschap en is een onderdeel van een groter geheel van getuigenheuvels dat zich uitstrekt van Frans-Vlaanderen via het West-Vlaams Heuvelland, de Vlaamse Ardennen, het Pajottenland en het Hageland tot Midden-Limburg waar het tegen het Kempisch Plateau uitwigt. Een lagere, structurele kamlijn waarvan de hoogste delen met de hoogtelijn van 100m flirten en die ten opzichte van het hydrografisch stelsel duidelijk contrasterend is, omvat van west naar oost volgende plateaus: Eikenberg-Kapelleberg-Boigneberg (Maarkedal), Varentberg-Hoogkouter (Horebeke), plateau Pottenberg-Leberg-Valkenberg (Brakel), Steenberg-Potaardeberg (Zottegem) en tenslotte de Biezelenberg (Herzele). Vermits de weerstandbiedende ijzerzandsteenlagen er volledig weggespoeld zijn, profileren deze plateaus zich als open akker- en kouterlandschappen.

Bodems

De bodemseries worden gerangschikt in twee groepen. Enerzijds de plateau- en hellinggronden met hoofdzakelijk (niet tot sterk gleyige) diepe leemgronden (meer dan 80 cm dik) met een al dan niet (sterk) gevlekte textuur B-horizont. Verspreid, maar vooral langs de valleiranden komen ondiepe leemgronden met textuur B-horizont voor, met een zand- of kleisubstraat beginnend op geringe diepte, evenals beperkte oppervlakten zandleem- en kleigronden met een niet bepaalde profielontwikkeling. Plaatselijk, op enkele hoge toppen en steile hellingen, dagzoomt het tertiair kleig of zandig materiaal.

Anderzijds zijn er de vallei- en depressiegronden, met dominantie van jonge leem- of zandleembodems zonder profielontwikkeling.

Het noordelijk gebied wordt plaatselijk gedomineerd door zandleemgronden, evenals het gebied rondom de alluviale vlakte van de Dender en de Bellebeek.

De beekalluvia staan onder invloed van een permanente grondwatertafel, die aan een regelmatige seizoenschommeling onderhevig is. Op de plateau- en hellinggronden ligt de watertafel zeer diep, behalve waar stuwwater en bronniveaus voorkomen. Deze bronniveaus treden overal op waar watervoerende lagen van het tertiair substraat dagzomen.

Geologie

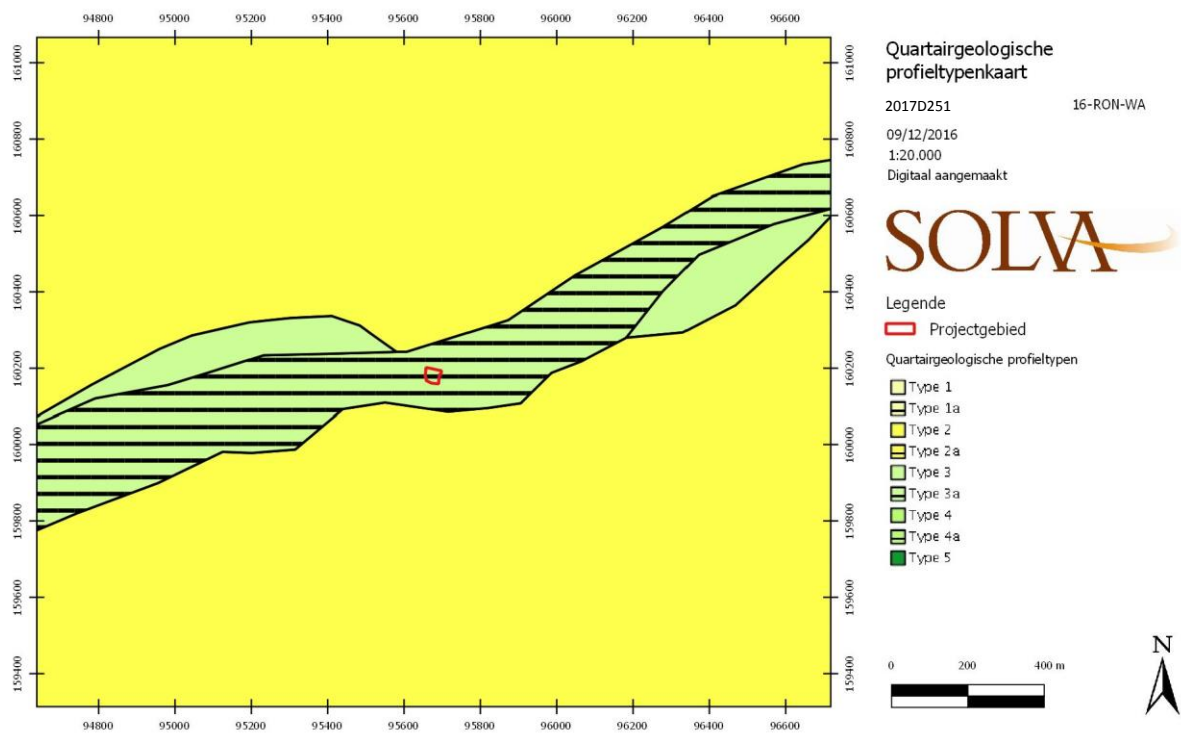
Tijdens het tertiair werden door de zee verschillende zand- en kleilagen afgezet, achtereenvolgens de Formatie van Kortrijk, Formatie van Tielt, Formatie van Gent, Formatie van Lede, Formatie van Maldegem en Formatie van Diest. Na daling van de zeespiegel werden deze sedimenten in het pleistoceen (quartair) door erosie aangetast, en dan voornamelijk de zandige formaties. De kleiige lagen boden meer weerstand aan de erosie en vormden de heuveltoppen van het tertiair reliëf. Hierdoor vormt de Formatie van Gent nu het hoofdsubstraat, en zijn de Formatie van Lede en Maldegem nog slechts op de heuvelruggen te vinden. Van de Formatie van Diest zijn nog slechts enkele relictten over op de hoogste toppen (Vlaamse Ardennen en heuvels ten zuiden van Geraardsbergen). Tijdens de laatste ijstijd werd dit landschap bedekt met niveo-eolische leem (0 tot 15 m). Onder invloed van de overheersende westenwinden tijdens het weichselglaciaal werden de naar het westen gerichte hellingen slechts met een dunne laag löss bedekt. Op plaatsen die tegen de dominerende winden beschermd waren (de oostelijk gerichte hellingen en de kleinere plateaus) is de lössmantel zeer dik. De tertiaire lagen komen slechts op een zeer beperkt aantal plaatsen aan het oppervlak.

Gedurende het holoceen had eerst een riviererosie van het pleistocene leemdek plaats. De beekvalleien werden verder uitgediept en er ontstonden ook secundaire depressies. De vallei van de Dender bijvoorbeeld werd uitgeschuurd tot op de leperiaanse kleilagen. Later werd de vallei gedeeltelijk opgevuld met lemig alluvium en weinig materiaal. Ten gevolge van ontbossing in recente tijden trad hellingserosie op; het meeste afgespoelde materiaal werd als colluvium afgezet aan de voet van de hellingen.

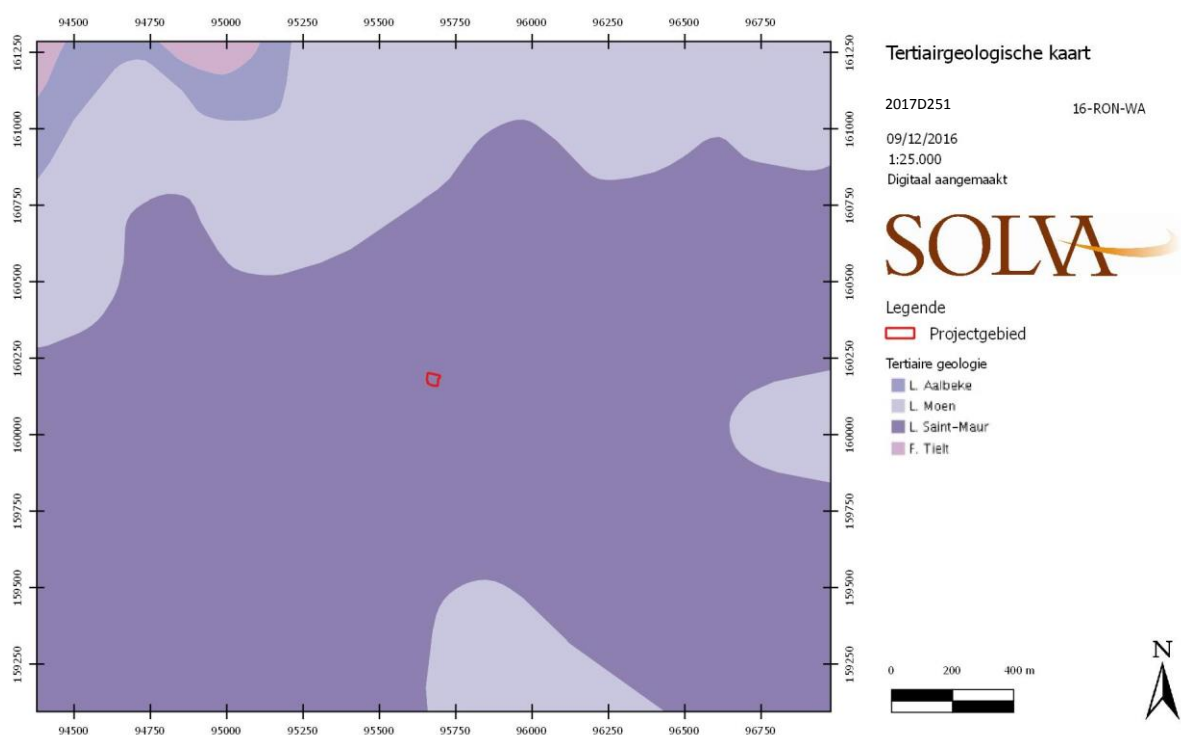
-Het projectgebied

De **quartairgeologische profieltypekaart** karakteriseert het terrein als holocene en/of tardiglaciale fluviatiele afzettingen bovenop de pleistocene sequentie (figuur 20)⁶. De terreinen zijn gelegen op de linkeroever van de Molenbeek.

⁶ www.dov.vlaanderen.be

Figuur 20: quartairegeologische profieltypekaart met aanduiding van het projectgebied (bron: Databank Ondergrond Vlaanderen, geraadpleegd via WMS)

Figuur 21: tertiairegeologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied. (bron: Databank Ondergrond Vlaanderen, geraadpleegd via WMS)

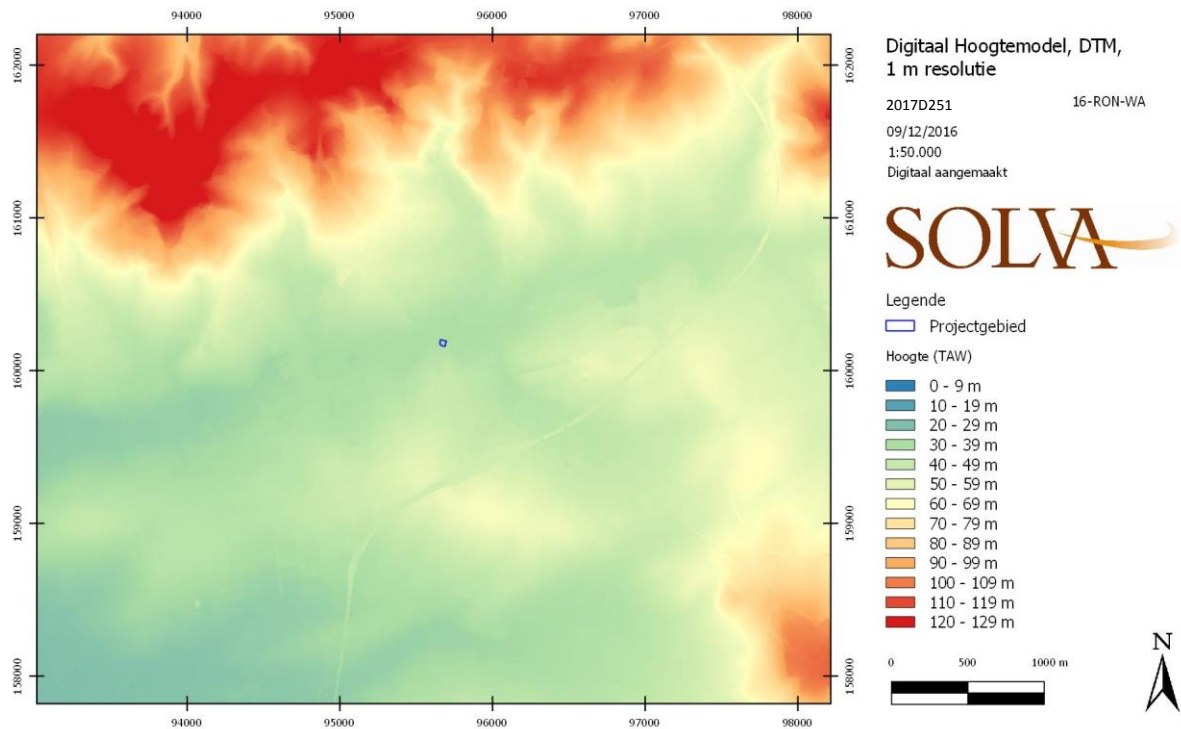
Op de **tertiairegeologische profieltypekaart** wordt het onderzoeksgebied gerekend tot het Lid van Saint Maur. Op het terrein is dit te zien als grijze, silthoudende klei (figuur 21)⁷.

⁷ www.dov.vlaanderen.be

Voor het gebied is geen **geomorfologische** kaart beschikbaar.

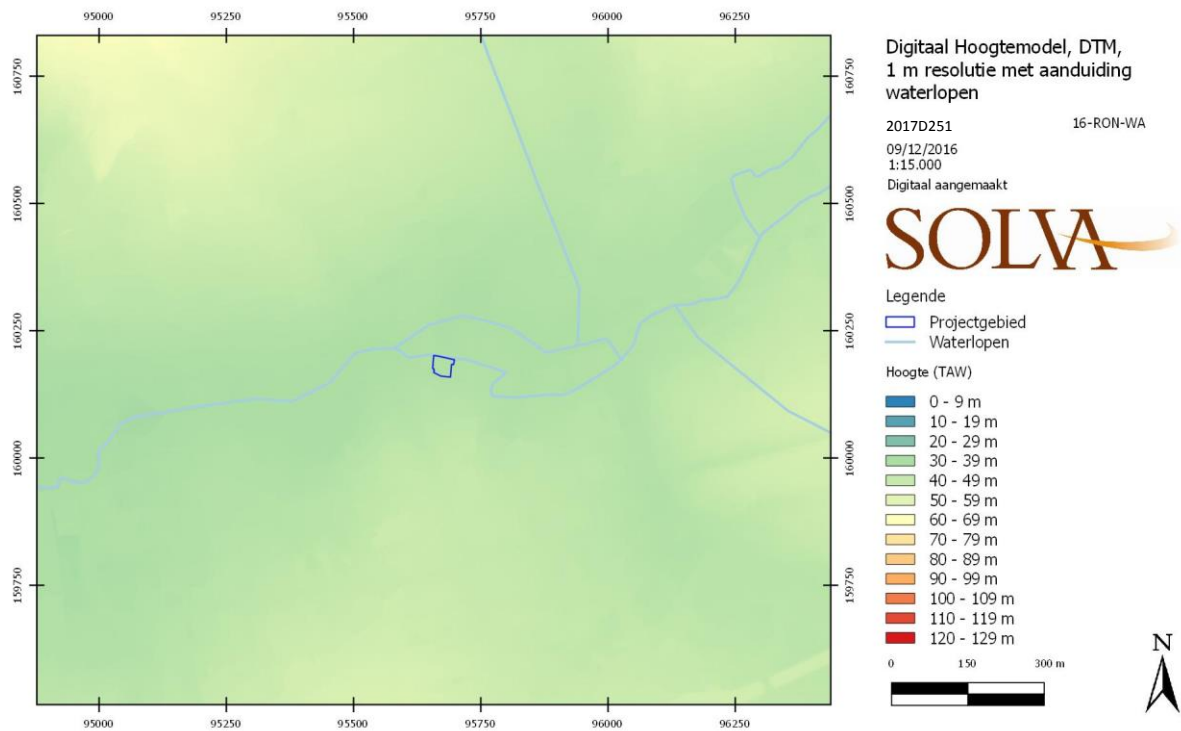
2.6.1.3. Fysisch-geografische gegevens en grondgebruik

De site is gelegen op circa **32-33 m TAW**, op de linkeroever van de Molenbeek net ten noorden van het stadscentrum (figuur 22-24). Aan de zuidelijke zijde geeft het terrein uit op de Watermolenstraat en aan de noordelijke zijde is het projectgebied begrensd door de Molenbeek. Ten zuiden ligt het hoger gelegen stadscentrum.

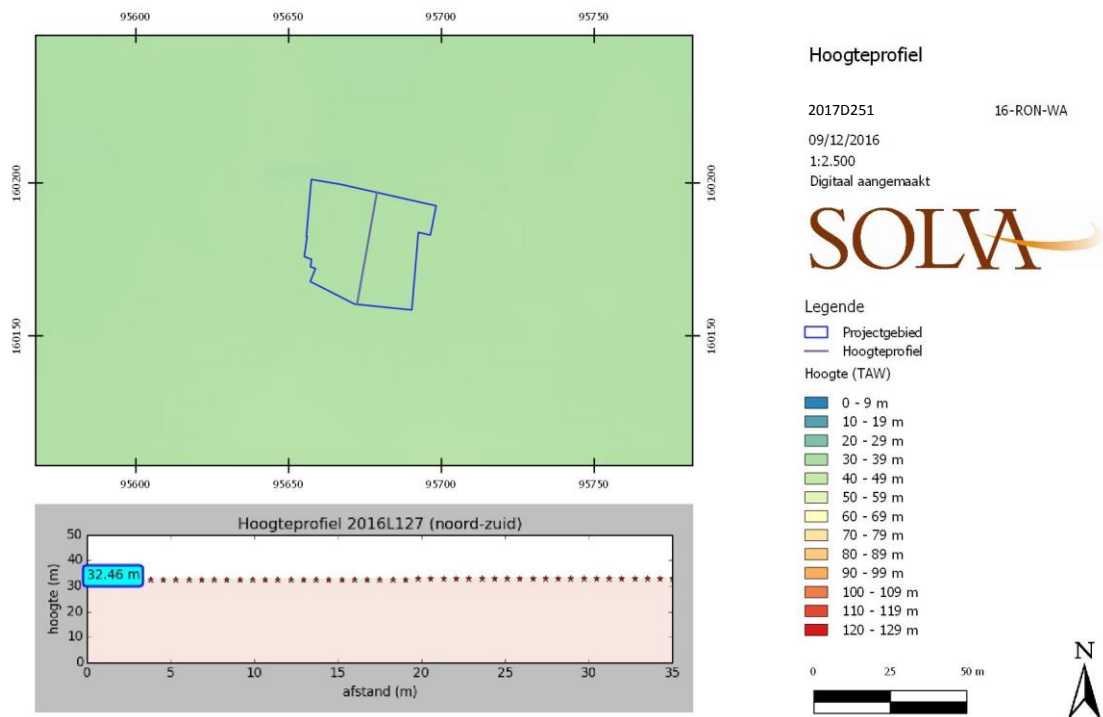

Figuur 22: hoogtemodel van de regio (bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, Digitaal Hoogtemodel I, geraadpleegd via WMS)

Op de **bodemtypekaart** is het volledige onderzoeksgebied gekarteerd als bebouwde zones, kunstmatige gronden (= bodems waarvan de eigenschappen en de bodemvorming zijn gedomineerd door menselijke (technische) activiteiten) (figuur 25). In de omgeving zijn vaak matig natte tot matig droge zandleembodems aanwezig al dan niet met een textuur B-horizont (Ldc, Lca en Ldp). In de vallei van de Molenbeek gaat het voornamelijk om natte zandleembodems zonder profiel (Lep) en (zeer) sterk gleyige kleibodems zonder profiel (Efp en Eep).

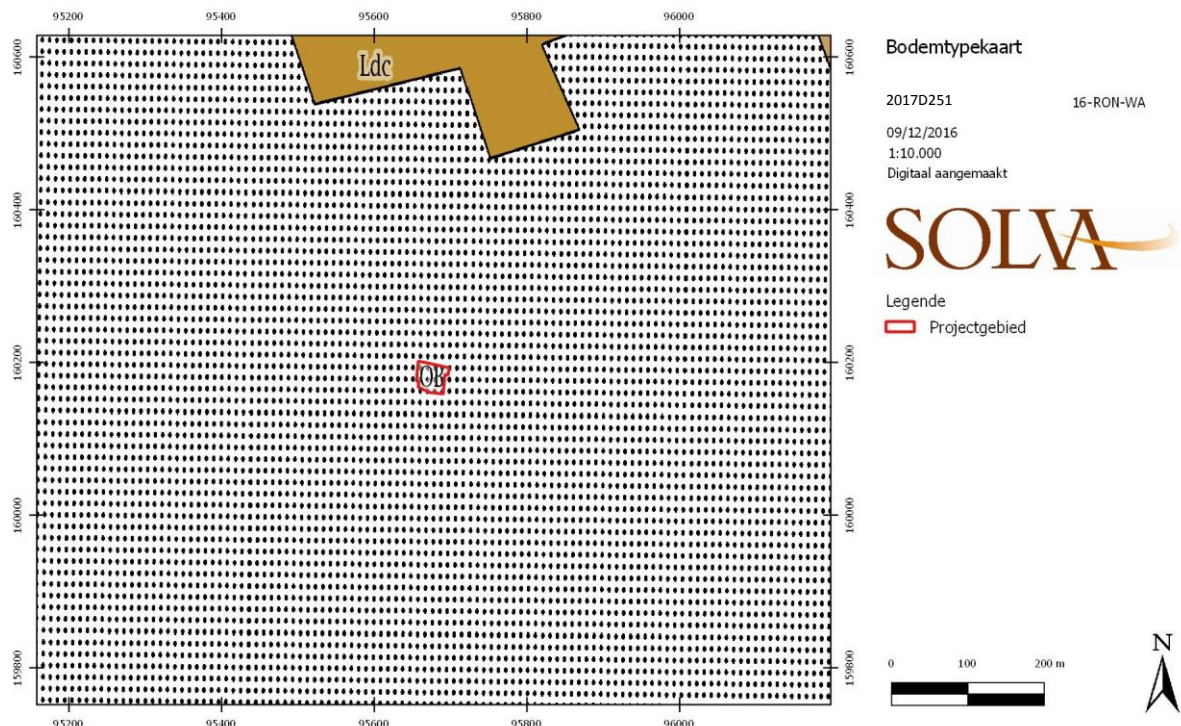

Figuur 23: hoogtemodel van de regio (bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, Digitaal Hoogtemodel I, geraadpleegd via WMS)

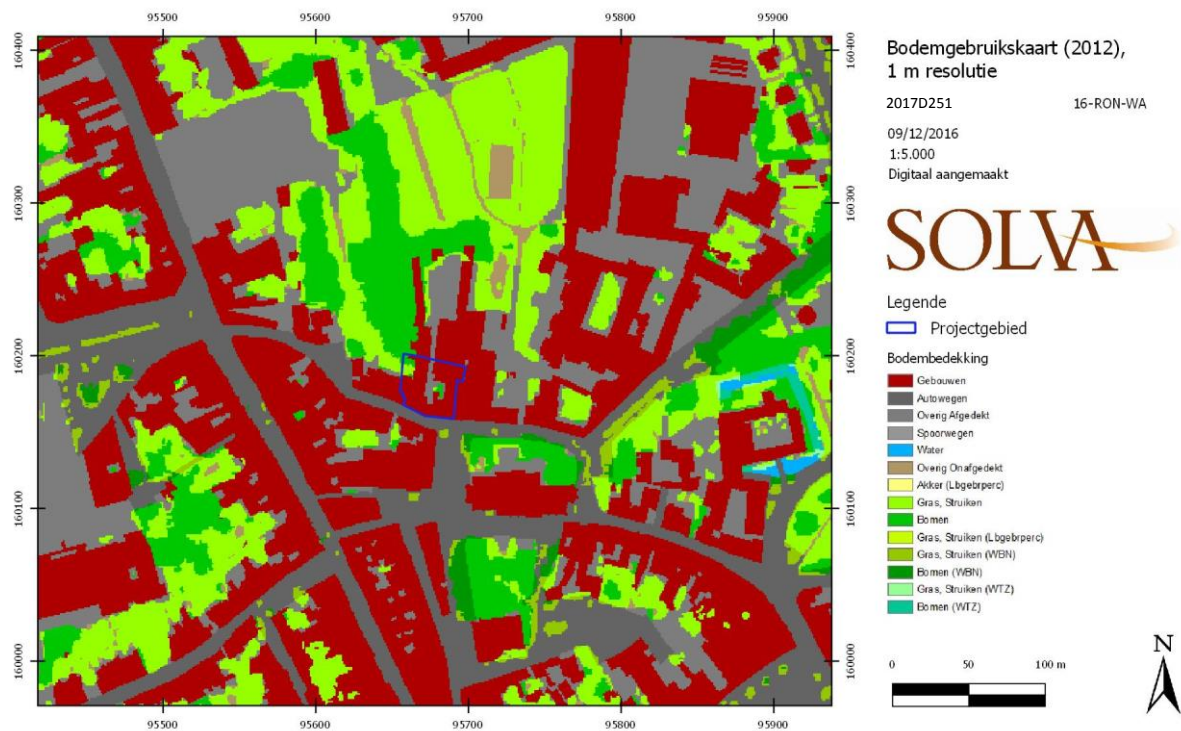

Figuur 24: hoogtemodel van het terrein (lengtedoorsnede van het terrein) (bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, Digitaal Hoogtemodel I, geraadpleegd via WMS).

De **bodembedekkingskaart** (figuur 26) geeft aan dat het gebied voornamelijk een bebouwde oppervlakte is (rood), een klein gedeelte staat aangeduid als 'overige afgedekt' (verharde gedeeltes, grijs) en bedekt door bomen (groen), struiken en gras (lichtgroen).

Figuur 25: uittreksel uit de bodentypekaart (bron: Databank Ondergrond Vlaanderen, geraadpleegd via WMS)

Figuur 26: bodembedekkingskaart (bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, geraadpleegd via WMS)

De **bodemosiekaart** is niet bijgevoegd aangezien deze in deze context niet relevant is: er is geen erosie aanwezig op het terrein, aangezien het gebied grotendeels bebouwd is.

2.6.1.4. Specifieke bijkomende terreininformatie:

Niet van toepassing

2.6.2. Een tekstuele historische beschrijving van het onderzochte gebied

2.6.2.1. Inventaris bouwkundig erfgoed

Het projectgebied omvat drie gebouwen die beschreven zijn in de inventaris bouwkundig erfgoed. Het gaat om een voormalige brouwerij, een burgerhuis en een stadswoning, respectievelijk gelegen op de Watermolenstraat 9/10, 3 en 5.

De voormalige **brouwerij Planchon, 'De Klok' (Watermolenstraat 9/10)** (foto 4), is vastgesteld als bouwkundig erfgoed in 2009⁸. Dit neoclassicistisch ensemble van acht traveeën en drie bouwlagen onder een zadeldak, dateert in zijn huidige vorm uit het begin van de 20ste eeuw. Het bevat gecementeerde lijstgevels (nr. 9 thans geschilderd, met verbouwde pui), getoogde omlijste vensters op doorlopende kordons, bovenvensters onder kroonlijst op consoles of sluitsteen en hoekblokken. Er is tevens een puilijst met lopend hondmotief. Aan de linkerzijde is een poort met bekronende klok (vandaar de huisnaam) en een doorrit naar de vroegere brouwerijgebouwen bij de Molenbeek. Het betreft een getoogde deur. Vanaf 1951 is hier het 'Parochiaal Centrum Sint-Hermes' met cinema 'Familia' sinds 1955. Het gebouw is ingeplant vlakbij een middeleeuwse motte bij de Molenbeek.

Foto 4: gevelaanzicht voormalige brouwerij Planchon/cinema Familia, Watermolenstraat 9 (bron: Inventaris Onroerend Erfgoed)

⁸ <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/28727>

Het **burgerhuis (Watermolenstraat 3)** is in 2009 vastgesteld als bouwkundig erfgoed (foto 5)⁹. Het betreft een voormalig café uit de tweede helft van de 19de eeuw, genaamd 'De Kleine Beurs'. Het café was in deze periode in handen van de aanpalende brouwerij Planchon. Het gebouw omvat onder andere een gecementeerde lijstgevel met rechthoekige omlijste vensters, een afgelijnde houten kroonlijst en beraapte panelen op de bovenste borstwering.

Foto 5: gevelaanzicht burgerhuis, Watermolenstraat 3 (bron: Inventaris Onroerend Erfgoed)

De **stadswoning (Watermolenstraat 5)** is eveneens vastgesteld als bouwkundig erfgoed in 2009 (foto 6)¹⁰. Het betreft een rijhuis met zadeldak. Een oude kern van het gebouw is zichtbaar aan één zijkant van het dak. Daarnaast omvat het gebouw een aangepast gecementeerd parement en grijze vensteromlijstingen.

Foto 6: gevelaanzicht stadswoning, Watermolenstraat 5 (bron: Inventaris Onroerend Erfgoed)

⁹ <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/29150>

¹⁰ <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/29151>

2.6.2.2. Historisch – cartografische documentatie van het projectgebied

2.6.2.2.1. Het historische model met betrekking tot het ontstaan en de stedelijke ontwikkeling van Ronse¹¹

Voor de **vroegste geschiedenis** (vroegste middeleeuwen) van Ronse zijn we grotendeels aangewezen op de schriftelijke bronnen. Een van de inherente problemen van deze vroegmiddeleeuwse periode is dat het doorgaans niet om contemporaine bronnen gaat, maar teksten die gebeurtenissen beschrijven die soms een paar eeuwen eerder plaatsgrepen. Uiteraard betekent dit dat de bronnen **onduidelijkheden** bevatten en soms meer vragen dan antwoorden opleveren.

De eerste vermelding van Ronse dateert uit de 9de eeuw n. Chr. in de *Suppletio Milonis* (855-876). Het gaat om een aanvulling op de *Vita Sancti Amandi* uit de 8ste eeuw. Deze bron geeft aan dat omstreeks het midden van de 7de eeuw n. Chr. **Amandus** op het grondgebied van Ronse een kleine **religieuze nederzetting**, een *cella*, opricht met Petrus en Paulus als patroonheilige¹². Er wordt vermoed dat dit complex zich aan het Kaatsspelplein bevond en omgeven was door een cirkelvormige omheining. Dit alles is te plaatsen in een wijdverspreide stichting van een reeks van kloosters in het latere graafschap Vlaanderen en afhankelijke gebieden tussen het begin van de 7de eeuw en het begin van de 8ste eeuw¹³.

In de loop van de 8ste eeuw komt Ronse opnieuw op het voorplan. De Gentse abt van de Sint-Pietersabdij, Celestinus, wordt in 719 na een politieke strijd verbannen naar Ronse. Hij zal er verblijven tot zijn dood in 765¹⁴. Ronse wordt nadien een ‘speelbal’ van verschillende Karolingische vorsten. Karel de Grote schenkt de *cella* te Ronse in het begin van de 9de eeuw aan Heridag, priester te Hamburg, ter ondersteuning van zijn missioneringswerk¹⁵. Na de oprichting van de benedictijnerabdij van Inde (Kornelimünster) door Lodewijk de Vrome, opvolger van Karel de Grote, en Benedictus van Aniane, sticht de keizer tevens het **Tenement van Inde**, vermoedelijk tussen 831 en 834. Lodewijk schenkt het Tenement aan de abdij van Inde (Kornelimünster), ter hoogte van de huidige Belgisch-Duitse grens. Het Tenement van Inde bestaat uit een twintigtal gemeentes aan beide zijden van de huidige taalgrens en wordt beheerd vanuit Ronse¹⁶. Het Tenement vormt een ‘wingewest’ ter ondersteuning van de abdij van Inde (Kornelimünster). Het Tenement wordt niet rechtstreeks vanuit de abdij bestuurd, maar staat onder het gezag van een plaatselijke voogd, de Heer van Pamele, bij Oudenaarde.

De **eerste bloeiperiode** van Ronse komt er in de loop van de 9de eeuw. Volgens de traditie is dit te danken aan de komst van de **reliken van Sint-Hermes** van Kornelimünster naar Ronse in 860. Dit gebeurt op keizerlijke voorspraak. Deze voorspoedige periode is aanvankelijk echter van korte duur. Gedurende de invallen van de **Noormannen** op het einde van de 9de eeuw (880) vluchten de monniken met de Sint-Hermesreliken weg uit Ronse naar de abdij van Inde (Kornelimünster) en nog later naar Keulen¹⁷. In 940 keren de reliken terug naar Ronse door bemiddeling van de bisschop van Kamerijk, Fulbert. Wat er zich in de tussentijd (880-940) op institutioneel vlak te Ronse afspeelde, is echter verre

¹¹ Beknopt overzicht uit: Pedé & Cherretté 2015, 14-16.

¹² Devos 2002, 38-39.

¹³ Meijns 2000, 133.

¹⁴ Meijns 2000, 135.

¹⁵ Devos 2008, 203.

¹⁶ Devos 2002, 40-41; <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/21273>.

¹⁷ Cambier 1989, 76; Devos 2002, 41; Meijns 2000, 260.

van duidelijk¹⁸. Mogelijk werd het klooster te Ronse enige tijd verlaten. Ook de daaropvolgende periode is troebel. Het ontstaan van de **Vrijheid** en het daarmee gepaard gaande **kapittel** wordt volgens de traditie in de loop van de 10de eeuw, vermoedelijk onder Otto I de Grote, geplaatst¹⁹. Het is echter niet uitgesloten dat er in deze religieuze gemeenschap te Ronse reeds in de 9de eeuw een overgang was van een *ordo monasticus* naar een *ordo canonicus*²⁰. Alleszins is er in het midden van de 10de eeuw een gemeenschap van kanunniken aanwezig als ‘opvolgers’ van de gevluchte monniken²¹. De Vrijheid bestaat vermoedelijk uit een **kleine stedelijke kern rondom de huidige Kleine Markt** en vormt als het ware een ‘stad’, onder gezag van de kerkelijke overheid (kapittel van kanunniken), binnen de latere stad Ronse. Hierbij worden waarschijnlijk een deel van de vroegere bezittingen van het vroegere monasterium gerecupereerd²².

Vermoedelijk in de 9de of 10de eeuw bouwt men op de locatie van de huidige Sint-Hermeskerk een zaalkerk met enkele bijgebouwen, dit hangt waarschijnlijk samen met de installatie van het kapittel en de Vrijheid. Na de terugkomst van de Sint-Hermesreliken is er vrij vlug nood aan een grotere kerk voor de steeds grotere groep van bedevaarders. De Vrijheid ontwikkelt zich immers tot een **bedevaartsoord** voor Sint-Hermes, patroonheilige van de geesteszieken. Vermoedelijk omstreeks 1085 nivelleert men de 10de eeuwse site op het Kaatsspelplein en de Sint-Hermessite en start de bouw van een nieuwe kerk. Het 10de eeuwse gebouw wordt vervangen door een **romaanse kerk waarvan het koor en de crypte in 1089 zijn ingewijd**²³. Deze romaanse crypte situeert zich onder de huidige **Sint-Hermeskerk**, men bracht er de reliken van Sint-Hermes in onder. De volledige kerk is klaar in 1129. Vermoedelijk omstreeks het midden van de 11de eeuw bouwt men (ook ter hoogte van de 10de eeuwse site) de **Sint-Pieterskerk**²⁴, mogelijks gaat het om een hulpkerk. Dit complex beschikt tevens over een aantal **kloostergebouwen** zoals een kapittelhuis en een kloostergang²⁵.

Binnen de Vrijheid beschikken de kanunniken, naast hun collegiale met de kerken, het kloosterpand, de kapittelgebouwen en een watermolen, tevens over de noodzakelijke **infrastructuur** om het toenemende aantal pelgrims van de Sint-Hermesbedevaarten op te vangen. Het ging om herbergen en brouwerijen rond de Kleine Markt, een begijnhof en het Sint-Elooishospice²⁶. Op de Kleine Markt is tevens een vierschaar aanwezig waar recht werd gesproken.

Net ten zuiden van de Vrijheid ontwikkelt zich een **handelsnederzetting rondom de huidige markt**. De stichting van deze nederzetting is vooralsnog onduidelijk, ze wordt de eerste keer vermeld in de 11de eeuw²⁷. Recent archeologisch onderzoek op De Stadstuin, ten westen van het stadscentrum, toonde het bestaan van een nederzetting uit de 10de eeuw (mogelijk zelfs 9de eeuw) aan, die vermoedelijk in verband te brengen is met het toponiem Spillegem²⁸. De ruimtelijke connectie – het straatje Spillegem – tussen deze nederzetting en het stadscentrum is een sterke aanwijzing dat er ter hoogte van de

¹⁸ Meijns 2000, 260-262.

¹⁹ Devos 2002, 43.

²⁰ Cf. discussie en theorie: Meijns 2000, 424.

²¹ Devos & Meirsschaut 1997, 41.

²² <https://inventaris.onroerendergoed.be/dibe/geheel/21273>

²³ Devos 2002, 43.

²⁴ Devos 2002, 78.

²⁵ Devos 2002, 72.

²⁶ <https://inventaris.onroerendergoed.be/dibe/geheel/21273>

²⁷ Devos 2008, 236.

²⁸ Pede *et al.* 2015, 248-254.

huidige markt reeds een vorm van occupatie bestond, minstens sinds de 10de eeuw. Vanuit het Tenement van Inde verkrijgt deze nederzetting in 1240 een **stadskeure**²⁹. De Heer van Ronse, Gerard de Wattripont, koopt het gebied in 1264 van de abdij van Inde.

In 1280 komt wat overbleef van het Tenement in handen van de graaf van Vlaanderen, Gwijde van Dampierre, die het koopt van de abdij van Inde. In 1293 verkrijgt deze laatste ook de stad zelf³⁰. Ronse wordt vanaf dan 'stad en de heerlijkheid Ronse' genoemd en vormt een leen van de graaf van Vlaanderen. De stad is gedurende decennia een **twistpunt tussen de graven van Vlaanderen en Henegouwen**. Dit resulteert onder meer in de platbranding en plundering van Ronse in 1298³¹. Vanaf 1323 behoort Ronse definitief toe aan de graaf van Vlaanderen.

Naast de stad Ronse en de Vrijheid is er nog een derde, evenwel kleinere heerlijkheid op het grondgebied van Ronse, namelijk de 'heerlijkheid en **vrijheid van Landenbourg**', tot de 17de eeuw 'Audenbroeck' genoemd. Het vormt als leen van de heerlijkheid van Frasnès, een Henegouwse enclave in Vlaanderen³².

Sinds de 14de eeuw maakt Ronse deel uit van het **Land van Aalst**, hoewel dit in realiteit minder duidelijk is, gezien de vele conflicten. Het is pas in de 18de eeuw dat Ronse een volwaardig lid van het Land van Aalst wordt³³. Gedurende de 14de tot de 16de eeuw zijn er verschillende heren van Ronse. In de loop van de 16de eeuw verheft Keizer Karel Ronse tot een **baronie**. In 1629, gedurende de Spaanse overheersing, koopt graaf **Jan VIII van Nassau-Siegen** de heerlijkheid en de baronie Ronse³⁴. Hij laat er één van de grootste kastelen van de Nederlanden bouwen, zoals afgebeeld op de kaart van Sanderus. Op het einde van de 18de eeuw komt Ronse in Franse handen. Met de **Franse revolutie** wordt het bestuurlijk onderscheid tussen Vrijheid, stad, baronie en heerlijkheid opgeheven en vormt Ronse één gemeente. In de loop van de 19de eeuw worden verschillende gebouwen van de Vrijheid (cf. *infra*) afgebroken of krijgen een andere bestemming. Ook onder meer het kasteel van Jan van Nassau gaat tegen de vlakte. In de tweede helft van dezelfde eeuw kent Ronse onder invloed van de **textielindustrie** een aantal uitbreidingen die ervoor zorgden dat de stad haar huidig uitzicht kreeg³⁵.

²⁹ <https://inventaris.onroerendergoed.be/dibe/geheel/21273>

³⁰ Cambier 1989, 28-29; <https://inventaris.onroerendergoed.be/dibe/geheel/21273>

³¹ Devos 2002, 45.

³² <https://inventaris.onroerendergoed.be/dibe/geheel/21273>

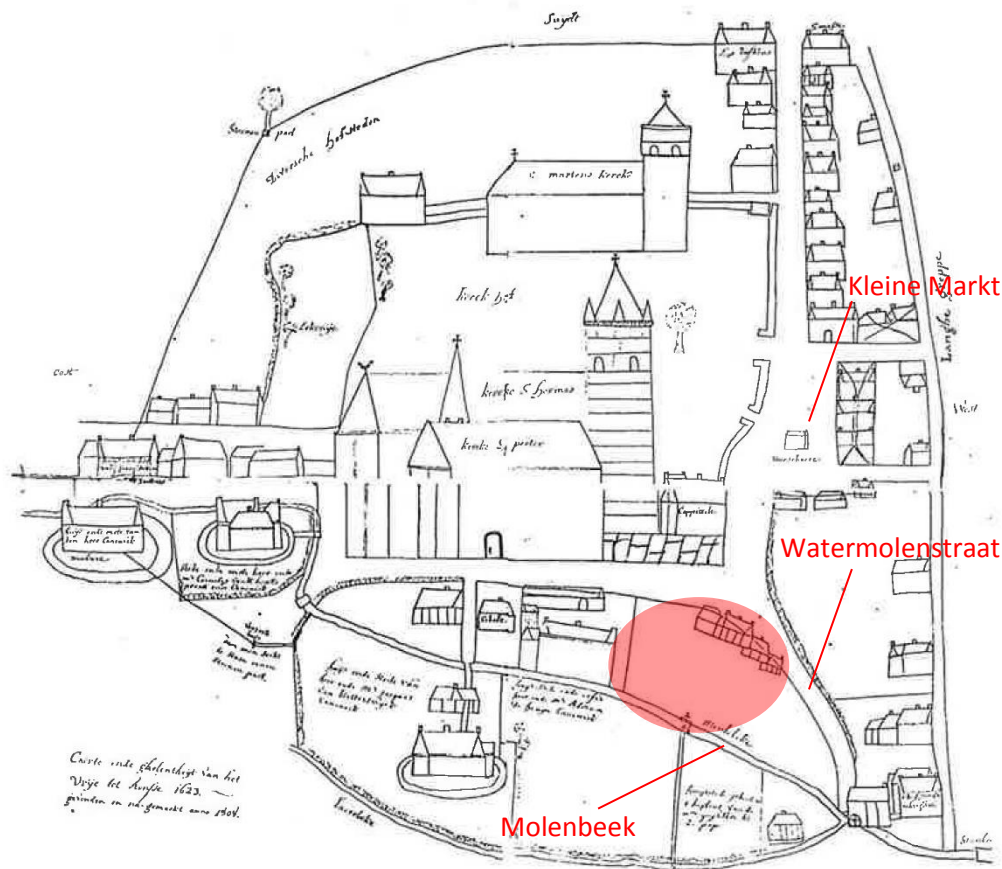
³³ Devos & Meirsschaut 1997, 49.

³⁴ <https://inventaris.onroerendergoed.be/dibe/geheel/21273>; Devos 2002, 48-49.

³⁵ <https://inventaris.onroerendergoed.be/dibe/geheel/21273>

2.6.2.2.2. Cartografische documentatie van het onderzoeksgebied

a) Kaart van de Vrijheid uit 1623 (kopie uit 1808)

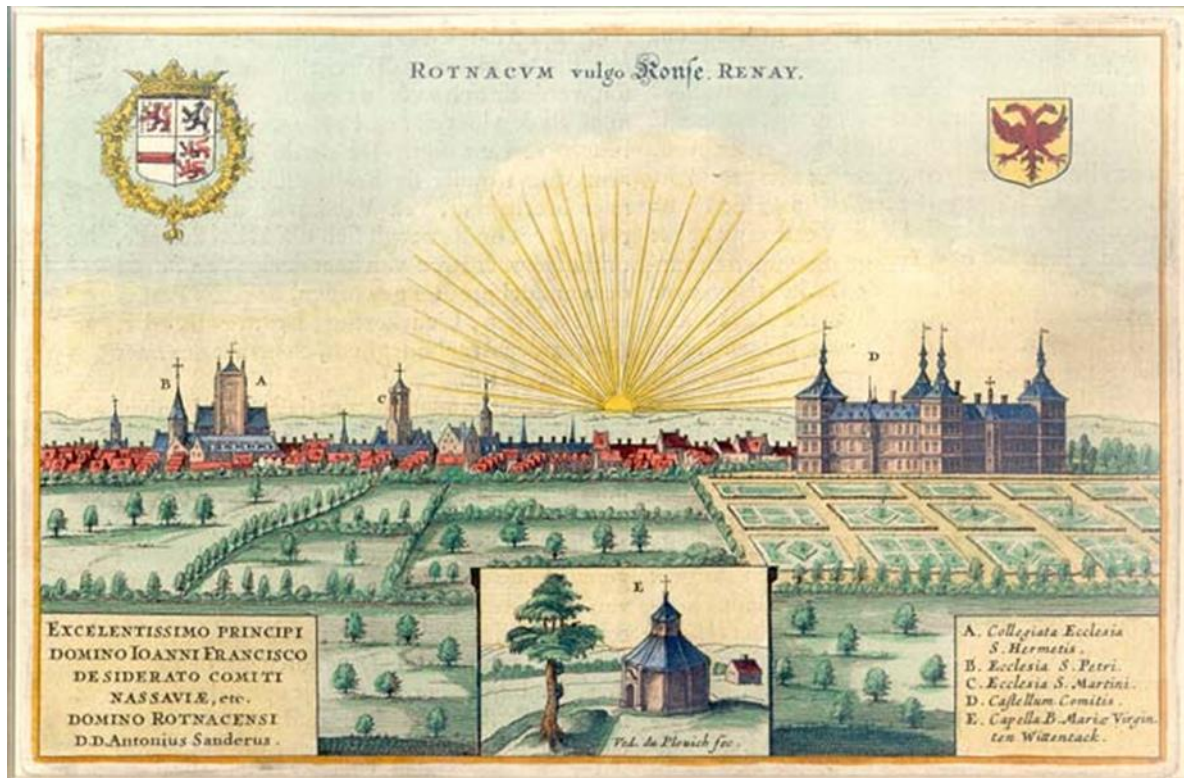
Figuur 27: kaart van de Vrijheid uit 1623 (kopie uit 1808) gezien vanuit het noorden, met locatie van het onderzoeksgebied (rode cirkel) (bron: Deconinck 1985, 82)

Deze kaart is een 19de eeuwse kopie van een in oorsprong 17de eeuwse document. Het vormt de oudst gekende weergave van de Vrijheid (figuur 27).

De kaart toont een zicht op de Vrijheid gezien vanuit het noorden. Zowel de Molenbeek als de Loozebeek zijn te zien. De Kleine Markt en de straten rondom, onder meer de Watermolenstraat, zijn goed te herkennen.

Vanwege de figuratieve weergave is het projectgebied niet exact te lokaliseren. Langs de Watermolenstraat is enige **bebouwing** zichtbaar, het is niet duidelijk of deze binnen het projectgebied gelegen is. De overige delen tussen de Watermolenstraat en de Molenbeek zijn 'leeg'. In de onmiddellijke omgeving (ten noordoosten) is een omgrachte site zichtbaar tussen de Molenbeek en de Loozebeek. Waarschijnlijk gaat het om de 'aude mote van den bock'. Het is één van de 'mottes' aan de noordelijke rand van de stad die volgens de traditie reeds in de 10de eeuw aanwezig waren, hoewel verschillende sites mogelijk recenter zijn. Ter hoogte van de samenvloeiing tussen de Molenbeek en de Loozebeek is een watermolen (ten westen van het projectgebied) zichtbaar. Het is de Kerkhofwatermolen die tot de bezittingen van het kapittel behoorde.

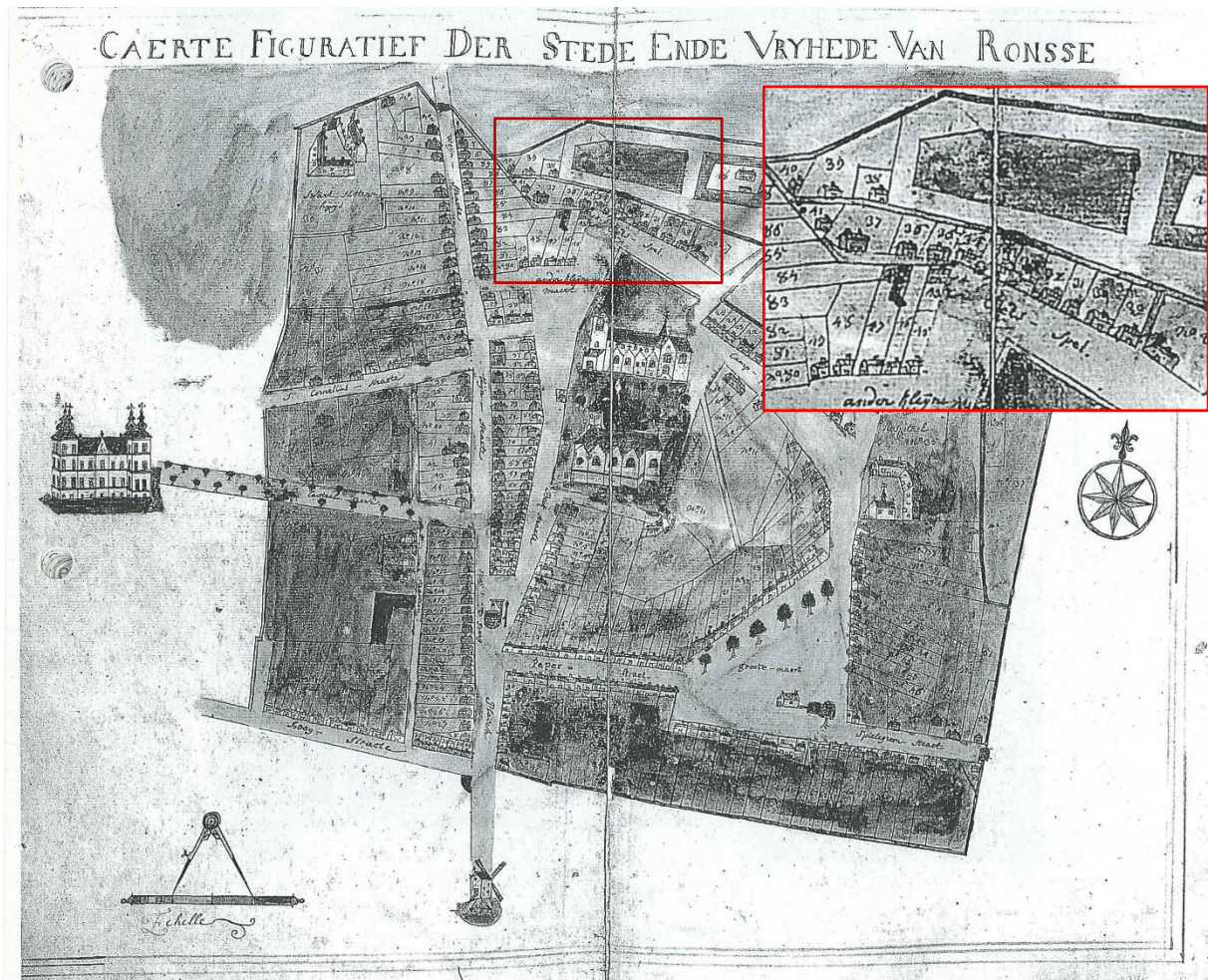
b) Antonius Sanderus – *Flandria Illustrata*: Ronse (1641)

Figuur 28: kaart van Sanderus (bron: Koninklijke bibliotheek van België)

De kaart van Sanderus toont het centrum van Ronse, gezien vanuit het westen (figuur 28). De nadruk ligt vooral op het 17de eeuwse kasteel van Jan van Nassau. Op de achtergrond zijn de Sint-Hermeskerk en de Sint-Martinuskerk te zien. Deze kaart is **weinig bruikbaar** voor het projectgebied.

c) Caerte Figuratief Der Stede Ende Vryhede Van Ronse (1684)

Figuur 29: kaart van de Vrijheid uit 1684 met lokalisatie van het projectgebied (bron: Land- en kaartboeken van Ronse uit 1684 (R.A.R.-O.G.A.); Stedelijke Musea Ronse)

Deze kaart is een uittreksel uit het Land- en Kaartboek van Ronse uit 1684 (figuur 29), en geeft de situatie van dat jaar weer. De kaart geeft in principe, als landboek, een correcte weergave van het aantal aanwezige percelen en de aanwezige bebouwing.

Het projectgebied bevindt zich in een zone met kleinere percelen, haaks op de Watermolenstraat en de Molenbeek. Langs de **straatzijde** (Watermolenstraat) is **bebouwing** te zien. De achterven richting de Molenbeek zijn onbebouwd.

Ten noorden of noordoosten van het projectgebied is een **omgrachte site** aanwezig (cf. *supra*). De **Kerkhofwatermolen** is niet duidelijk te onderscheiden van de overige bebouwing.

d) Jozef Johan Frans Ferraris – Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik: Ronse (1771-1778)

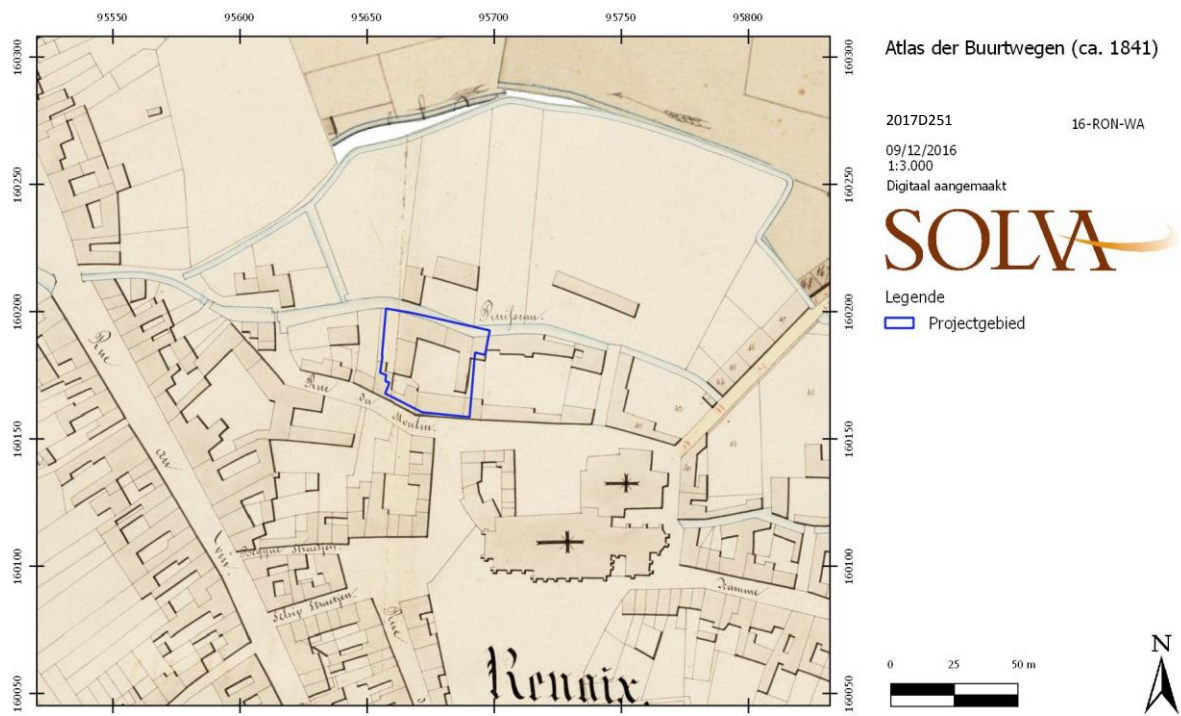
Figuur 30: detail van de Ferrariskaart (1771-1778) met aanduiding van het projectgebied (bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, geraadpleegd via WMS)

Deze kaart is eerder stilistisch van aard, waardoor de projectie van het onderzoeksgebied niet met zekerheid correct is (figuur 30). Op de kaart is te zien dat binnen het projectgebied **enkele gebouwen** te situeren zijn. Het lijkt echter om andere bebouwing te gaan dan de 17de eeuwse, die zich specifiek langs de Watermolenstraat situeert en uit afzonderlijke gebouwen (woningen?) bestaat (figuur 29). De Ferrariskaart suggereert een groter, aaneengesloten bouwvolume (langs de noordelijke zijde van de Watermolenstraat) waarbij schijnbaar ook de voormalige (17de eeuw) onbebouwde achtererven bebouwd zijn geraakt. Ook de 'afwezige' Molenbeek wijst hierop. Ter hoogte van het gebouwenblok is de Molenbeek niet weergegeven, waarschijnlijk is deze overbouwd zoals tot voor kort in de huidige toestand ook het geval was.

Net ten westen van het projectgebied is de Kerkhofwatermolen afgebeeld. Ten noordoosten bevindt zich de omgrachte site tussen de Molenbeek en de Loozebeek.

De **gewijzigde bebouwing** doet vragen rijzen omtrent de eerdere bebouwing. Gebeurde hierbij een reorganisatie of nivellering van het 17de eeuwse terrein? De Ferrariskaart suggereert alvast dat het geheel van het projectgebied werd gereorganiseerd en herbouwd. Deze hypothese sluit aan bij de vaststellingen die gedaan zijn bij het proefsleuvenonderzoek aan de noordzijde van de Molenbeek (cf. *infra*), waar kon geregistreerd worden dat deze terreinen opgehoogd werden, voornamelijk in de 18de-19de eeuw.

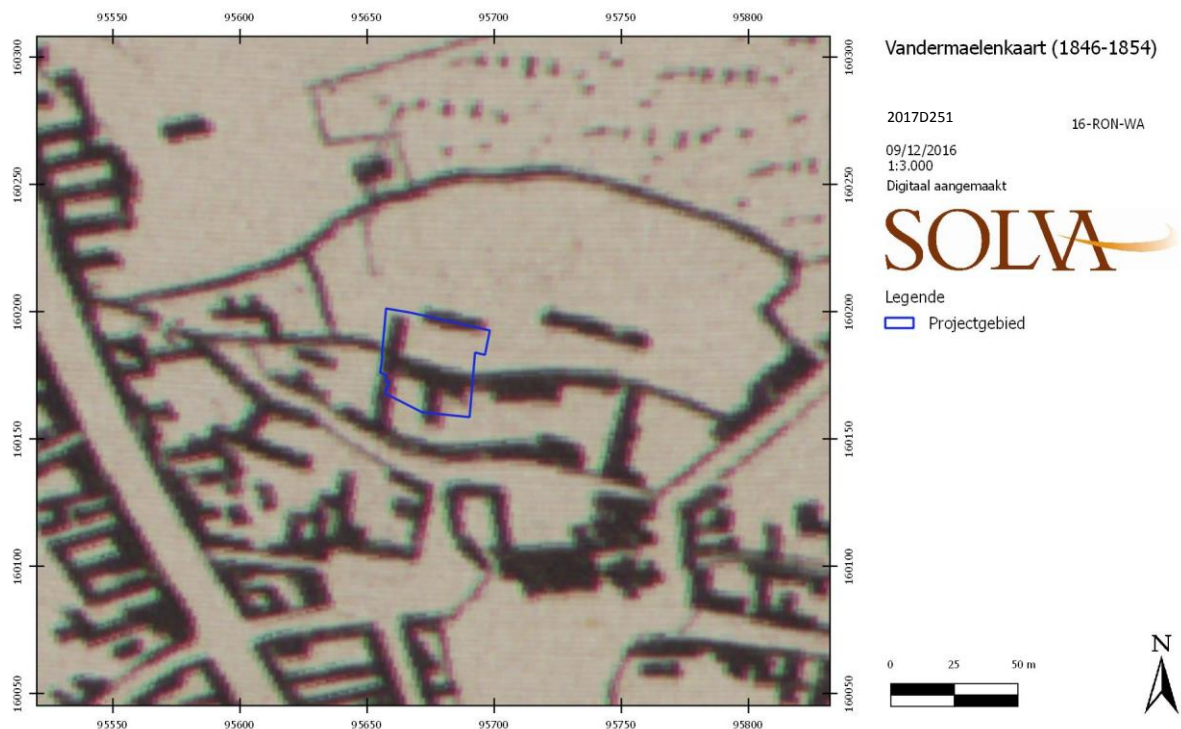
e) Atlas van de buurtwegen (circa 1841)

Figuur 31: afbakening van het onderzoeksgebied op de Atlas der Buurtwegen (bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, geraadpleegd via WMS)

De Atlas der Buurtwegen geeft een vrij gedetailleerd beeld van de 19de eeuwse toestand van het onderzoeksgebied (figuur 31). Op deze kaart is te zien dat het projectgebied te situeren is ter hoogte van enkele **gebouwen langs de Watermolenstraat**. In hoofdzaak lijken deze gebouwen terug te brengen tot deze van de Ferrariskaart, zij het met een verdere uitbreiding in westelijke richting. Van de Kerkhofwatermolen in het westen of de omgrachte site in het noordoosten, tussen de Molenbeek en de Loozebeek, is geen sprake meer.

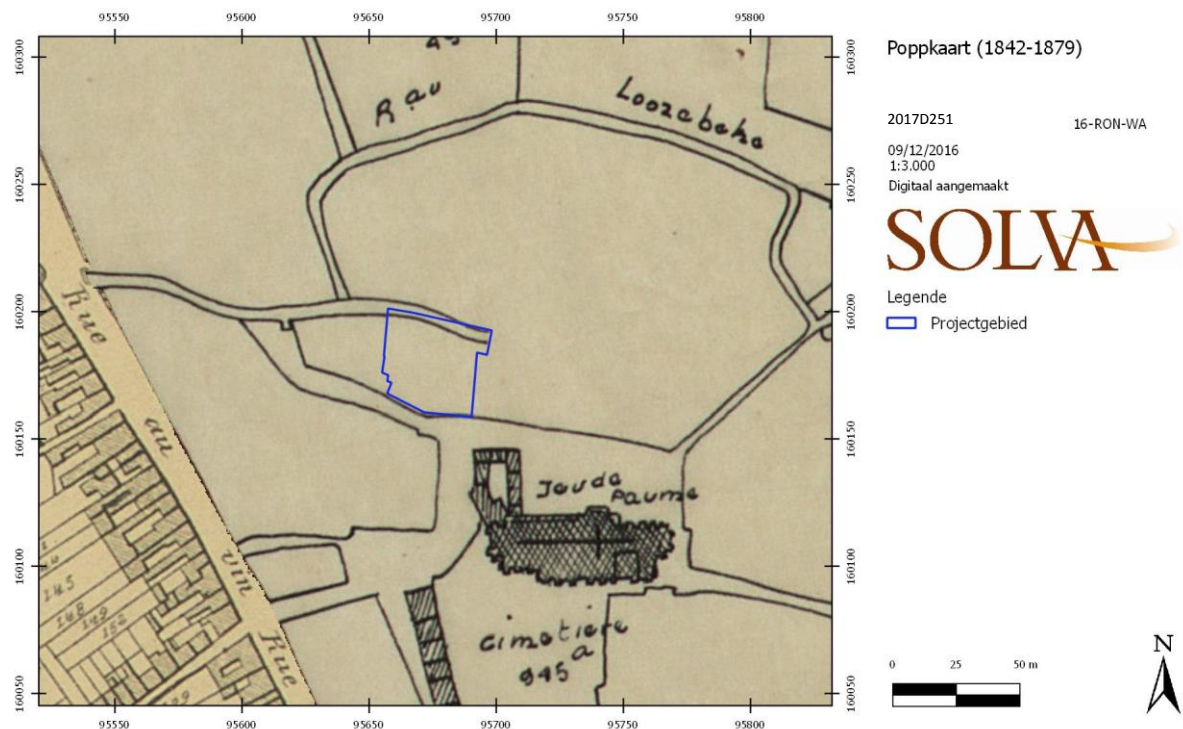
f) Philippe Vandermaelen – *Cartes topographiques de la Belgique (1846-1854)*

Figuur 32: detail van Vandermaelenkaart uit 1846-1854 met aanduiding van het onderzoeksgebied (bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, geraadpleegd via WMS)

De Vandermaelenkaart geeft nagenoeg dezelfde situatie weer als de Atlas der Buurtwegen (figuur 32). Op deze kaart is te zien dat het projectgebied te situeren is ter hoogte van enkele **gebouwen langs de Watermolenstraat**. Verder lijkt de omgrachte site grotendeels verdwenen, hoewel er mogelijk nog enkele restanten van de bebouwing zichtbaar zijn. De Kerkhofwatermolen is moeilijk te onderscheiden van de overige bebouwing.

g) Philippe Chrétien Popp - Atlas cadastral parcellaire de la Belgique (1842-1879)

Figuur 33: detail van het kadasterplan van Popp (1842-1879) met afbakening van het onderzoeksgebied (bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, geraadpleegd via WMS)

De kadasterkaart van Popp ontbreekt het aan detaillering om enige informatie uit af te leiden en is bijgevolg **niet relevant** (figuur 33).

h) Recente gebruik van het terrein

Het huidige uitzicht van het onderzoeksgebied zou, afgaande op de informatie verstrekt door de Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed (cf. *supra*), sinds het einde van de 19de eeuw/begin van de 20ste eeuw slechts in beperkte mate gewijzigd zijn. Enkel de toevoeging van de cinemazaal '**Familia**' in 1955 lijkt een meer ingrijpende wijziging met zich mee gebracht te hebben.

Op de meest recente luchtfoto (foto 1) is duidelijk te zien dat de percelen **dicht bebouwd** zijn. Langs de straatzijde is er één aaneengesloten bebouwing, het binnengebied bestaat deels uit verdere aanbouwen en deels uit struikgewas/tuinzone. De Molenbeek, die de noordelijke begrenzing van het terrein vormt, is ondertussen gekanaliseerd en overwelfd.

Een blik op een luchtfoto uit 1971 toont aan dat er geen wezenlijke verschillen zijn met deze uit 2016 (foto 1 en 7).

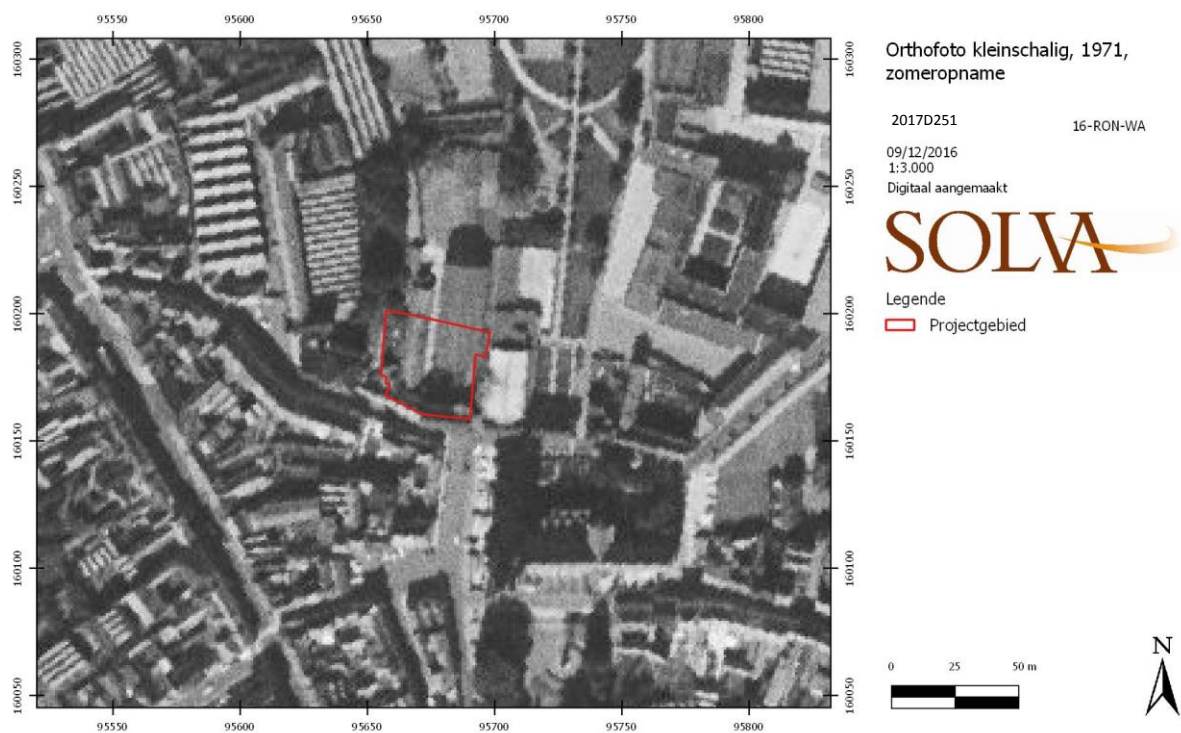

Foto 7: orthofoto uit 1971 met aanduiding van het projectgebied (bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, geraadpleegd via WMS)

In 2015 en 2016 gebeurde op de terreinen ten noorden (tussen de Molenbeek en de Loozebeek) van het projectgebied een proefsleuvenonderzoek³⁶ en een beperkte opgraving³⁷ naar aanleiding van de aanleg van een parking en een bufferbekken. Op basis van dit onderzoek en de bijhorende conceptrapporten (overeenkomstig de respectievelijke Bijzondere Voorwaarden) is vanuit het agentschap Onroerend Erfgoed een toelating werken bekomen. In het kader van de stedenbouwkundige vergunning (referentie GSA: 8.00/45041/4115.3) van deze parking en de

³⁶ 2015/239, vergunning voor het uitvoeren van een archeologische prospectie met ingreep in de bodem.

³⁷ 2016/232, vergunning voor het uitvoeren van een archeologische opgraving.

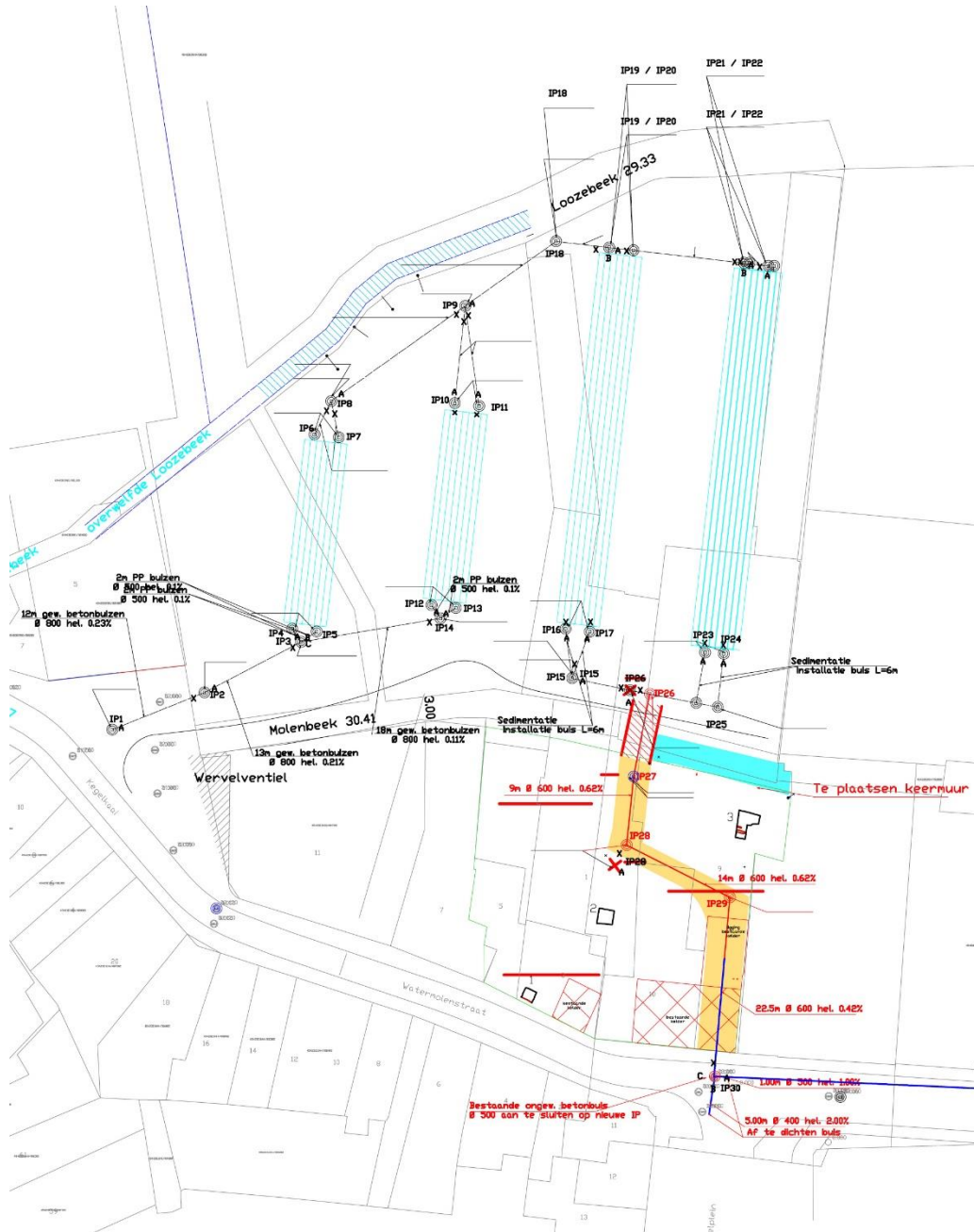
bufferbekkens is intussen ook een **RWA-riolering** aangelegd centraal over het projectgebied (figuur 34 en 35). Deze zal op termijn de verbinding tussen de RWA-afvoer ter hoogte van het Kaatsspelplein in het kader van de werken voor de Vrijheid fase 2 en de bufferbekkens onder de aangelegde parking ten noorden van het projectgebied. De aanleg van deze riolering betekent een ingrijpende bodemverstoring (diepte circa 2-3 m onder bestaande maaiveld) binnen het projectgebied (foto 8 en 9).

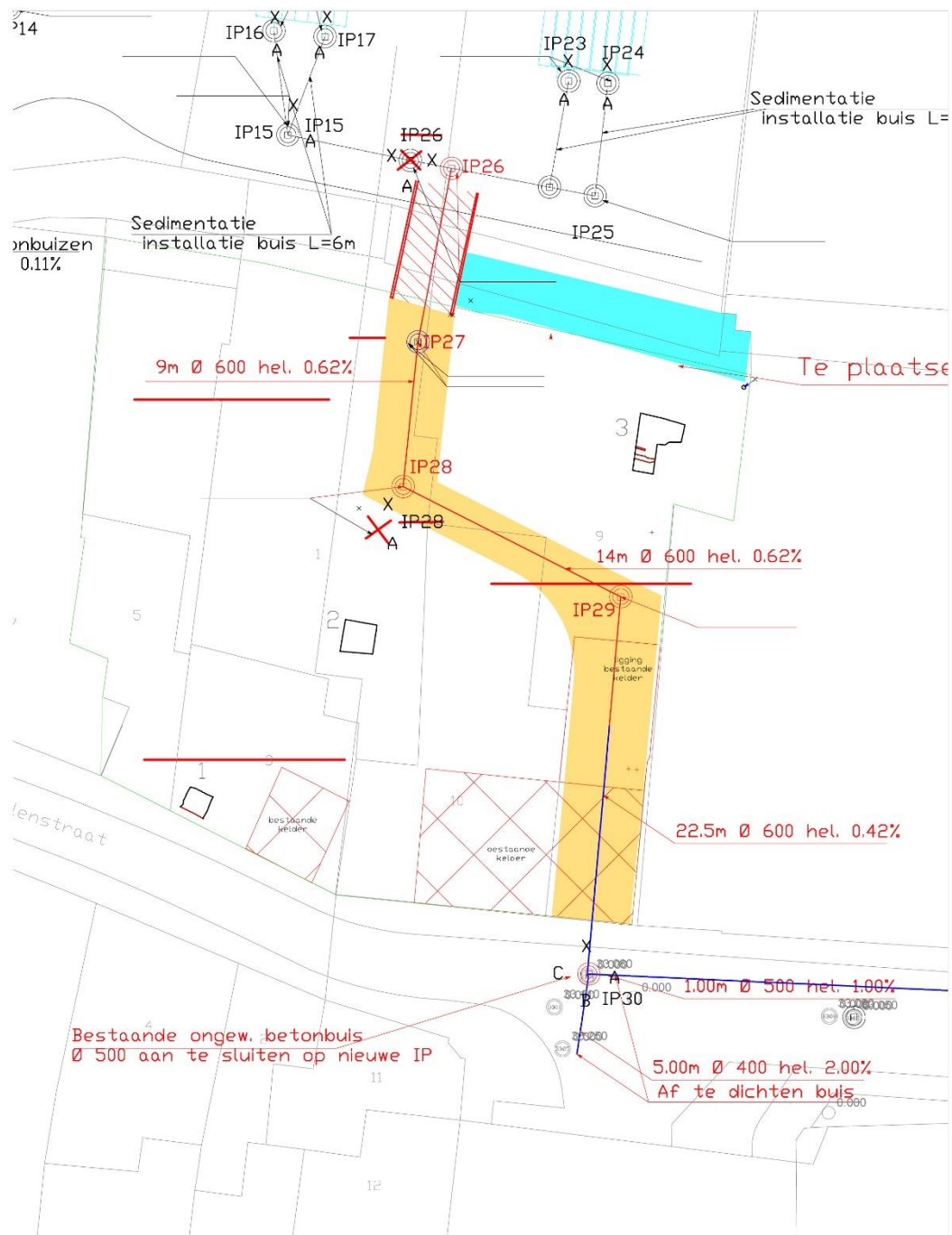
Foto 8: zicht vanuit de Watermolenstraat op de aangelegde RWA-riolering

Foto 9: panorama met zicht op de aangelegde RWA-riolering vanuit de Watermolenstraat (rechts) richting de Molenbeek en de Stadsparking/bufferbekkens (links) ten noorden van het projectgebied

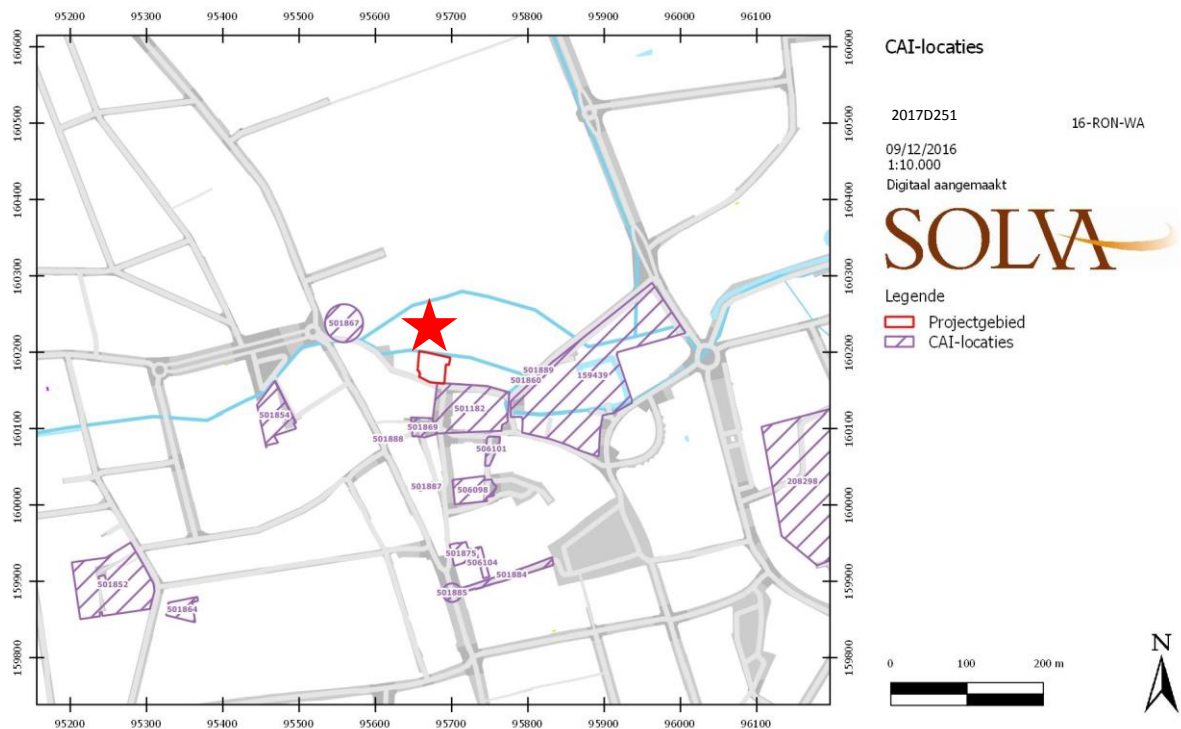
Figuur 34: aangelegde RWA-riolering als toekomstige verbinding tussen Watermolenstraat/Kaatspelplein en de bufferbekkens onder de parking ten noorden van het projectgebied (groen)

Figuur 35: aangelegde RWA-riolering als toekomstige verbinding tussen Watermolenstraat/Kaatsspelplein en de bufferbekkens onder de parking ten noorden van het projectgebied (groen)

2.6.3. Een tekstuele beschrijving van het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader

Het terrein is gelegen binnen de archeologische zone: de historische stadskern van Ronse (ID: 140025). Er zijn geen archeologische sites of vondsten bekend in de Centraal Archeologische Inventaris op het onderzoeksterrein (figuur 36). Wel zijn er enkele sites gekend in de onmiddellijke omgeving. Deze bevinden zich voornamelijk in het centrum van de Vrijheid, rond de huidige Kleine Markt en de Sint-Hermeskerk.

Figuur 36: uittreksel uit de CAI met de gekende sites in de nabijheid van het terrein (bron: Agentschap Onroerend Erfgoed, geraadpleegd via WMS)

2.6.3.1. Site 1: Square Albert (CAI 506101)

De site (percelen 812b en 813b) bevindt zich net ten oosten van Koning Albertpark³⁸. Op het einde van de jaren '80 van de vorige eeuw vond een beperkte opgraving plaats naar aanleiding van de sloop van een aantal gebouwen. Onder een dik postmiddeleeuws ophogingspakket van 1,2 - 1,3m kwamen enkele laatmiddeleeuwse **kuilen** en uitgravingen in de natuurlijke bodem tevoorschijn. In de vulling van deze sporen kwam tevens Romeins aardewerk en scherven uit de 7de tot 12de eeuw aan het licht. Het gaat om verspitte vondsten maar ze wijzen op het bestaan van sites uit deze respectievelijke periodes in de onmiddellijke nabijheid.

Vlakbij is tijdens rioleringswerken tevens een **munt** van keizer Maxentius (begin 4de eeuw n. Chr.) aangetroffen³⁹.

Onder het Albertpark zelf situeert zich het voormalige **kerkhof** tussen de Sint-Hermeskerk en de Sint-Martinuskerk. Deze begraafplaats was omgeven door een kerkhofmuur. Deze muur wordt in de romaanse (1089-1129?⁴⁰) periode geplaatst. Er werd begraven tot 1821. Bij de aanleg van de toegangsweg tot de huidige parking achter het stadhuis kwamen talrijke menselijke resten van deze begraafplaats aan het licht⁴¹.

³⁸ Crombé 1989.

³⁹ Crombé 1990, 63.

⁴⁰ Devos 2008, 216.

⁴¹ Mondelinge mededeling E. Devos, waarvoor dank.

2.6.3.2. Site 2: Sint-Martinuskerk (CAI506098)

Over dit gebouw is vrij **weinig geweten**. Vermoedelijk werd deze kerk in de 11de eeuw (omstreeks 1050) gebouwd⁴². Er volgde een verbouwing in de 15de eeuw, met de huidige toren als enige restant⁴³. Later vormde ze de parochiekerk van de Nassaus, de heren van Ronse. Op het einde van de 19de eeuw kreeg de kerk een herbestemming als onder meer houtzagerij, filmzaal, garage,... Tegenover de Sint-Martinuskerk bevindt zich op de hoek het 17de eeuwse grafmakershuisje⁴⁴.

2.6.3.3. Site 3: Sint-Martensstraat 26 (CAI501887)

Bij de sloop van deze 17de eeuwse woning kwam onder meer een artefact in **vuursteen** aan het licht dat vermoedelijk in het midden neolithicum te plaatsen is.

2.6.3.4. Site 4: Kleine Markt (CAI501869)

Deze site vormde van oudsher een **kern van de Vrijheid**. Rondom de Kleine Markt bevonden zich verschillende herbergen om de Sint-Hermespelgrims op te vangen. Op de Kleine markt is op een kaart van 1623 de vierschaar te zien.

Ter hoogte van de Kleine Markt is reeds verschillende keren de kerkhofmuur aangetroffen die de begraafplaats tussen de Sint-Hermeskerk en de Sint-Martinuskerk afbakende⁴⁵. De muur wordt in de romaanse periode geplaatst en in verband gebracht met de oprichting van de Sint-Hermescripte en de bijhorende romaanse kerk. Ter hoogte van de Kleine Markt waren twee toegangen tot het kerkhof dat blijkbaar ongeveer 0,5 m hoger gelegen was dan het loopniveau op de Kleine Markt. Een van de toegangen is archeologisch vastgesteld.

2.6.3.5. Site 5: Kerkhofwatermolen (CAI501867)

Het gaat om een **watermolen** ter hoogte van de Molenbeek en de Loozebeek die aan het kapittel van de Vrijheid toebehoorde⁴⁶. De molen wordt voor de eerste maal in 1315 vermeld, in het begin van de 16de eeuw gaat deze over naar de kerkfabriek. De sloop ervan gebeurde in 1890. Restanten van de molen werden mogelijk aangetroffen bij werken aan de Kegelkaai.

2.6.3.6. Site 6: Sint-Hermeskerk (CAI501182)

In en rondom de Sint-Hermeskerk is reeds heel wat archeologisch onderzoek gebeurd. Toch is het beeld dat we vandaag hebben over de geschiedenis van deze site vrij fragmentarisch. Dit is deels te wijten aan de sterk gevarieerde aard van het vroegere archeologisch onderzoek maar tevens aan de beschikbare historische bronnen met betrekking tot deze zone. Zoals te lezen is in de CAI-databank: "Het is niet evident om uit alle bronnen/rapporten de juiste informatie en interpretaties weer te geven"⁴⁷.

⁴² Devos 2002, 43.

⁴³ Devos 2002, 69.

⁴⁴ Devos 2002, 70.

⁴⁵ Devos 2008, 216.

⁴⁶ Devos 2008, 218.

⁴⁷ <https://cai.onroerenderfgoed.be/>

Verschillende vondsten tonen aan dat de geschiedenis van de site ver in de tijd terug gaat. Bij het onderzoek rondom de Sint-Hermeskerk werden onder meer enkele verspitte artefacten in vuursteen teruggevonden⁴⁸.

De **Romeinse vondsten** ter hoogte van de Sint-Hermeskerk zijn zonder meer opmerkelijk te noemen. In de romaanse delen van de crypte onder de kerk is gebruik gemaakt van Romeins bouw materiaal. Het gaat om dakpannen, hypocaustumtegels, mortelbrokken, enz... Bij verschillende opgravingen rondom de Sint-Hermessite kwam bovendien Romeinse bouw materiaal en aardewerk aan het licht, doorgaans als verspitte vondsten in jongere sporen. Vooral de vondst van een bas-reliëf met een dansende bacchante springt in het oog⁴⁹. Een dergelijke iconografie wordt doorgaans in verband gebracht met de Dionysuscultus. In de nabijheid van de Sint-Hermeskerk kwam tevens een mogelijke mijlpaal uit de Romeinse periode aan het licht. Er wordt ter hoogte van de Schipstraat-Kleine Markt-Priesterstraat een Romeinse – mogelijk zelfs een prehistorische – weg vermoed hoewel deze niet archeologisch is vastgesteld⁵⁰.

De oudste **middeleeuwse structuren** op de Sint-Hermessite zijn allicht in het midden van de 10de eeuw te plaatsen. Het gaat om een zaalkerk en een bijhorend gebouw ten noorden ervan. Er zijn aanwijzingen dat in deze periode het terrein sterk afhelde in de richting van de Molenbeek. Het is waarschijnlijk bij de aanleg van het romaanse complex dat het terrein werd opgehoogd en genivelleerd (+1 m) waardoor deze gebouwen op een 'eilandje' kwamen te staan en ze uit het overstromingsgebied van de Molenbeek lagen⁵¹. Het preromaanse complex werd afgebroken voor de oprichting van de Sint-Hermescrypte en de bijhorende romaanse kerk. De crypte is typisch voor de romaanse bouwstijl in de 11de en 12de eeuw. Ze dient als cultusplaats voor een lokale heilige wiens relieken in het zogenaamde martyrium zijn ondergebracht. De welbekende Sint-Hermescrypte vormt één van de grootste van het land. De volledige romaanse kerk was klaar in 1129. Deze kerk kreeg in de 13de eeuw te kampen met instortingen en oorlogsprikelen. Dit leidde tot de bouw van een nieuwe kerk in het begin van de 15de eeuw, die uiteindelijk in 1526 zal afgewerkt zijn. Deze Sint-Hermeskerk is tot vandaag grotendeels bewaard gebleven.

Ter hoogte van de Sint-Hermesstraat, net ten noorden van de Sint-Hermeskerk liggen de restanten van de Sint-Pieterskerk waarvan de bouw omstreeks het midden van de 11de eeuw wordt geplaatst⁵². Ze vormt, naast de Sint-Hermeskerk en Sint-Martinuskerk, de derde kerk binnen de Vrijheid en was de noordelijke parochiekerk tot aan de Franse revolutie. Ze werd afgebroken omstreeks het midden van de 19de eeuw⁵³. Ten westen van deze kerk (ter hoogte van Kaatsspelplein) liggen een aantal kloostergebouwen waaronder een kapittelhuis en een kloostergang aan de noordelijke zijde van de zijbeuk van de Sint-Hermeskerk. Deze gebouwen werden vermoedelijk tevens in de romaanse periode opgericht en kenden in de eeuwen erna verschillende (ver)bouwfasen. Ter hoogte van het Kaatsspelplein bevinden zich onder meer de deels opgemetselde funderingen van het kapittelhuis (afgebroken in 1926) en de kloostergang. Het oorspronkelijke kloosterpand is in 1655 afgebroken.

⁴⁸ Devos 2008, 198.

⁴⁹ Cambier 1991.

⁵⁰ Devos 2008, 198.

⁵¹ Devos 2008, 208.

⁵² Devos 2002, 78.

⁵³ Devos & Meirsschaut 1997, 54.

Ten noorden van de Sint-Hermeskerk zijn in en rond de Sint-Pieterskerk verschillende graven van geestelijken aangetroffen⁵⁴. De oudste dateren uit de 10de eeuw, de begraving loopt echter door tot in de romaanse periode.

2.6.3.7. Site 7: Ronse Centrum (fase 1)

De meest relevante site voor het projectgebied ligt net ten noorden (figuur 36: rode ster). De archeologische dienst van SOLVA voerde in de zomer van 2015 een (proefsleuven)onderzoek op de terreinen tussen de Molenbeek en de Loozebeek naar aanleiding van de aanleg van een parking en een bufferbekken⁵⁵. In de zomer van 2016 volgde een korte archeologische werfbegeleiding van de sloop van de cinemazaal⁵⁶.

Het gebied maakte vermoedelijk sinds de volle middeleeuwen deel uit van de **Vrijheid** van Ronse. De specifieke terreinomstandigheden zorgden ervoor dat slechts een **fragmentarisch beeld** van de aanwezige archeologische sporen werd verkregen. Deze vallen in een aantal categorieën onder te verdelen. In vrijwel alle proefsleuven kwamen uitgravingen aan het licht die geïnterpreteerd zijn als **greppels en grachten**, vermoedelijk vooral met een drainerende en/of indelende functie. Chronologisch gezien zijn de oudste sporen vermoedelijk in de volle middeleeuwen te plaatsen. Stratigrafisch behoren andere waarschijnlijk dan weer tot de late- en postmiddeleeuwse periode. Langs de **Loozebeek** zijn waarschijnlijk de voorlopers van deze beek aangetroffen. De opvulling ervan lijkt uit de laatmiddeleeuwse periode te dateren. Verderop het terrein situeert zich tevens een lineair spoor, vermoedelijk een oudere fase van de huidige **Huisbeek**. Sporen van bewoning zijn nagenoeg afwezig op het terrein. In het zuidelijk deel kwam een **bakstenen gebouw** aan het licht, vermoedelijk uit de 19de eeuw. Tijdens het vooronderzoek zijn verschillende ophogingslagen uit de post-middeleeuwen herkend, ze bevatten voornamelijk vondsten uit de 18de en 19de eeuw. Het is aannemelijk dat de ophogingslagen dienden om het terrein bouwrijp te maken en onder meer de oprichting van dit gebouw mogelijk te maken. Dit gebied stond immers tot in de 17de eeuw gekend als 'onbehuide' grond⁵⁷, voornamelijk omwille van de natte omstandigheden door de ligging tussen de Molenbeek en de Loozebeek. Tenslotte kwamen op twee locaties **menselijke resten** aan de oppervlakte. Vermoedelijk gaat het in één van de gevallen om een herbegraving. De meest waarschijnlijke herkomst van deze resten is de voormalige begraafplaats tussen de Sint-Hermeskerk en Sint-Martinuskerk die begin 19de eeuw opgegeven is.

Een deel van het terrein (tussen Molenbeek, Loozebeek en Huisbeek) stond inderdaad bekend als het 'eiland' en vormde een **overstromingsgebied** (mondelijke mededeling E. Devos). Bij uitbreiding mag een ruimer gebied hiertoe gerekend worden. Zo bracht het archeologisch onderzoek ter hoogte van de kapittelgebouwen ten noorden van de Sint-Hermeskerk aan het licht dat de zone rondom dit religieuze complex aanzienlijk opgehoogd werd bij de oprichting van de romaanse crypte en de bijhorende kerk⁵⁸. Dit betekent wellicht dat zelfs het verderaf gelegen gebied rond de huidige Sint-Hermeskerk binnen het overstromingsgebied van de Molenbeek lag.

⁵⁴ Devos 2008, 209.

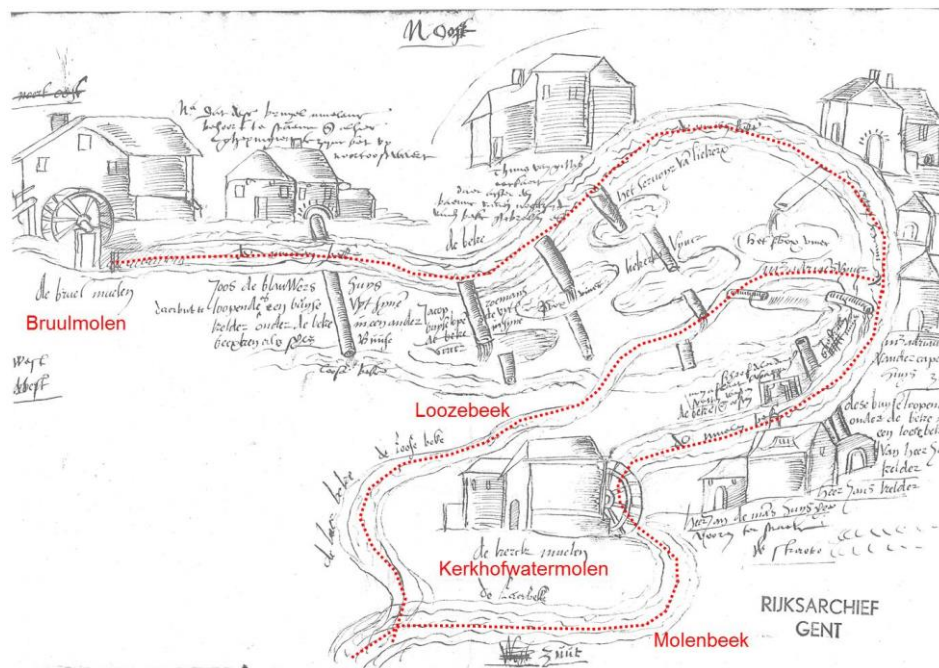
⁵⁵ Pedé, Klinkenborg & Cherretté 2016.

⁵⁶ Pedé, Clement & Cherretté 2016.

⁵⁷ Devos 2008, 227.

⁵⁸ Devos 2008, 208.

Vermoedelijk moet het gebied rond de Molenbeek en de Loozebeek gezien worden in het licht van figuur 37. Het gaat om één van de oudste weergaves van (een deel van) de Vrijheid, het betreft een figuratieve kaart uit de periode 1545-1548, die dienst deed als een officieel stuk bij een proces omtrent de **waterhuishouding** van de Molenbeek (mondellinge mededeling J. Deconinck). De kaart geeft op een ‘verwongen’ manier het noordelijk gedeelte van de Vrijheid weer waarbij duidelijk de Bruulmolen, de Loozebeek, de Molenbeek en de Kerkhofwatermolen aangegeven zijn. Ter hoogte van beide beken is een uitgebreid systeem van grachten, buizen, overlopen, waterpartijen, enz. aanwezig dat vermoedelijk instond voor een efficiënte waterhuishouding in functie van beide molens langs de Molenbeek. Mogelijk moeten minstens een deel van de aangetroffen grachten en greppels in dit kader geïnterpreteerd worden.

Figuur 37: figuratieve weergave van de noordelijke zone van de Vrijheid, meer bepaald de Loozebeek en Molenbeek uit 1545-1548 (bron: Devos 2008, 222)

2.6.4. Datering en interpretatie van het onderzochte gebied

2.6.4.1. Datering en interpretatie van geomorfologische eenheden van het projectgebied:

Op het terrein zijn voornamelijk holocene en/of tardiglaciale fluviatiele **afzettingen** bovenop de pleistocene sequentie te verwachten. Het projectgebied bevindt zich op de linkeroever van de Molenbeek.

2.6.4.2. Datering en interpretatie van de antropogene aanwezigheid in het plangebied:

Over de historiek van dit gebied is relatief weinig geweten. Het ligt volledig binnen de grenzen van de Vrijheid, een heerlijkheid die minstens tot de **10de eeuw** teruggaat. De zone bevindt zich langs de Watermolenstraat tussen de noordelijke grens van de stad (Molenbeek/Loozebeek) en de Sint-Hermeskerk/Kleine Markt.

Op de oudste weergaves van de Vrijheid uit de 17de eeuw is langs de Watermolenstraat enige **bebouwing** zichtbaar die zich op smalle percelen bevindt, haaks op de Watermolenstraat. De achtererven richting de Molenbeek zijn onbebouwd.

Op de 18de-19de eeuwse kaarten is te zien dat binnen het projectgebied **verschillende gebouwen** te situeren zijn. Het lijkt echter om andere bebouwing te gaan dan de 17de eeuwse, die zich specifiek langs de Watermolenstraat situeert en uit afzonderlijke gebouwen (woningen?) bestaat. De jongere kaarten suggereren een groter, aaneengesloten bouwvolume (langs de noordelijke zijde van de Watermolenstraat) waarbij schijnbaar ook de voormalige (17de eeuw) onbebouwde achtererven bebouwd zijn geraakt. Ook de 'afwezige' Molenbeek wijst hierop. Ter hoogte van het gebouwenblok is de Molenbeek niet weergegeven, waarschijnlijk is deze overbouwd zoals tot voor kort in de huidige toestand ook het geval was.

De gewijzigde bebouwing doet vragen rijzen omtrent de eerdere bebouwing. Gebeurde hierbij een reorganisatie of nivellering van het 17de eeuwse terrein? De jongere kaarten suggereert alvast dat het geheel van het projectgebied werd gereorganiseerd en herbouwd. Deze hypothese sluit aan bij de vaststellingen die gedaan zijn bij het proefsleuvenonderzoek aan de noordzijde van de Molenbeek, waar kon geregistreerd worden dat deze terreinen opgehoogd werden, voornamelijk in de 18de-19de eeuw.

Het archeologisch onderzoek op de toekomstige parking ten noorden van het huidige projectgebied toonde aan dat de zone rondom beide beken eerder als **overstromingsgebied** in gebruik was en geen bewoning kende. In de loop van de **post-middeleeuwen** werd het gebied vermoedelijk sterk opgehoogd waardoor enige **bewoning aan de Watermolenstraat** mogelijk werd, zoals is afgebeeld op de historische kaarten (cf. hoofdstuk 2.6.2.2).

2.7. Evaluatie van de onderzoeksvragen en potentieel op kennisvermeerdering, en de aard en waardering daarvan

Op basis van het uitgevoerde bureauonderzoek konden de vooropgestelde onderzoeksvragen deels beantwoord worden. Hieronder worden deze beantwoord en wordt een inschatting gemaakt van het potentieel op kennisvermeerdering van het projectgebied, wat moet leiden tot de uiteindelijke evaluatie of bijkomend onderzoek noodzakelijk is.

-Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische potentieel van het terrein?

Het onderzoeksgebied ligt volledig binnen de grenzen van de Vrijheid, een heerlijkheid op het grondgebied van Ronse die minstens tot de 10de eeuw teruggaat. De zone is langs de Watermolenstraat gelegen, tussen de Molenbeek en de Sint-Hermeskerk/Kleine Markt.

Het bureauonderzoek toont aan dat het projectgebied op te splitsen valt in twee delen: een zone langs de Watermolenstraat en een zone langs de Molenbeek. Op de historische kaarten uit de 17de eeuw is te zien dat het gebied **langs de Watermolenstraat verdeeld is in kleinere percelen**, waarop langs de straatzijde (Watermolenstraat) bebouwing aanwezig is. Het is niet duidelijk hoever deze bebouwing in de tijd teruggaat, hoewel er indirecte aanwijzingen zijn. In de loop van de 18de en 19de eeuw krijgt deze bebouwing een ander uitzicht, wat uiteindelijk evolueert naar de huidige situatie.

De zone langs de Molenbeek bestaat uit de achtererven (van de bewoning langs de Watermolenstraat) die in de 17de eeuw oorspronkelijk onbebouwd zijn. De 18de en 19de eeuwse bronnen tonen dat deze voormalige achtererven en bij uitbreiding ook de zones langs de Molenbeek bebouwd worden. De reden dat het zo lang duurde dat het gebied – ondanks de ligging binnen de middeleeuwse Vrijheid – in gebruik is genomen, is vermoedelijk te zoeken in de natte omstandigheden rondom de Loozebeek en Molenbeek. Een deel van het terrein, tussen de Molenbeek, Loozebeek en Huisbeek, stond bekend als het ‘eiland’ en vormde een overstromingsgebied. Bij uitbreiding mogen we een ruimer gebied – en wellicht ook het grootste deel van het huidige projectgebied – hiertoe rekenen. Zo bracht het archeologisch onderzoek ter hoogte van de kapittelgebouwen ten noorden van de Sint-Hermeskerk in de vorige eeuw aan het licht dat de zone rondom dit religieuze complex aanzienlijk opgehoogd werd bij de oprichting van de romaanse crypte en de bijhorende kerk. Dit betekent wellicht dat zelfs het verderaf gelegen gebied rond de huidige Sint-Hermeskerk oorspronkelijk (middeleeuwen) binnen het overstromingsgebied van de Molenbeek lag. Een recent archeologisch onderzoek op de parking ten noorden van het projectgebied toonde aan dat de zone rondom beide beken (Loozebeek en Molenbeek) in eerdere periodes (volle (?) en late middeleeuwen) als overstromingsgebied in gebruik was en stelselmatig is opgehoogd. Geleidelijk aan in de loop van de 18de - 19de eeuw geraakten de gedeeltes rondom de Molenbeek bebouwd. Het valt logischerwijze te verwachten dat dit ook geldt voor het onmiddellijk aanpalende terrein net ten zuiden van de Molenbeek. Dit verklaart wellicht het verschil in bebouwing op de ‘achtererven’ op de (enerzijds) 17de en de (anderzijds) 18de - 19de eeuwse kaarten.

-Welke gebruiksevolutie kende het terrein?

Het gebied ligt volledig binnen de grenzen van de **Vrijheid**, een heerlijkheid die minstens tot de 10de eeuw teruggaat. De zone maakte deel uit van de noordelijke grens van de stad (Molenbeek/Loozebeek). Een archeologisch onderzoek op de toekomstige parking ten noorden van het projectgebied toonde aan dat deze zone rondom beide beken eerder als overstromingsgebied in gebruik was en geen bewoning kende. In de loop van de post-middeleeuwen werd het gebied vermoedelijk sterk opgehoogd waardoor enige **bewoning aan de Watermolenstraat** mogelijk werd, zoals is afgebeeld op de historische kaarten.

-Wat is de impact van de geplande werken?

Stad Ronse en m u r m u r architecten plannen de herbestemming van het voormalige cinemacomplex ‘**Familia**’. Het gebied situeert zich in de Vrijheid, een middeleeuwse heerlijkheid in het hart van Ronse, die met het toekomstige stadsvernieuwingproject volledig heraangelegd en opgewaardeerd zal worden als een groen winkel-wandel centrum. Aangezien het project zich tussen de nieuwe stadsparking (ten noorden) en het historisch centrum (ten zuiden) bevindt, is het gedoopt tot ‘poort’ naar de Vrijheid.

Het projectgebied situeert zich aan de noordelijke grens van de stad, net ten zuiden van de Molenbeek. Het grootste deel van de **bestaande gebouwen** binnen het projectgebied zal gesloopt worden. Een deel van de gebouwen op percelen 917z en 931e zijn reeds ontmanteld in het kader van een eerdere sloopvergunning. De Familia voorbouw op dezelfde percelen blijft behouden langs de Watermolenstraat en zal geïntegreerd worden in de nieuwe gebouwen. De bestaande gebouwen op percelen 928b, 930a, 929b en 931 2m zullen eveneens gesloopt worden. Wat de ondergrondse situatie betreft, zijn in de bestaande toestand twee kelders. Een eerste kelderruimte bevindt zich onder de

huidige Familia voorbouw. Deze blijft grotendeels behouden, behalve het oostelijke gedeelte onder de toekomstige doorgang naar de Watermolenstraat dat gevuld wordt. Een andere kelderruimte situeert zich onder huisnummer 3, deze zal tevens opgevuld worden. Bij de sloop van de Familia achterbouw kwam een kelderruimte aan het licht die niet gekend was uit de plannen. De overige bodemverstoringen van de bestaande toestand beperken zich waarschijnlijk tot de vloerplaat en de funderingen. De vloerplaat zal verwijderd en vervangen worden; de funderingen worden enkel uitgebroken ter hoogte van de locatie van de funderingen van de nieuwe gebouwen.

Het nieuwe project bestaat uit een **U-vormig gebouw** waarin de bestaande Familia voorbouw geïntegreerd wordt, het geheel ligt rond een groen binnenplein met een diagonale doorsteek van de parking ten noorden van het projectgebied naar het stadscentrum. De **fundering** van de U-vormige nieuwbouw zal bestaan uit een algemene betonnen funderingsplaat (dikte 24 cm) en een onderliggende paalfundering (diameter palen 35-40 cm) tot op een diepte van vermoedelijk 10 m. De betonnen funderingsplaat wordt bovenaan afgewerkt met isolatie (10 cm) en een dekvloer en afwerking (totaal 10 cm). Dit resulteert in een vloerplaat van circa 44 cm. Ter hoogte van de achtergevel van de Familia voorbouw wordt een gedeelte gesloopt en tevens een nieuwe fundering voorzien.

In de ontworpen toestand gebeuren beperkte **wijzigingen** ten opzichte van het bestaande **maaiveld** om enkele niveauverschillen van de bestaande toestand binnen de verschillende nieuwe gedeeltes weg te werken. In figuur 5 en 10 zijn de relatieve hoogtes van de bestaande en ontworpen toestand ten opzichte van de referentiehoogte met elkaar te vergelijken. Ter hoogte van Watermolenstraat 3 wordt 60-70 cm opgehoogd en in Watermolenstraat 3 wordt 9 cm verlaagd. Watermolenstraat 9 en 10 blijven nagenoeg ongewijzigd of worden licht opgehoogd. Het niveau op de achterliggende terreinen richting de Molenbeek zullen voor een groot deel 20-30 cm worden opgehoogd.

In het noordoostelijke gedeelte van het projectgebied is onder de nieuwbouw langs de Molenbeek een half verzonken **kelderruimte** en een centrale prefabkelder voorzien. De totale oppervlakte van deze kelderverdieping bedraagt circa 73 m². De onderzijde van de fundering van de half verzonken ruimte situeert zich op een diepte van circa 2 m, de onderzijde van de prefabkelder op circa 3,4 m. Ten westen van deze kelder bevindt zich een **liftschachtput**, de uitgraving hiervoor heeft een oppervlakte van ongeveer 5,5 m² en een diepte van 1,5 m. Eenzelfde liftschachtput is ten westen van de kelder van de Familia voorbouw gepland.

Figuur 11 toont de ligging van de **nutsleidingen** (DWA- en RWA-afvoer) en van een ondergrondse regen- en septische put in de zuidwestelijke hoek van het binnenplein. Beide putten hebben een diameter van 3,25 m en een hoogte van 2,25 m. De DWA-leidingen binnen de gebouwen (gootsteen, vaatwas, toilet, enz...) hebben een diameter van 11 cm en komen rechtstreeks onder de vloerplaat te liggen, dit betekent op een diepte van circa 50-55 cm onder het ontworpen maaiveld. Ook de RWA-leidingen hebben eenzelfde diameter en diepte en voeren af richting de regenwaterput. De afvoerleiding beide strengen worden iets dieper ingegraven. De aansluiting van de DWA-afvoer op het openbaar net in de Watermolenstraat zal zich op een diepte van circa 70-80 cm onder het ontworpen maaiveld situeren. De RWA-streng loopt af van de regenwaterput richting de Molenbeek en ligt op een diepte van circa 80-100 cm onder het ontworpen maaiveld.

Het centrale **binnenplein** krijgt een opbouw van chape (dikte 5 cm) en een afwerking van terrastegels (15 cm). De doorgang naar de Watermolenstraat ter hoogte van de Familia voorbouw zal een opbouw

van stabilisé (25 cm) en kasseien (10 cm) hebben. Centraal op het binnenplein en in de groenzone langs de westelijke zijde van de nieuwbouw (percelen 929b, 929a en 928b) worden enkele bomen aangeplant. De **boomputten** hiervoor meten 0,5 x 0,5 x 0,5 m.

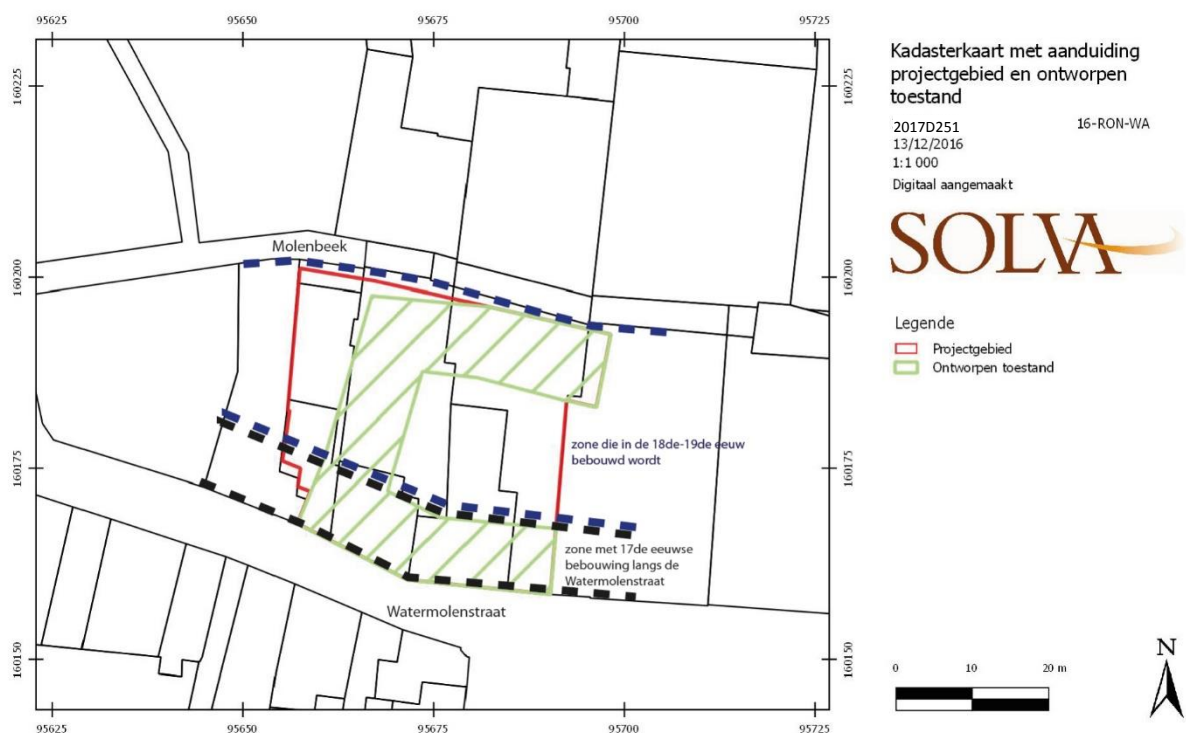
Foto 10: locatie van de nieuwbouw ten opzichte van de vroegere/bestaande toestand (bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, geraadpleegd via WMS)

Figuur 38: locatie van de nieuwbouw ten opzichte van de vroegere/bestaande toestand (bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, Grootchalig Referentie Bestand Vlaanderen)

-Wat is het wetenschappelijk kennispotentieel van een eventueel aanwezige archeologische site op lokaal, regionaal en op Vlaams niveau? (Cf. CGP 12.5.1.3, 7°)

De aanwezigheid van gebouwen **langs de Watermolenstraat** op het cartografisch bronnenmateriaal wijst erop dat in deze zone mogelijk restanten van deze **historische bebouwing** in de ondergrond kunnen bewaard zijn. Deze situatie is vermoedelijk minstens tot de 17de eeuw terug te voeren. Gezien de natte omstandigheden is het echter niet duidelijk of op deze locatie bewoning mogelijk was in de middeleeuwse periode. Aangezien de 17de eeuwse kaarten enerzijds en de 18de-19de eeuwse kaarten anderzijds duidelijk andere bebouwing weergeven, is er tevens de vraag is in hoeverre de recentere constructies (18de - 19de eeuw) de oudere sporen hebben verstoord en/of uitgewist. Hoewel hier geen grote impact is van de toekomstige werken is het echter niet uit te sluiten dat bij de aanleg van de vloerplaat (-44 cm) resten van deze historische bebouwing aan het licht komen.

Figuur 39: fasering van de historische bebouwing

Voor het **resterende deel van het terrein** (voormalige achtererven/zone langs de Molenbeek) mogen we veronderstellen dat dit eerder aansluit bij de reeds onderzochte parking tussen de Molenbeek en de Loozebeek. Zowel de historische bronnen als het recente archeologisch onderzoek toonde aan dat dit gebied tussen beide beken eerder als een overstromingsgebied te interpreteren is. Het betreft vermoedelijk dus een nat gebied waar geen bewoning moet verwacht worden. Dit gedeelte lijkt relatief **weinig archeologisch potentieel** te hebben. Het archeologisch onderzoek tussen de Molenbeek en de Loozebeek in 2015 en 2016 bevestigde dit; er zijn tal van grachten en greppels op een aanzienlijke diepte – doorgaans op 1-1,5 m of zelfs pas 2-3 m – aanwezig die vermoedelijk in de middeleeuwen en vroege post-middeleeuwen de waterhuishouding van deze zone regelden. Dit veranderde waarschijnlijk in de 18de - 19de eeuw waarbij de terreinen danig opgehoogd werden, vermoedelijk om de bebouwing mogelijk te maken die te zien is op het postmiddeleeuwse kaartmateriaal. Bij een

archeologische werfbegeleiding van de sloopwerken van de voormalige filmzaal Familia in juli 2016 kwam net ten noorden van de Molenbeek een dergelijk (19de eeuw?) gebouw tevoorschijn. Hierbij bleek ook dat het gebouw geen oudere voorloper kende. Een gelijkaardige situatie is te verwachten net ten zuiden van de Molenbeek. Door de afwezigheid van relevante historische bebouwing en de aanzienlijke diepte waarop archeologische sporen tevoorschijn komen, zullen de toekomstige werken slechts een beperkte invloed hebben. Enkel de zuidwestelijke zone waar de regenwater- en septische put gepland zijn en de noordoostelijke zone waar de kelders voorzien zijn, betekenen een duidelijke verstoring. De verwachting is echter dat de noordoostelijke zone - naar analogie met het onderzoek tussen de Molenbeek en Loozebeek - gelegen is binnen de alluviale/colluviale lagen die te maken hebben met de Molenbeek en er bijgevolg weinig relevante sporen aanwezig zijn. Het is echter niet uit te sluiten dat er sporen bewaard zijn die te maken hebben met de achtererven van de historische bebouwing langs de Watermolenstraat.

-Wat is de aard en waardering van het kennispotentieel?

De archeologische waarde van het terrein ligt vooral in de mogelijke aanwezigheid van **historische bebouwing langs de Watermolenstraat**. Deze is minstens sinds de 17de eeuw aanwezig, het is niet duidelijk of deze op oudere voorlopers teruggaat. Voor het overige deel van het projectgebied stelt zich de vraag of het inderdaad aansluit bij het terrein tussen de Molenbeek en de Loozebeek, namelijk een nattere zone (overstromingsgebied) zonder duidelijke bebouwing of er anderzijds eventueel sporen bewaard zijn die te maken hebben met de achtererven van de historische bebouwing.

-Is er verder vooronderzoek noodzakelijk en welke vorm dient dit aan te nemen?

Er is reeds een vooronderzoek zonder ingreep in de bodem gebeurd, namelijk een **bureauonderzoek**. Dit bracht nieuwe zaken aan het licht maar biedt onvoldoende informatie om een gemotiveerde uitspraak te doen over het al dan niet moeten nemen van maatregelen omdat informatie over de aanwezigheid, aard en graad van bewaring van archeologische sporen te weinig voorhanden is. Een prospectie met ingreep in de bodem via **proefputten** is daarom noodzakelijk. Hierbij zal een beperkt maar representatief deel van dat terrein vrijgelegd en onderzocht worden om zo een onderbouwde uitspraak te kunnen doen omtrent de archeologische waarde van het terrein. Deze methode lijkt het meest aangewezen aangezien het gaat om een site met complexe verticale stratigrafie. Het terrein laat het gebruik van de proefputtenmethode ook toe, proefsleuven daarentegen zijn niet mogelijk aangezien een groot deel van het onderzoeksgebied bebouwd is. De proefputten zullen meer duidelijkheid brengen over de aanwezigheid en de diepte van de historische bebouwing. De focus ligt hierbij op de zone langs de Watermolenstraat. De resultaten van het proefputtenonderzoek zullen nadien afgetoetst worden met de impact van de toekomstige werken.

-Opgave van de onderzoeksvragen die moeten beantwoord worden om het aanwezige potentieel te exploiteren.

- Zijn er antropogene sporen aanwezig?
- Maken de sporen deel uit van één of meerdere structuren?
- Behoren de sporen tot één of meerdere periodes?

- Kan op basis van het sporenbestand in de proefputten een uitspraak worden gedaan over de aard en omvang van een occupatie?
- Kunnen archeologische vindplaatsen in tijd, ruimte en functie afgebakend worden?
- Wat is de vastgestelde en verwachte bewaringstoestand van de archeologische vindplaatsen?
- Wat is de waarde en het kennispotentieel van de vastgestelde archeologische vindplaatsen?
- Wat is de potentiële impact van de geplande ruimtelijke ontwikkeling op de archeologische vindplaatsen?
- Kan voor de vindplaats of voor delen van deze vindplaats het principe van behoud *in situ* nagestreefd worden, zo ja aan welke randvoorwaarden dient voldaan te worden?
- Voor archeologische vindplaatsen die bedreigd worden door de geplande ruimtelijke ontwikkeling en die niet *in situ* bewaard kunnen blijven; wat is de ruimtelijke afbakening (in drie dimensies) van deze zones?
- Zijn er voor de beantwoording van deze vraagstellingen natuurwetenschappelijke onderzoeken nodig?
- *Is er verder vooronderzoek noodzakelijk en welke vorm dient dit aan te nemen?*

-Kaart met afbakening van zones waar al dan niet archeologisch erfgoed vastgesteld of verwacht wordt

Het volledige projectgebied maakte deel uit van de noordelijke grenszone van de voormalige Vrijheid. De cartografische documentatie hiervoor is te vinden in 2.6.2.2.2. Specifiek voor het terrein is een opdeling gemaakt tussen de zone langs de Watermolenstraat en de gedeeltes richting de Molenbeek (figuur 39).

Verslag van de resultaten van het proefputtenonderzoek

1. Beschrijvend gedeelte

1.1. Administratieve gegevens

Projectcode: 2017D14

Uitvoeringstermijn: april-mei 2017

Overige gegevens zie verslag van resultaten van het bureauonderzoek hoofdstuk 1.1.

1.2. De archeologische voorkennis

Zie verslag van resultaten van het bureauonderzoek hoofdstuk 2.6.3.

1.3. De onderzoeksopdracht

1.3.1. Vraagstelling

Het doel van het vooronderzoek met ingreep in de bodem is uitspraken te doen over de **archeologische waarde** van de totaliteit van een terrein door een beperkt maar statistisch representatief deel van dat terrein op te graven. Dit betekent dat het archeologisch erfgoed opgespoord, geregistreerd, gedetermineerd en gewaardeerd wordt en dat aan de hand van de resultaten de potentiële impact van de geplande werken op de archeologische resten wordt bepaald. Dit moet leiden tot een beargumenteerde evaluatie en het duiden van een eventueel vervolgtraject.

Concreet is het de bedoeling om te achterhalen of er **langs de Watermolenstraat** resten van de **historische bebouwing** aanwezig zijn en zo ja vanaf welke diepte. Voor het overige deel van het projectgebied stelt zich de vraag of het inderdaad aansluit bij het terrein tussen de Molenbeek en de Loozebeek, namelijk een nattere zone (overstromingsgebied) zonder duidelijke bebouwing of er anderzijds eventueel sporen bewaard zijn die te maken hebben met de achtererven van de historische bebouwing.

Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Zijn er antropogene sporen aanwezig?
- Maken de sporen deel uit van één of meerdere structuren?
- Behoren de sporen tot één of meerdere periodes?
- Kan op basis van het sporenbestand in de proefputten een uitspraak worden gedaan over de aard en omvang van een occupatie?
- Kunnen archeologische vindplaatsen in tijd, ruimte en functie afgebakend worden?
- Wat is de vastgestelde en verwachte bewaringstoestand van de archeologische vindplaatsen?
- Wat is de waarde en het kennispotentieel van de vastgestelde archeologische vindplaatsen?
- Wat is de potentiële impact van de geplande ruimtelijke ontwikkeling op de archeologische vindplaatsen?

- Kan voor de vindplaats of voor delen van deze vindplaats het principe van behoud *in situ* nagestreefd worden, zo ja aan welke randvoorwaarden dient voldaan te worden?
- Voor archeologische vindplaatsen die bedreigd worden door de geplande ruimtelijke ontwikkeling en die niet *in situ* bewaard kunnen blijven; wat is de ruimtelijke afbakening (in drie dimensies) van deze zones?
- Zijn er voor de beantwoording van deze vraagstellingen natuurwetenschappelijke onderzoeken nodig?
- Is er verder vooronderzoek noodzakelijk en welke vorm dient dit aan te nemen?

1.3.2. De randvoorwaarden

Niet van toepassing.

1.3.3. Beschrijving van de geplande werken⁵⁹

Zie verslag van resultaten van het bureauonderzoek hoofdstuk 1.3.3.

1.4. Een beschrijving van de werkwijze en strategie van het vooronderzoek

1.4.1. Motivering van de onderzoeksstrategie, -methoden en -technieken:

-Strategie

In deze nota wordt het **vooronderzoek met ingreep in de bodem**, door middel van **proefputten**, dat uitgevoerd is voor de geplande werken toegelicht. Dit onderzoek bevindt zich in een **zone die gekenmerkt wordt door een hoge dichtheid aan bebouwing in het verleden**. Dit onderzoek heeft als doel de eventuele aanwezigheid van archeologische sporen in kaart te brengen en te waarderen. Zowel tijdens het terreinonderzoek, als bij de rapportage is de aandacht gevestigd op het beantwoorden van de vooropgestelde onderzoeksvragen. Dit proefputtenonderzoek moet uiteindelijk leiden tot een gemotiveerd advies of, en welke, maatregelen van verder onderzoek op het projectgebied noodzakelijk of niet relevant zijn.

-Methoden en technieken

Terreinwerk:

Het potentieel van de locatie en de impact van de werken vormden de aanleiding voor een vooronderzoek met ingreep in de bodem. Gezien de te verwachten complexe verticale stratigrafie, werd dit uitgevoerd door middel van proefputten. Dergelijke proefputten hebben tot doel de stratigrafische opbouw van een site te kennen. Proefputten worden, overeenkomstig met paragraaf 8.6.3. uit de Code van de Goede Praktijk 2.0, aangelegd met een opgravingsvlak per archeologisch relevant niveau om een zicht te krijgen op de verticale stratigrafische opbouw van de te onderzoeken zone. Voor proefputten wordt in principe de volledige stratigrafische sequentie onderzocht. Echter, indien de natuurlijke bodem niet wordt bereikt, volstaan boringen om de stratigrafie verder in kaart te brengen.

⁵⁹ Van alle ontwerpplannen in dit hoofdstuk bevindt zich een gedetailleerde versie in de bijlage.

Verwerking:

Het gebruik van **gestandaardiseerde fiches** en een gestandaardiseerde nummering van de sporen en de lagen in een spoor – en alles wat daarmee samenhangt (foto's, plannen, vondsten,...) – heeft niet alleen te maken met het stroomlijnen van de registratie op het veld, maar ook met de verwerking van deze gegevens tijdens de rapportage.

De dienst archeologie van SOLVA heeft in de loop van 2009 de ontwikkeling van een **databank** geïnitieerd. Haar doel is het kunnen zowel invoeren en opslaan, als raadplegen en beheren van alle gegevens – velddata en externe informatie – in één systeem. Daarenboven is het de opzet om met de databank overzichtelijke lijsten te kunnen genereren, die als bijlagen kunnen dienen in de rapporten.

De absolute basis van de databank, de kleinste atomaire eenheid als het ware, is het **spoor**. Dit valt uiteen in acht types: 'laag', 'muur', 'vloer', 'skelet', 'hout', 'vondst', 'vertical feature interface' of 'VFI' en 'horizontal feature interface' of 'HFI'. Voor elk type spoor bestaat één gestandaardiseerde fiche in de databank. Aan deze kleinste eenheid wordt alles gekoppeld: plannen, tekeningen, foto's én vondsten. Bovendien worden op dit niveau de eerste relaties gelegd tussen de sporen onderling: een spoor 'is recenter', 'is ouder', 'gelijktijdig met' of 'hetzelfde als' een ander spoor.

Op een tweede niveau in de databank staan de **spoorcombinaties**. Deze groeperen één of meerdere sporen. Elke spoorcombinatie krijgt een individueel nummer, namelijk het nummer van het eerste spoor dat tot deze spoorcombinatie behoort. Het is evenwel niet zo dat elk spoor noodzakelijk deel uitmaakt van een spoorcombinatie. Verstoringen en 'negatieve sporen', sporen die na couperen geen of een natuurlijk spoor blijken te zijn, worden niet tot het niveau van een spoorcombinatie gebracht, maar bestaan enkel tot op het spoorniveau. De plannen, tekeningen, foto's en vondsten die gekoppeld zijn aan een spoor worden door de databank automatisch verbonden aan de spoorcombinatie waartoe ze behoren. Vanuit dit niveau kan men dus makkelijk navigeren in de verschillende sporen van die spoorcombinatie en waaraan de vondsten, plannen, tekeningen en foto's verbonden zijn. Op dit niveau laat de databank eveneens toe chronologische/stratigrafische relaties te leggen tussen de spoorcombinaties onderling.

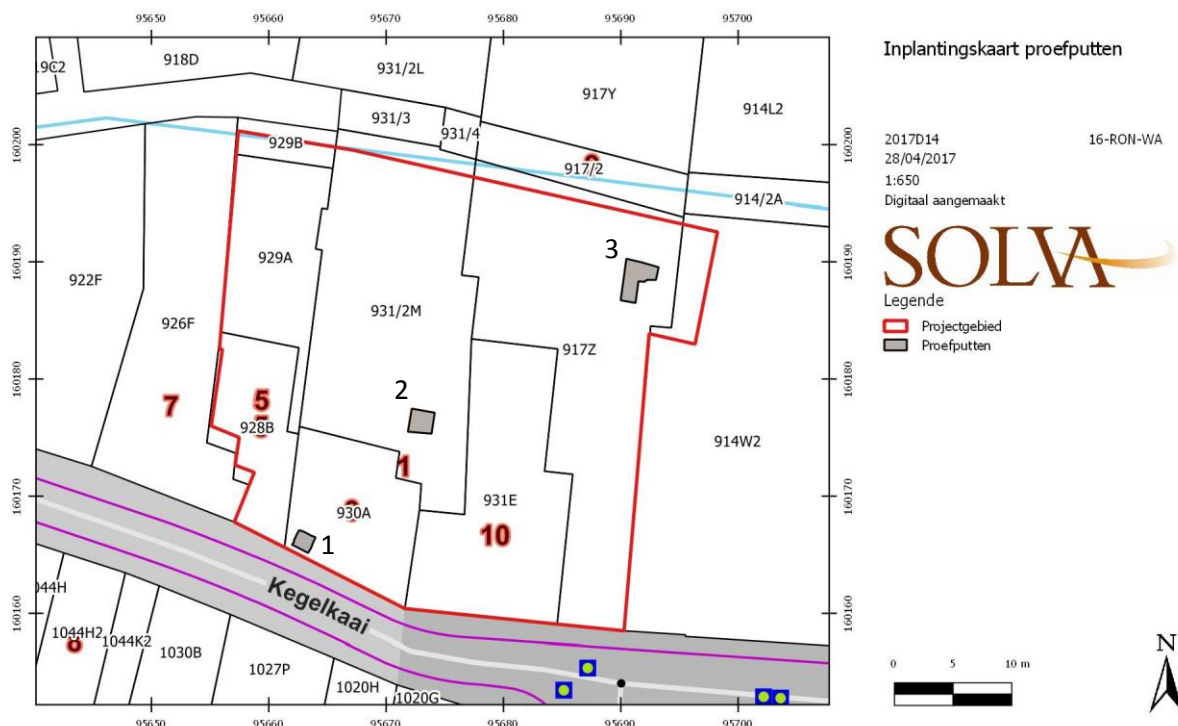
Het derde niveau in de databank bevat de **structuren**. Structuren groeperen op hun beurt één of meerdere spoorcombinaties. Ook zij krijgen een individueel nummer, met name het eerste spoorcombinatienummer dat tot deze structuur behoort. Indien bijvoorbeeld een gebouwplattegrond (structuurniveau) is vastgesteld, bestaande uit verschillende paalsporen (spoorcombinatieniveau), dan zal deze gebouwplattegrond het nummer dragen van een spoorcombinatie (een paalspoor) die deel uitmaakt van deze structuur. Elk paalspoor (spoorcombinatieniveau) kan op zijn beurt bestaan uit een paalkern (spoorniveau) en een insteek (spoorniveau). Opnieuw is het zo dat niet elke spoorcombinatie tot een structuur hoeft te behoren. De databank groepeerd onder een structuur telkens de plannen, tekeningen, foto's en vondsten die gekoppeld zijn aan de spoorcombinaties die deel uitmaken van de structuur. Opnieuw is vanuit het structuurniveau gemakkelijk te navigeren tussen de verschillende spoorcombinaties die ertoe behoren en zo, verder afdalend, uiteindelijk tussen de verschillende sporen. Op dit niveau kunnen eveneens chronologische/stratigrafische relaties gelegd worden tussen structuren.

Wat de **vondsten en de staalnames** betreft, wensen we mee te geven dat de databank een uitgebreide mogelijkheid tot determinatie, datering en assessment voorziet. Dit gebeurt zoals vermeld op het

spoorniveau. Hieraan zijn de verschillende vondst- en staalnummers van de vondsten gekoppeld. Bij het ingeven van de vondsten wordt 'automatisch' een datering gegenereerd, maar deze kan manueel overschreven worden. Dit geldt op spoor-, spoorcombinatie- en structuurniveau. De databank laat eveneens toe de vondstgegevens te bevragen en te exporteren naar excel. Bovendien kan voor elke vondst een logboek van de verschillende behandelingen aangemaakt worden.

De databank bevat tot slot alle relevante documenten met betrekking tot een project in een map 'bijlagen': rapporten, plannen, overzichtsfoto's, rapporten natuurwetenschappelijk onderzoek, totaalplan,...

1.4.2. Inplantingsplan van de proefputten, geprojecteerd op het kadasterplan

Figuur 40: inplantingsplan van de proefputten

1.4.3. Opgelegde oppervlakte van de proefputten en procentuele verhouding ten opzichte van het onderzochte gebied

Er is voor gekozen om **drie proefputten** aan te leggen. Proefput 1 situeert zich in huisnummer 3 in de Watermolenstraat. Deze heeft als doel om de dikte van de huidige vloeropbouw, de impact op de ondergrond van de huidige bebouwing en de eventuele aanwezigheid van oudere historische bebouwing te achterhalen. Proefput 2 bevindt zich noordelijker, in de zone van de ontworpen regenwater- en septische put, ter hoogte van de vermoedelijke achtererven van de historische bebouwing langs de Watermolenstraat. (relevante) bebouwing is hier minder te verwachten. De bedoeling is om na te gaan of de historische bebouwing in dit gebied inderdaad afwezig is en dus eerder aansluit bij het terrein tussen de Molenbeek en de Loozebeek, namelijk een nattere zone (overstromingsgebied) zonder duidelijke bebouwing en of (en zoja, op welke diepte) er sporen te verwachten zijn die in relatie met de achtererven te brengen zijn. Ook hier moet de impact van de huidige bebouwing ingeschat worden. De bedoeling is om proefput 1 langs de muren van de bestaande gebouwen aan te leggen waardoor een eventuele fasering en toewijzing van de ondergrondse

constructies en sporen duidelijker te maken is. Proefput 2 ligt langs de achterbouw op de betrokken percelen. Een derde proefput situeert zich ter hoogte van de ontworpen halfondergrondse ruimtes langs de Molenbeek in de noordoostelijke hoek van het projectgebied. De bedoeling is om te achterhalen of deze zone inderdaad binnen de alluviale/colluviale lagen van de Molenbeek gelegen is of er eventuele resten aanwezig zijn die te maken hebben met de achtererven van de historische bebouwing.

De proefputten hebben een grootte van 2 x 2 m. De proefputten zijn in eerste instantie afgegraven tot op een eerste archeologisch relevant niveau.

Zoals onderstaand zal worden beargumenteerd, noopte de situatie op het terrein en de aangetroffen sporen ons tot het aanpassen van de groottes van de proefputten. Als dusdanig werd niet 12 m² maar 12,6 m² opengelegd en stratigrafisch opgegraven. Deze oppervlakte vertegenwoordigt 0,96% van het totale projectgebied (tabel 1).

	geplande oppervlakte (m ²)	opengelegde oppervlakte (m ²)	procentuele verhouding t.o.v. projectgebied (1315,7m ²)
Proefput 1	4	2,2	0,18
Proefput 2	4	3,8	0,29
Proefput 3	4	6,6	0,50
Totaal	12	12,6	0,96

Tabel 1: opengelegde oppervlakte en procentuele verhouding ten opzichte van het onderzochte gebied

1.4.4. Beschrijving en motivering van afwijkende methodiek en van bijstellingen van de oorspronkelijke strategie:

De vooropgestelde **oppervlaktes voor de proefputten** (4 m²) diende op het terrein te worden bijgesteld. Voor proefput 1 werd geopteerd om deze in een hoek van het bestaande gebouw (Watermolenstraat 3) aan te leggen en dus tegen de bestaande muren. Op deze wijze kunnen de eventueel aanwezige oudere vloerniveaus bestudeerd worden in relatie tot deze muren en eventueel zelfs tot oudere, onderliggende muurresten. Hierbij verhinderde de bestaande toestand (aanwezigheid van een tussenmuur en recente schouw) een grotere oppervlakte te bekomen. Het eerste niveau van deze proefput werd aangelegd op een oudere bakstenen vloer. Gezien de beperkte bewaring van deze vloer en teneinde de stratigrafische opbouw en de onderliggende relaties te kunnen begrijpen, werd het tweede en derde grondvlak slechts over de halve oppervlakte van de proefput aangelegd. De op deze wijze bekomen coupe AB (cf. *infra*) leverde immers het meest duidelijke overzicht van de stratigrafische opbouw van de archeologische lagen op. De beoogde doelstellingen konden op deze manier echter ook bereikt worden. In proefput 3 werd de vooropgestelde oppervlakte dan weer uitgebreid om een beter begrip te verkrijgen van de verbinding tussen twee vlechtwerkstructuren, die zich buiten de geplande proefput bevond.

Gezien de grote diepte waarop de archeologische lagen zich manifesteerden, gecombineerd met de aanwezigheid van grondwater, kon in de proefputten niet de volledige **stratigrafische sequentie**

worden bestudeerd. Bij proefput 1 werden in totaal drie grondvlakken aangelegd, waarbij het diepste vlak zich net boven het niveau van de grondwatertafel bevond. Nadien werd door middel van boringen getracht te zien op welke diepte de natuurlijke ondergrond zich bevond. De **boring** diende na 40 cm echter gestaakt te worden daar het boorgat steeds inspoelde door het aanwezige grondwater (cf. *infra*). Bij proefputten 2 en 3 werd, gezien de aanwezigheid van recente puin- en verstoorde lagen, het eerste grondvlak reeds net in de grondwatertafel aangelegd. Na registratie van dit niveau is machinaal verder verdiept tot de maximale diepte die machinaal kon bereikt worden, echter niet tot de natuurlijke ondergrond. Gezien de aanwezigheid van grondwater was het ook onmogelijk om in deze proefputten verdere boringen uit te voeren.

1.4.5. Keuze ten aanzien van de selectie van vondsten

Tijdens het terreinwerk is geen selectie gebeurd bij het recupereren van de vondsten. Om een zo compleet mogelijk beeld van de site en de archeologische restanten te bekomen is alles verzameld, voorzien van een vondstnummer (= uniek volgnummer) en opgenomen in de SOLVA-Archeologiedatabank.

1.4.6. Keuze ten aanzien van staalname

Er is gekozen geen staalnames te nemen, daar geen van de aangetroffen sporen of structuren hiervoor in aanmerking kwamen tijdens dit stadium van het onderzoek.

1.4.7. Organisatie van het vooronderzoek

Het proefputtenonderzoek werd uitgevoerd door Ruben Pede, Sigrid Klinkenborg en Jolan De Kempeneer. Opmaak van de figuren geschiedde door Ewoud Deschepper. Inhoudelijke afwegingen en keuzes zijn in overleg geschied tussen Ruben Pede, Sigrid Klinkenborg, Maxime Poulain en Bart Cherretté.

De graafwerken werden uitgevoerd door de technische dienst van Stad Ronse, wat proefputten 2 en 3 betreft. Proefput 1 bevond zich in het voorste vertrek van de woning Watermolenstraat 3 en was niet toegankelijk voor een graafmachine. Deze put werd dan ook volledig met de hand uitgegraven.

1.4.8. Gebruikte materiaal en technische specificaties

Het **proefputtenonderzoek** vond plaats op 3-5/04/2017, 10-12/04/2017 en 21/04/2017. Om een zicht te krijgen op de eventuele aanwezigheid van archeologische sporen zijn binnen het projectgebied in totaal drie proefputten aangelegd.

In proefput 1 werd het bestaande vloerniveau manueel uitgebroken en werd verder eveneens manueel verdiept. Voor de overige proefputten legde een graafmachine met een platte bak deze machinaal aan en dit onder begeleiding van de veldwerkleider om te verzekeren dat de juiste diepte werd bekomen. De putten zijn laagsgewijs afgegraven tot op de grondwatertafel. Nadien werd, indien mogelijk, via een boring gecontroleerd of en hoe diep de antropogene lagen zich nog onder dit grondwaterniveau bevonden.

De sporen zijn na het afgraven onmiddellijk manueel opgeschoond, gefotografeerd met een fotobordje (met projectcode 16-RON-WA/2017D14), beschreven in de SOLVA-Archeologiedatabank en topografisch ingemeten met een total station. Alle vondsten kregen een uniek identificatienummer (= vondstnummer). Elk profiel is gefotografeerd, gevectoriseerd getekend (iPad pro en Adobe Graphic app) en per laag beschreven. Van alle proefputten en profielen is de precieze locatie topografisch

ingemeten. De putten werden kort na het aanleggen terug gedicht om op die manier een goede bewaring te garanderen.

Bij de verwerking van de opgravingsgegevens worden alle spoorbeschrijvingen, plannen, foto's, vondstbeschrijvingen en –behandelingen ingevoerd in de SOLVA-Archeologiedatabank⁶⁰.

Alle gegevens werden hierna samengebundeld in voorliggende archeologienota.

1.4.9. Aanduiding zones met behoud *in situ*

De proefputten werden aangelegd tot wanneer het grondwater verder verdiepen verhinderde (cf. infra). De antropogene lagen hieronder bevinden zich nog steeds *in situ*.

1.4.10. Inbreng van specialisten

Niet van toepassing.

1.4.11. Omschrijving van de algemene wetenschappelijke advisering door externen

Niet van toepassing.

60 De SOLVA-Archeologiedatabank omvat alle informatie die op terrein ingezameld wordt (spoorfiches, plannen, tekeningen, foto's, ...) alsook de vondsten. Op basis van deze basisinformatie worden tevens archeologische spoorcombinaties en structuren gecreëerd, alsook diverse bijlagen (rapporten, rapport natuurwetenschappelijk onderzoek...). De databank beheert zodoende alle opgravingsdata ingezameld op projecten die door SOLVA worden uitgevoerd. Ze is ten allen tijde te consulteren op de bureaus van SOLVA.

2. Assessmentrapport

2.1. Assessment van sporen, spoorcombinaties en archeologische structuren

2.1.1. Beschrijving van de aardkundige opbouw van het onderzochte gebied

Niet van toepassing daar de natuurlijke bodem niet werd bereikt.

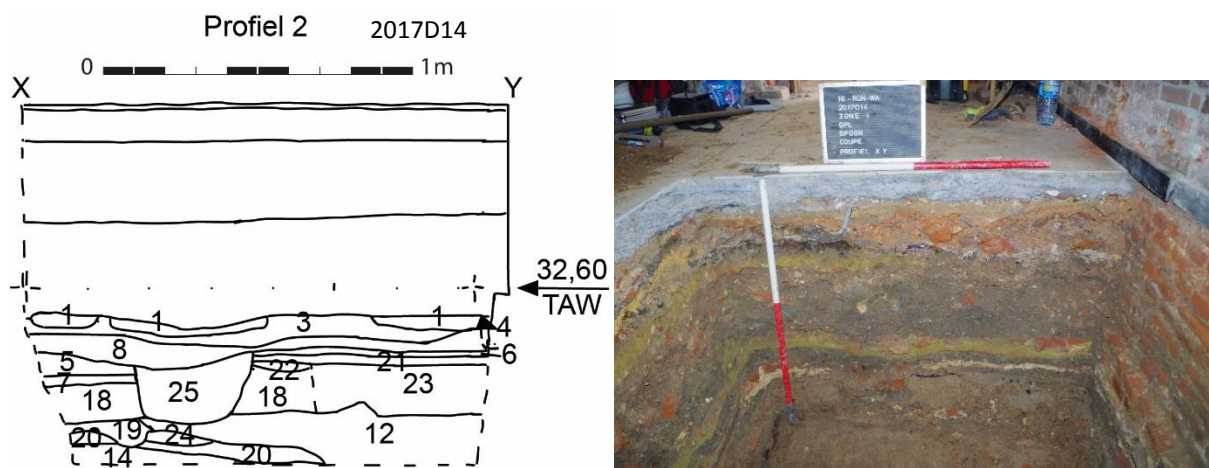
2.1.2. Globale stratigrafische opbouw en sporenbestand

Aangezien het hier kleine proefputten betreft en alle in het grondvlak aangetroffen sporen ook in de profielen zijn aangetroffen worden de hoofdstukken 'globale stratigrafische opbouw' en 'sporenbestand' gezamenlijk besproken.

2.1.2.1. Proefput 1

Figuur 41: proefput 1, profiel 1 WX met spoornummers, (tekening aanmaakschaal 1/20 en foto)

Figuur 42: proefput 1, profiel 2 XY met spoornummers (tekening aanmaakschaal 1/20 en foto)

In proefput 1 werden twee profielen geregistreerd (figuur 41 en 42). Het betreft 1 WX (noordoostelijk profiel) en 2 XY (zuidoostelijk profiel). In totaal werden in deze proefput drie grondplannen aangelegd: grondplan A en B telkens op een archeologisch relevant niveau en grondplan C op het diepst haalbare

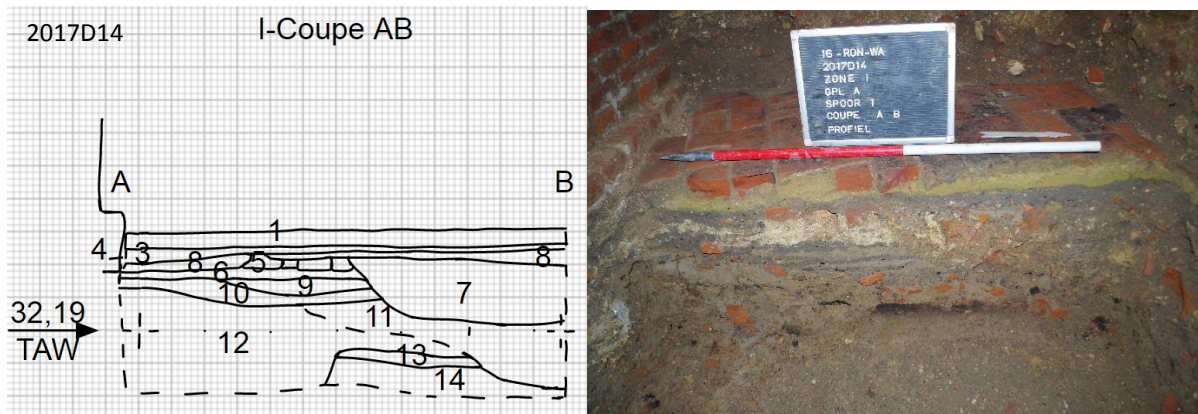
niveau (net boven de grondwatertafel). Langs profiel 1 WX werd plaatselijk nog circa 35 cm verdiept teneinde de aanwezige archeologische lagen verder te registreren. Na 35 cm bleek verder verdiepen praktisch gezien onhaalbaar (geen ruimte meer). Voorts werd ook nog een coupe AB op de vloerniveaus geregistreerd. Enkele sporen laten door het aangetroffen vondstmateriaal en/of hun stratigrafische positie een datering toe.

In proefput 1 bevindt het maaiveld zich op 33,18 TAW. De **huidige bevoering** bestaat uit 2 cm cementtegels op 10 cm stabilisé. Een eerste puinrijk **ophogingspakket** start vervolgens op 33,06 TAW en meet 20 cm. De laag ligt hiermee op hetzelfde niveau als de fundering van de bestaande schouw ten noordwesten van de proefput. Onder zowel dit eerste ophogingspakket als de fundering voor de schouw bevindt zich een tweede ophogingspakket. De bovenste grens ligt op 32,86 TAW. De dikte bedraagt circa 36 cm. Daaronder bevindt zich een **eerste vloerniveau** (I-1). Hierop werd grondvlak A aangelegd (op circa 32,50 TAW, dit is het eerste archeologische niveau op ongeveer 70 cm onder het maaiveld) en geregistreerd. Vloerniveau I-1 (figuur 43) dateert op basis van stratigrafische gegevens ten vroegste in de late 17de eeuw. Het matig bewaarde vloerniveau bestaat uit bakstenen in blokverband (23x10,5x5,5 cm en 23,5x11x5,5 cm) die gelegd zijn in een zandige grijzig gele kalkmortel. Op basis van de gelijkaardige baksteenformaten van het aangetroffen (19de eeuwse) gebouw bij de archeologische werfopvolging in 2016 van de parking ten noorden van het projectgebied is een datering in de 18de-19de eeuw van het vloerniveau niet uit te sluiten. Er is geen verband vast te stellen tussen dit vloerniveau en de gevel van Watermolenstraat 3. Aan zuidelijke zijde (kant Watermolenstraat) werd de vloer gedeeltelijk uitgebroken om plaats te maken voor de muur (figuur 43-45). I-4 vormt de insteek van deze recente muur. Aan westelijke zijde, waar de huidige muur minder diep gefundeerd is, bevindt zich een puinpakket op vloer I-1, waarop vervolgens de muur werd opgetrokken⁶¹.

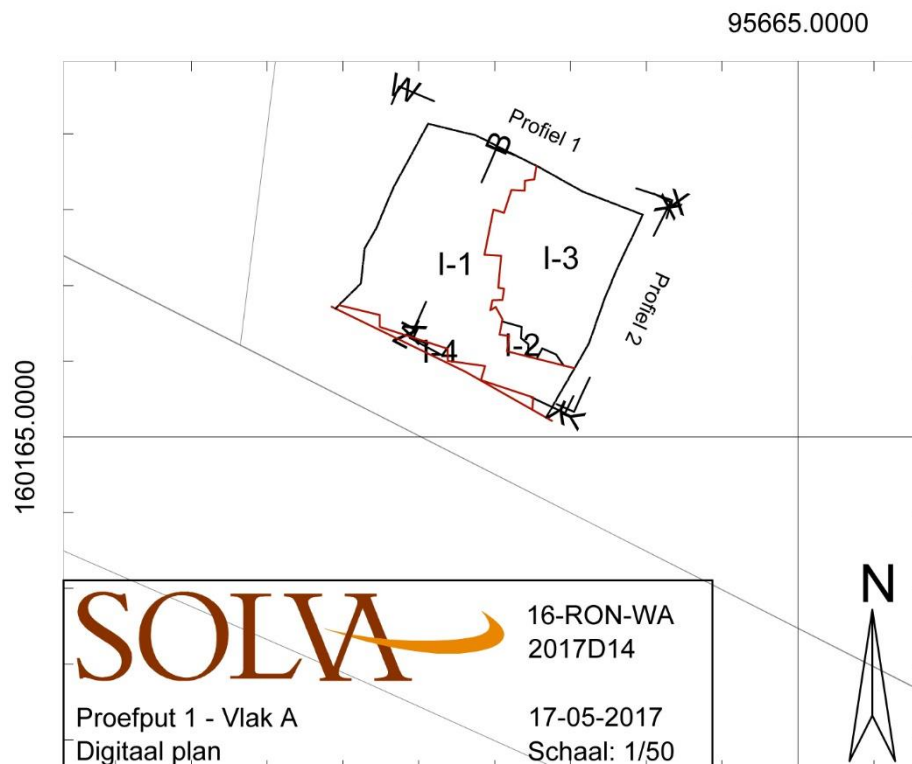

Figuur 43: proefput 1, vloerniveau (I-1) in grondvlak, gezien vanuit het oosten

⁶¹ Dit is hetzelfde puinpakket waar ook de schouw in opgetrokken is.

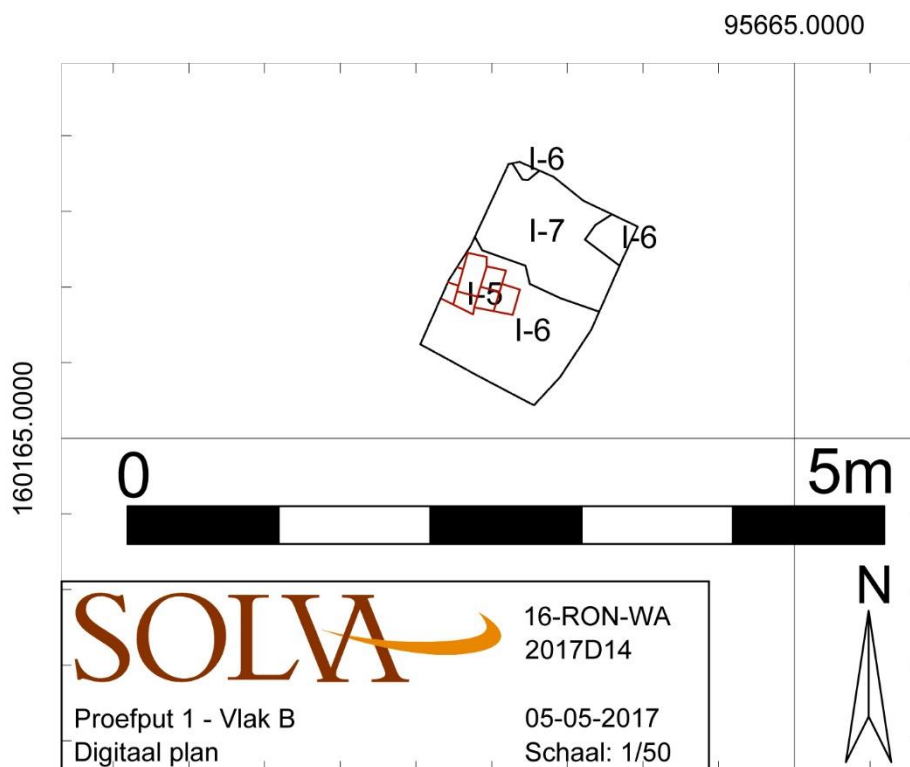

Figuur 44: proefput 1, coupe AB met spoornummers op vloerniveau (I-1) (tekening aanmaakschaal 1/20 en foto)

Figuur 45: proefput 1, vlak A

Onder vloerniveau I-1 bevindt zich een circa 4 cm dikke, fijn zandige opmaaklaag (I-3) en vervolgens een circa 6 cm dikke, zandlemige ophogingslaag (I-8) ter nivellering voor het betreffende vloerniveau (I-1). Daaronder tekent zich op 32,40 TAW (op ongeveer 80 cm onder het maaiveld) een **tweede vloerniveau** af (I-5 en I-6, samen spoorcombinatie I-5) en een loopvlak (I-15) op dunne (zand-)lemige laagjes (I-9, I-10, I-16, I-17, I-21 en I-22) (figuur 41, 42 en 44). Omwille van dit vloerniveau werd een nieuw vlak B aangelegd (figuur 46). Het vloerniveau (I-5) bestaat uit slecht bewaarde bakstenen (24x11,5x4 cm) in een bed van harde, geelwitte kalkmortel. Deze baksteenformaten wijken lichtjes af van deze van het bovenliggende vloerniveau (I-1). Gezien de slechte bewaaringsgraad (uitgebroken) van het vloerniveau was het metselverband niet te achterhalen.

Figuur 46: proefput 1, vlak B

Op basis van zijn stratigrafische positie is vloerniveau I-5 te dateren tussen de 16de en late 17de eeuw. Deze vloer wordt namelijk doorsneden door kuil I-25, met een grijsbruine lemige en puinrijke vulling. Deze kuil bevat naast heel wat puin eveneens een fragment van een bord met intern tinglazuur en extern loodglazuur. De rand is versierd door een beschildering met kantwerk in kobaltblauw (figuur 47). Tingeglazuurde borden met dergelijke decoratie in kobaltblauw komen frequent voor in de late 17de eeuw⁶².

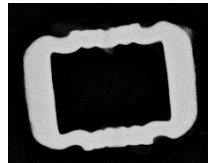
Figuur 47 (aanmaakschaal 1/1): I-25: tingeglazuurd bord met kantwerkdecoratie uit de late 17de eeuw

Onderliggend bevindt zich een puinige laag (I-7) met een oneffen verloop, van maximaal 22 cm tot 2 cm onder vloerniveau I-5. Daaronder is een opeenstapeling van verschillende lemige lagen aangetroffen (I-18, I-19, I-20, I-11, I-14 in profiel WX en I-18, I-23, I-12, I-19, I-20 en I-24 in profiel XY) en deze lopen vervolgens tot een maximale diepte van 31,86 TAW. Het betreft overwegend ophogingslagen, zoals I-18 en I-23, samen spoorcombinatie I-18, die respectievelijk bestaan uit geelbruine leem met inclusies van verbrande leem, baksteen en kalkmortel, en geelbruine leem met vrij veel houtskool (dikte 14-16 cm). Deze ophoging (I-18) bevat vijf oxiderend gebakken wandscherven en één reducerend gebakken wandscherf. Het ontbreken van diagnostische elementen bemoeilijkt een

⁶² Poulain 2016.

datering. De combinatie van slibstreepjes op één van de scherven en de aanwezigheid van een grijze scherf plaatst een waarschijnlijke datering in de 16de eeuw.

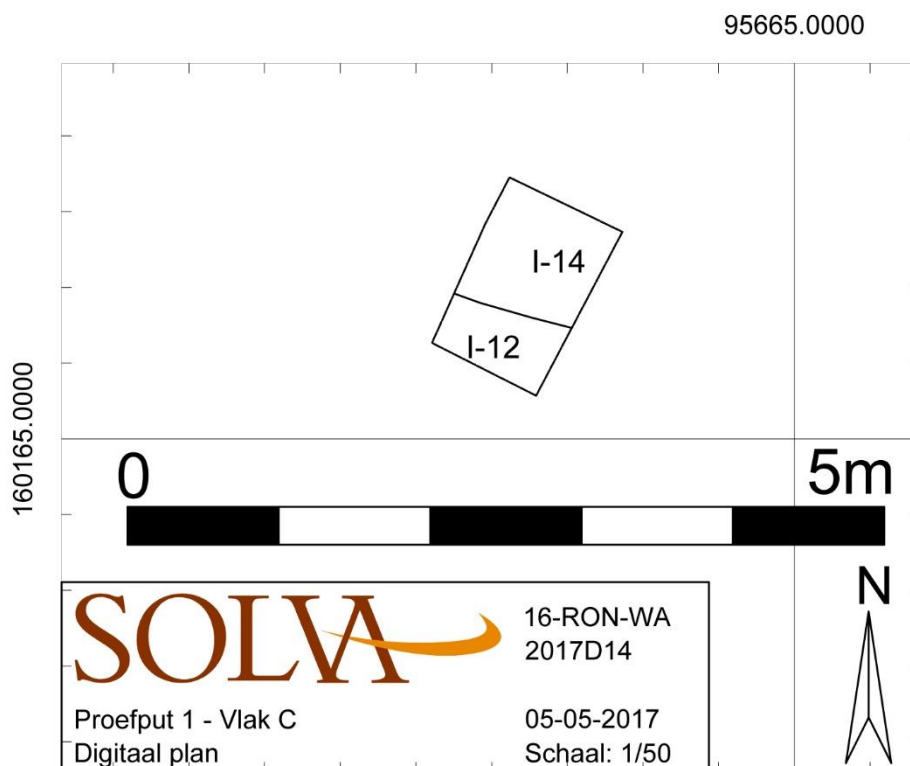
In de zuidelijke hoek van de proefput loopt een geelbruine leemlaag met vrij veel baksteen- en verbrande leemfragmenten (I-12) tot op de bodem van de proefput op 32,02 TAW. In de noordoostelijke hoek dekt deze laag verschillende lemige lagen af (I-19 en I-24), op hun beurt gelegen boven op mogelijke sporen van *in situ* verbranding (I-20 en I-13) op 32,14-32,02 TAW. Op basis van hun positie (gelegen tussen I-18 en I-26) kunnen we de lagen I-12 (met ijzeren gesp, figuur 48) en I-13 (met sporen van *in situ* verbranding), ergens tussen de tweede helft van de 15de en 16de eeuw dateren.

2017D14
16-RON-WA-4

Figuur 48: röntgenfoto van gesp, te dateren tussen 1450-1600

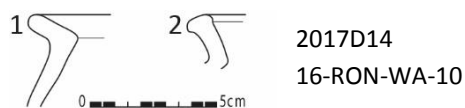
De hieronder gelegen laag I-14 is vermoedelijk eveneens als ophogingslaag te interpreteren, met een vulling van gelig bruine leem en slechts enkele baksteenspikkels en veel ijzerconcretie als inclusies.

Figuur 49: proefput 1, vlak C

Helemaal onderaan de proefput start een donkerblauwgrijze lemige laag (I-26, zichtbaar in profiel 1 WX). Gezien de houtskool, baksteen en kalkmortelinclusies betreft dit zeker geen natuurlijke bodem, maar een antropogene laag. Deze laag bevat naast enkele botfragmenten zes aardewerkscherven. Het betreft twee grijze wandfragmenten, een grijs oorfragment, een grijs randfragment, een rode wandscherf met glazuurspatten en een volledig geglazuurd randfragment. Het grijze randfragment (figuur 50.1) is afkomstig van een voorraadpot. Een tweede randfragment behoort toe aan een grape

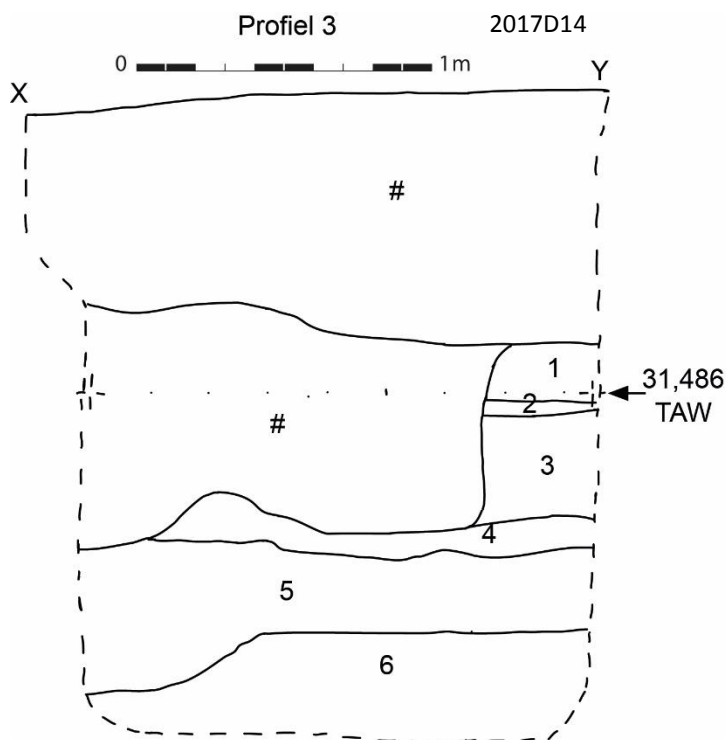
(figuur 50.2). Het randtype wijst naar een datering in de tweede helft van de 15de tot eerste helft 16de eeuw⁶³.

Figuur 50 (aanmaakschaal 1/1): I-26: lokaal gedraaid grijs aardewerk: 1: voorraadpot; lokaal gedraaid rood aardewerk: 2: grape

Door middel van een boring kon de dikte van deze laag vastgesteld worden op circa 43 cm. Daarna kwam een blauwgrijze, gereduceerde laag kleiige leem in de boring tevoorschijn. Ook dit betreft een antropogene laag. De dikte van deze laag was echter niet te registreren. Het grondwater bevond zich op een diepte van 31,29 TAW. Als gevolg daarvan spoelde het boorgat steeds opnieuw in. De boring moest aldus gestaakt worden op 31,17 TAW (ongeveer 2 m onder het maaiveld), alvorens natuurlijke lagen werden bereikt.

2.1.2.2. Proefput 2

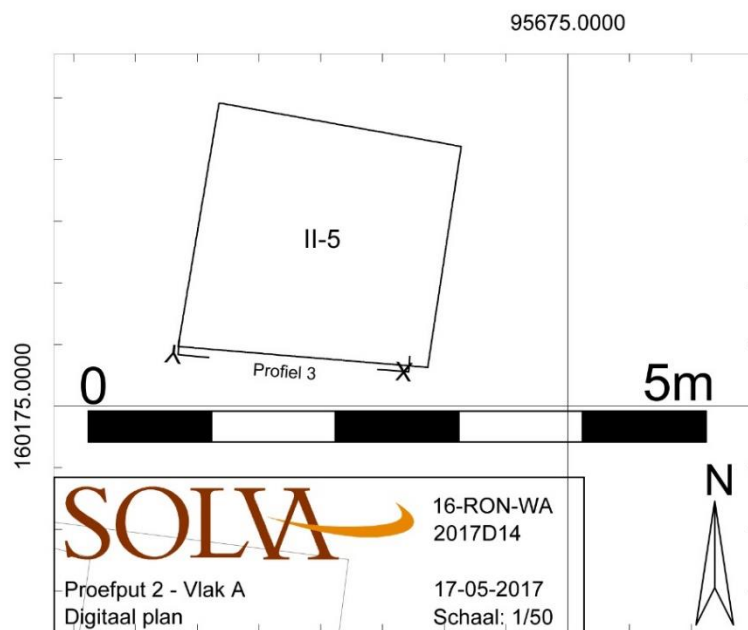

Figuur 51: proefput 2, profiel 3 XY (tekening aanmaakschaal 1/20 en foto)

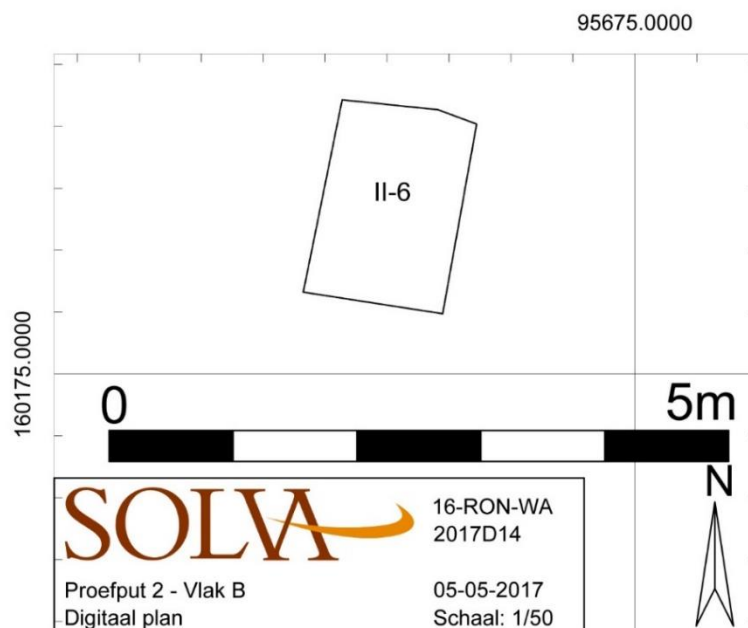
In proefput 2 werd de zuidelijke profielwand (profiel 3 XY) geregistreerd (figuur 51). Dit profiel wordt gekenmerkt door een recent **puinpakket** van 60 tot 80 cm dikte. Daaronder bevindt zich een grote uitgraving, die in de oostelijke hoek tot op een maximale diepte van 30,97 TAW gaat, circa 1,5 m onder het huidige maaiveld (32,51 TAW). In de westelijke hoek beperkt deze verstoring zich tot 86 cm onder het maaiveld, circa 31,64 TAW. Deze **uitgraving** diende voor de aanleg van een regenafvoerbuys van de dakgoot van de westelijke gelegen achterbouw van de Familia. Daaronder is een gereduceerde grijze lemige ophoging (II-1) aanwezig en gelijkaardige maar meer puinige lagen (II-2 en II-3).

⁶³ Vergelijk met De Grootte 2008, 158, tabel 14.

Gereduceerde grijze lemige (ophogings)lagen (II-4 en II-5) strekken zich vervolgens uit over de volledige breedte van het profiel. Binnen II-5 werd de grondwatertafel aangesneden op circa 30,75 TAW. Een eerste archeologisch niveau (grondplan A) is hier aangelegd (figuur 52). Daaronder bevond zich een homogeen grijze lemige ophogingslaag met vrij weinig houtskoolspikkels en –brokjes (II-6). Deze werd vastgesteld tot op een diepte van circa 2,2 m onder het maaiveld (30,33 TAW) (figuur 53). Daarna werd het verdiepen gestaakt en is een tweede archeologisch niveau (grondplan B) aangelegd. De inclusies duiden er echter op dat hier opnieuw geen natuurlijke bodem is bereikt. Op beide archeologische niveaus (en bij het verdiepen) zijn geen sporen vastgesteld. De gegevens uit de profielen (horizontale verloop van de lagen, geen insnijding) wijzen erop dat we hier wellicht te maken hebben met **ophogingslagen**.

Figuur 52: proefput 2, vlak A

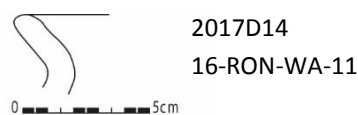
Figuur 53: proefput 2, vlak B

In proefput 2 werd in de onderste ophogingslaag (II-6) een dakpan van het type Romeinse *tegula* (figuur 54) aangetroffen. Dit hoeft echter als dusdanig niet Romeins te zijn, dergelijke types komen voor tot de volle middeleeuwen. Op verschillende opgravingen binnen het werkingsgebied van SOLVA werden dergelijke types al gevonden in contexten tot 1250.

Figuur 54: proefput 2, dakpan, type Romeinse *tegula* in laag II-6

In de bovenliggende laag II-5 bevindt zich onder meer een lensbodem met meerledige standvinnen en interne schraapsporen. Een tweede fragment betreft een eenvoudige rand op een uitstaande hals. Deze is traag gedraaid en extern bijgesneden (figuur 55). Op basis van deze elementen is het fragment te interpreteren als een Karolingische kogelpot (circa 750-900)⁶⁴. Twee andere wandscherven kunnen op basis van hun baksel eveneens tot deze periode gerekend worden. Met de datering die op basis van deze scherven naar voor geschoven wordt dient evenwel voorzichtig te worden omgegaan. Het gaat slechts om drie relatief kleine fragmenten. De aanwezigheid van de lensbodem in lokaal grijs aardewerk plaatst deze laag eerder ten laatste in de 12de eeuw. Voor de jongere lagen II-4, II-3, II-2 en II-1 is geen materiaal aanwezig.

Figuur 55 (aanmaakschaal 1/1): proefput 2, Karolingische kogelpot in laag II-5

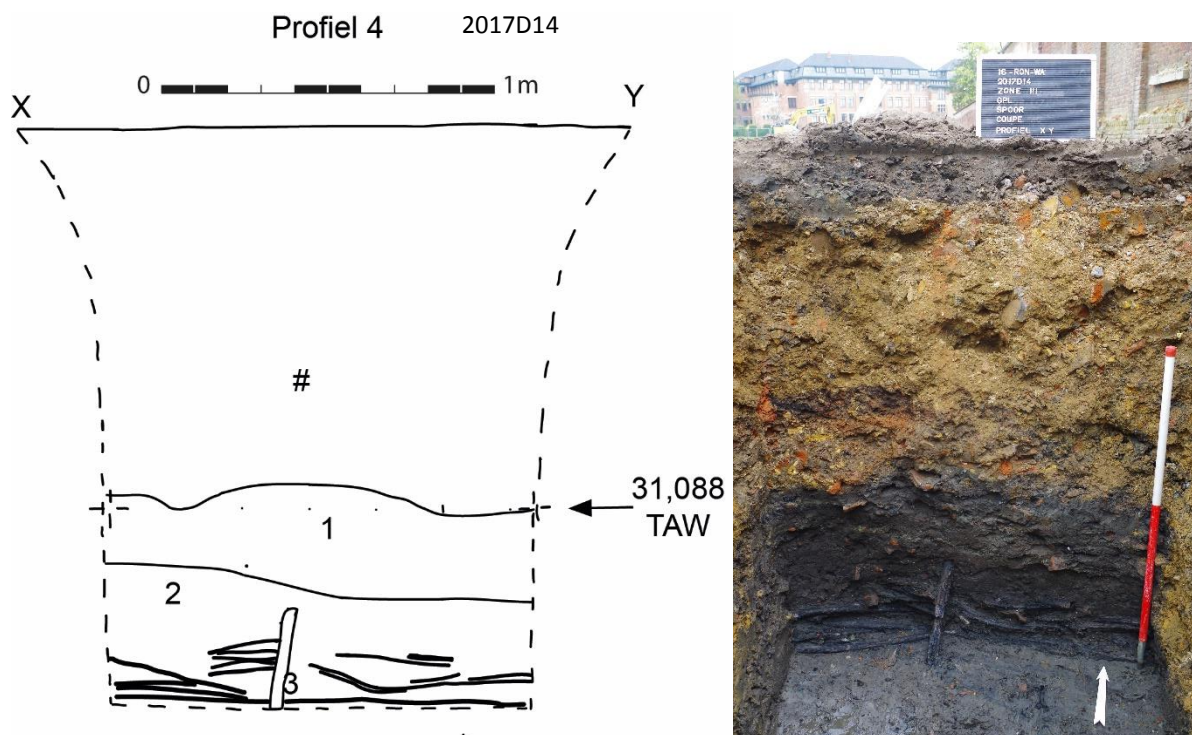
2.1.2.3. Proefput 3

In proefput 3 werden twee profielen aangelegd (figuur 56-57). Profiel 4 XY vormt de noordelijke zijde van de proefput, profiel 5 YZ de oostelijke zijde.

⁶⁴ De Groote 2008, 200-201.

Bij profiel 4 XY en 5 YZ bevindt het maaiveld zich op respectievelijk 32,23 TAW en 32,37 TAW. Daaronder is een verstoring aanwezig, in de vorm van een recent **puinpakket**. Vanaf het maaiveld duikt deze verstoring ten noorden circa 2 m diep (30,37 TAW) en ten zuiden circa 1,16 m (31,21 TAW). Dit verdiept gedeelte van de verstoring is mogelijk te verklaren doordat zich hier tot voor kort een kelder van de achterbouw van de Familia bevond, waar muur III-8 vermoedelijk eveneens deel van uitmaakte. Parallel aan deze muur, ongeveer 40 cm ten noorden ervan, bevindt zich eveneens een muurrestant (III-10). Het betreft slechts één baksteenlaag over een lengte van 60 cm. Het kleine baksteenformaat (12,5x7x5) kan mogelijk eveneens duiden op een (sub-)recente datering van deze muur.

In profiel 4 XY en 5 YZ (noordelijk deel) tekent zich onder de puinlaag een heterogene, donkergrijze lemige laag af met een maximale dikte van 32 cm (III-1). Deze dekt een donkerbruingrijzige leemlaag af (III-2), waarin zich een **beschoeiing in vlechtwerk** bevindt (III-3). Deze is vermoedelijk afkomstig van een voorloper van de huidige **Molenbeek** (interpretatie op basis van de ligging parallel aan (oriëntatie: westnoordwest-oostzuidoost) en vlakbij de huidige Molenbeek)⁶⁵. III-2 werd vastgesteld tot op een maximale diepte van circa 30,49 TAW, meteen ook het niveau van de grondwatertafel. III-1 en III-2 vormen wellicht de vulling van deze fase. In het noordelijk deel van profiel 5 YZ is mogelijk de 'uitgraving' (III-4) van de gracht/beek te herkennen kenmerkt zich door een grijs, gereduceerd en lemig karakter met zeer veel takken en twijgjes.

Figuur 56: proefput 3, profiel 4 XY (tekening aanmaakschaal 1/20 en foto)

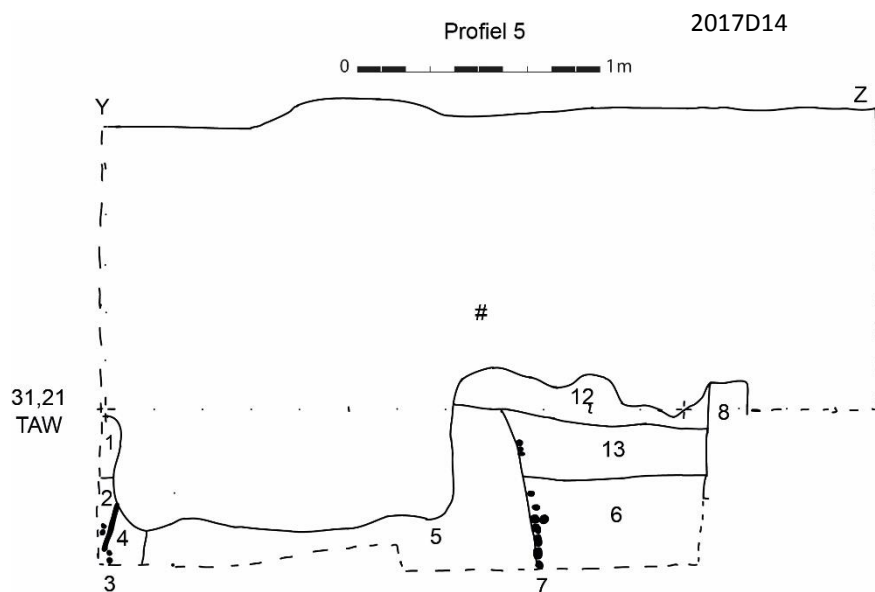
In profiel 5 YZ dekt ten noorden van muur III-8 een puinige, gereduceerde grijze leemlaag (III-12) opnieuw een beschoeiing (III-7) af. Aan de binnenzijde van deze beschoeiing bevindt zich een gereduceerde grijze leemlaag met houtskool, baksteen en kalkmortelinclusies (III-13), met daaronder een eveneens gereduceerde grijze, sterk puinige leemlaag met inclusies van overwegend tegelfragmenten, alsook takjes, twijgen en stukken **vlechtwerk** (III-6). De oriëntatie van deze structuur

⁶⁵ Gelijkaardige vaststellingen werden ter hoogte van de Loozebeek bij het archeologisch onderzoek op de parking ten noorden van het projectgebied.

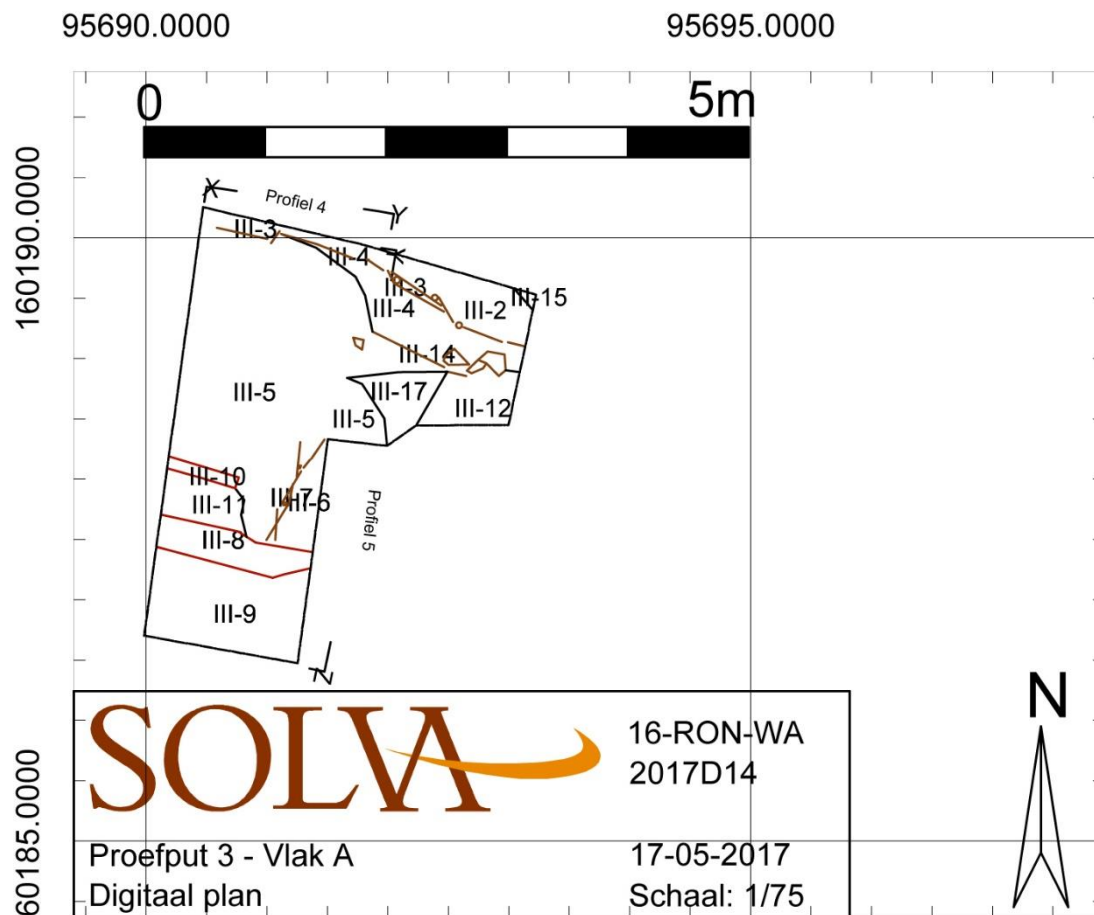
is noordnoordoost-zuidzuidwest en dus haaks op het verloop van het vlechtwerk net ten noorden (III-3). Over hun verhouding tot elkaar kan echter geen uitsluitsel gegeven worden, daar hun verbinding is verstoord is door een (sub-)recente ingreep (III-17, figuur 57). Mogelijk wijst deze structuur echter op een functie als drainagesysteem (beschoeide **gracht**) om het water vanuit het noorden af te leiden naar de Molenbeek.

Deze gracht lijkt uitgegraven in een gereduceerde, heterogene en grijze lemige laag (III-5). Er werd verdiept tot op de grondwatertafel (grondplan A, circa 30,57 TAW) (figuur 58).

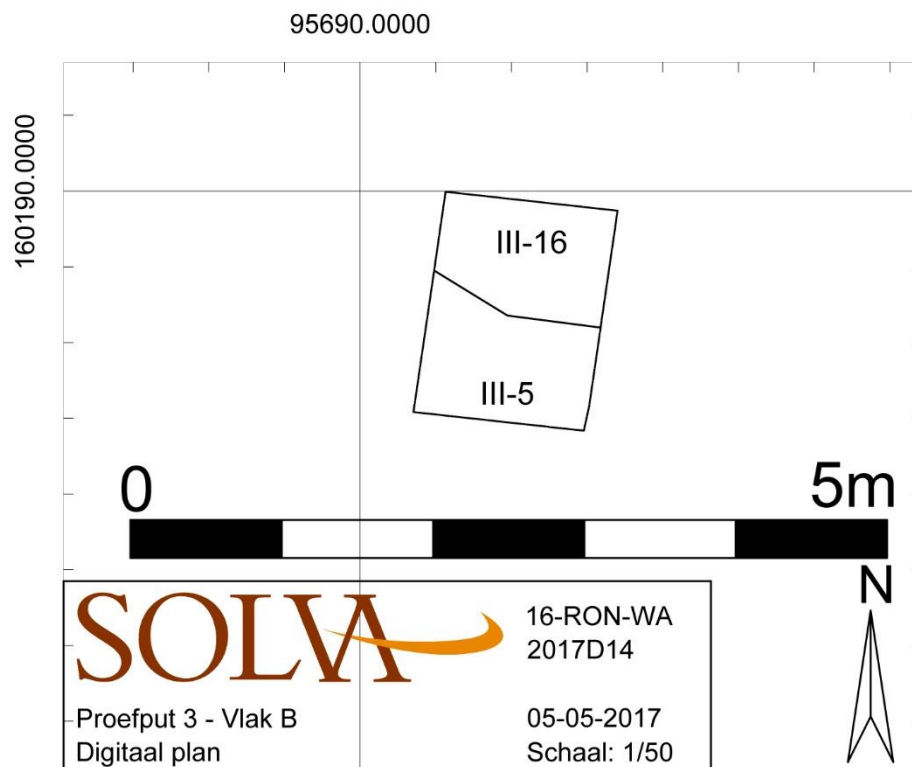
Na de registratie van grondplan A is verder verdiept tot een volgend niveau (grondplan B) op een diepte van circa 30,1-30,2 TAW, ongeveer 2,1-2,3 m onder het maaiveld (figuur 59). Hier kwamen lagen III-5 en III-16 aan het licht, ophogingslagen of colluviale/alluviale lagen naar analogie met vaststellingen ter hoogte van de Loozebeek.

Figuur 57: proefput 3, profiel 5 YZ (tekening aanmaakschaal 1/20 en foto)

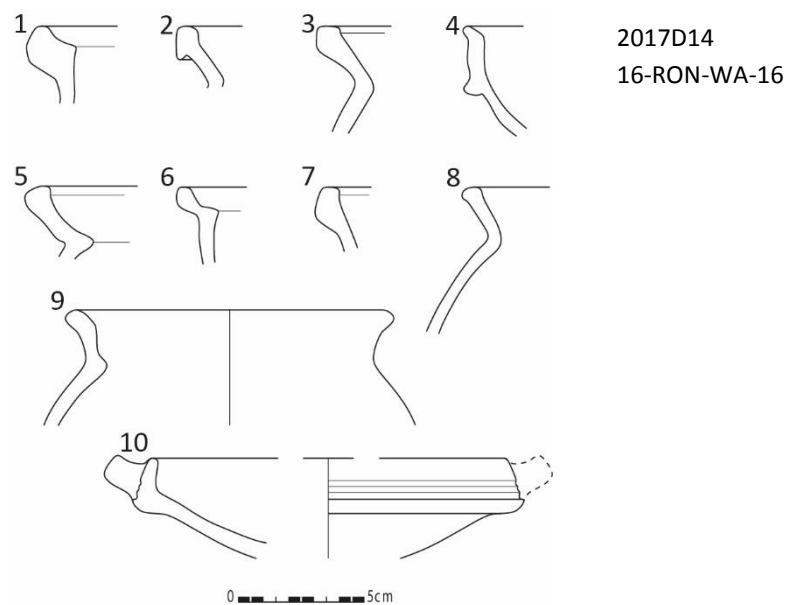

Figuur 58: Proefput 3, vlak A

Figuur 59: proefput 3, vlak B

De oudste fase in proefput 3, ophogingslaag III-16, leverde slechts twee scherven op, waarvan een fragment van een grape. Gelet op het feit dat het opnieuw een ophogingslaag of colluviale/alluviale laag betreft, levert dit enkel een *terminus post quem* op in de 11de eeuw. De daarboven gelegen ophoging bestaat uit een grijze, gereduceerde lemige laag (III-5). Naast botfragmenten bevatte deze laag ook heel wat aardewerk (figuur 60), zoals een gedraaid reducerende voorraadpot (figuur 60.1) en twee grappen (figuur 60.2-3). Ook in oxiderend aardewerk bestaan de meeste individuen uit grappen (figuur 60.5-9). Er werd één teil geïdentificeerd (figuur 60.4). Twee steengoedfragmenten zijn afkomstig uit Siegburg. Het betreft een wandscherf van een kan/kruik en een drinknap (figuur 60.10). De scherpe overgang naar de rand, geaccentueerd met een doorn, wijst op een datering in de tweede helft van de 15de of eerste helft van de 16de eeuw⁶⁶.

Figuur 60 (aanmaakschaal 1/1): aardewerk uit III-5; lokaal gedraaid grijs aardewerk: 1: voorraadpot, 2-3: grape; lokaal gedraaid rood aardewerk: 4: teil, 5-9: grape; Siegburg steengoed: 10: drinknap

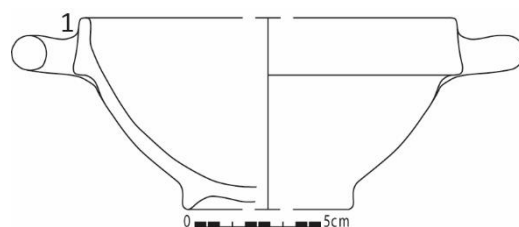
In de insteek van de voorloper van de Molenbeek (III-4) zijn geen diagnostische elementen gevonden. De aangetroffen wandfragmenten wijzen bijgevolg op een brede datering in de late middeleeuwen en vroegmoderne periode. In de vulling van deze beek (III-2) werd een papkom aangetroffen (figuur 62). Deze staat op een standring en is intern bedekt met een kleurloos loodglazuur. Een datering situeert zich in de late 15de of 16de eeuw en duidt er op dat deze fase van de beek niet lang heeft gefunctioneerd.

De opvulling van de mogelijke afwatering (III-6) is mogelijk ouder. Deze opvulling bevatte een lokaal gedraaid grijs randfragment van een kruik van het bandvormige type met doorn en twee steengoedscherven uit Siegburg en Langerwehe. Een vroegste datering situeert zich bijgevolg in de 14de eeuw maar loopt mogelijk door tot de jaren 1500. Stratigrafisch dienen we deze datering echter te beperken tot 1450-1550, daar de gracht door laag III-5 is gegraven. De beschoeiing III-7 wordt gedeeltelijk doorsneden door de muur III-8 (figuur 61 en 63). Deze muur kan als recent beschouwd worden, gezien de opbouw ervan in cementstenen.

⁶⁶ De Groote 2008, 374.

Figuur 61: houten beschoeiingen III-3 (links) en III-7 (rechts), respectievelijke voorloper van de Molenbeek en mogelijke afwatering op deze beek. Hun ruimtelijke relatie is echter verstoord

2017D14
16-RON-WA-12

Figuur 62 (aanmaakschaal 1/1): lokaal gedraaide waar: rode papkom in spoor III-2

Figuur 63: recente muur III-8 doorsnijdt deels de houten beschoeiing III-7

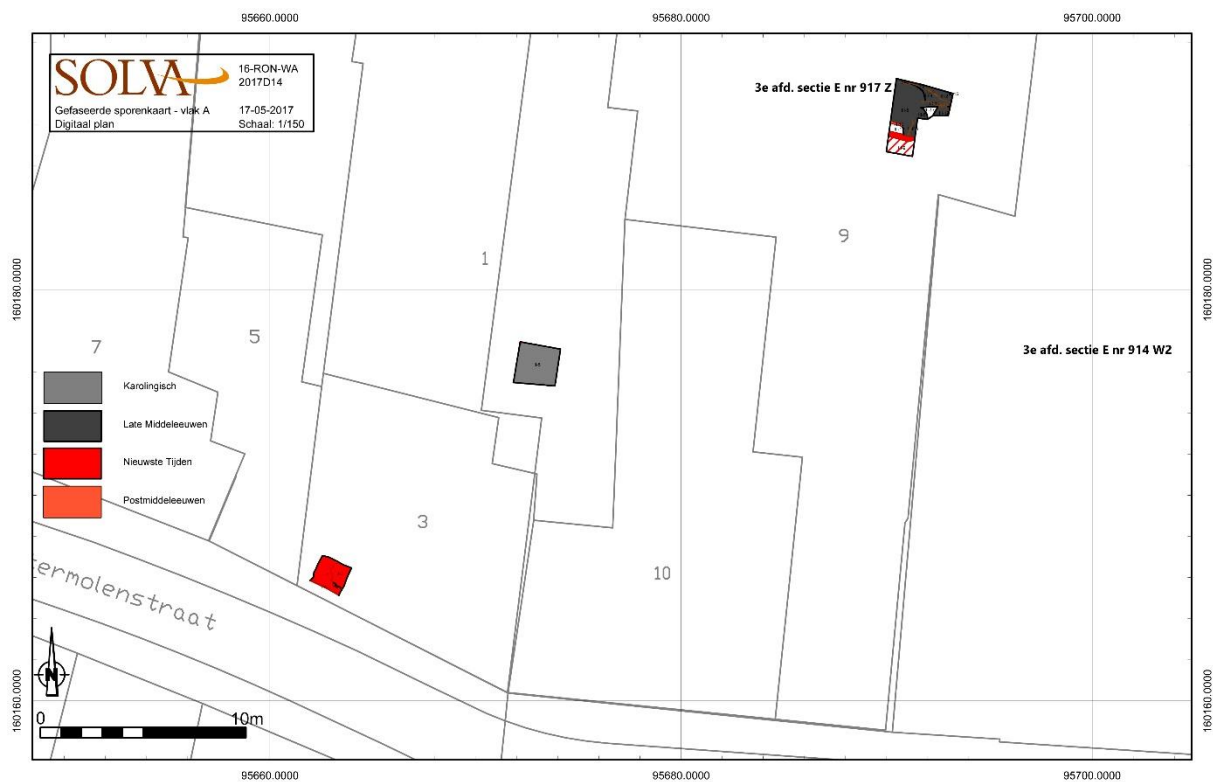
2.1.2.4. Samenvattend

Zuidelijk in het projectgebied (proefput 1 binnen de bestaande woning Watermolenstraat 3) getuigt de stratigrafie van een opeenvolging van ophogingen, opmaaklagen en (slecht bewaarde) vloerniveaus. Deze is te linken aan de historische bebouwing langs de Watermolenstraat. Een eerste mogelijk relevant archeologisch niveau situeert zich op 70-80 cm onder het huidige maaiveld. Hier bevinden twee matig bewaarde vloerniveaus, het bovenste ten vroegste uit de late 17de eeuw, het onderste mogelijk uit de 16de maar wellicht eerder uit de 17de eeuw. Eronder zijn verschillende ophogingslagen aanwezig. Oudere vloerniveaus zijn, gezien de waterzieke gronden, niet meer te verwachten. **Centraal in het projectgebied** in proefput 2 kon geen relevant archeologisch niveau bereikt worden. Onder een aantal recente verstoringen gaat het wellicht om een opeenvolging van ophogingslagen. Het is duidelijk dat deze zone buiten de historische bebouwing gelegen is. Mogelijk zijn op een dieper niveau grachten of greppels aanwezig naar analogie met het onderzoek ten noorden, maar deze zullen niet of nauwelijks aangesneden worden bij de werken. **Noordelijk**, in proefput 3, tekenden zich in de profielen twee beschoeiingen af, die beide afgedekt werden door (recente) ophogingslagen. Een eerste archeologisch relevant niveau situeert zich op circa 2 m onder het maaiveld. Waarschijnlijk zijn de beschoeiingen respectievelijk een van de voorlopers van de Molenbeek en een drainagegracht die aansluit op de Molenbeek. Deze resultaten sluiten sterk aan bij de vaststellingen ter hoogte van de Loozebeek bij het onderzoek op de parking ten noorden van het projectgebied.

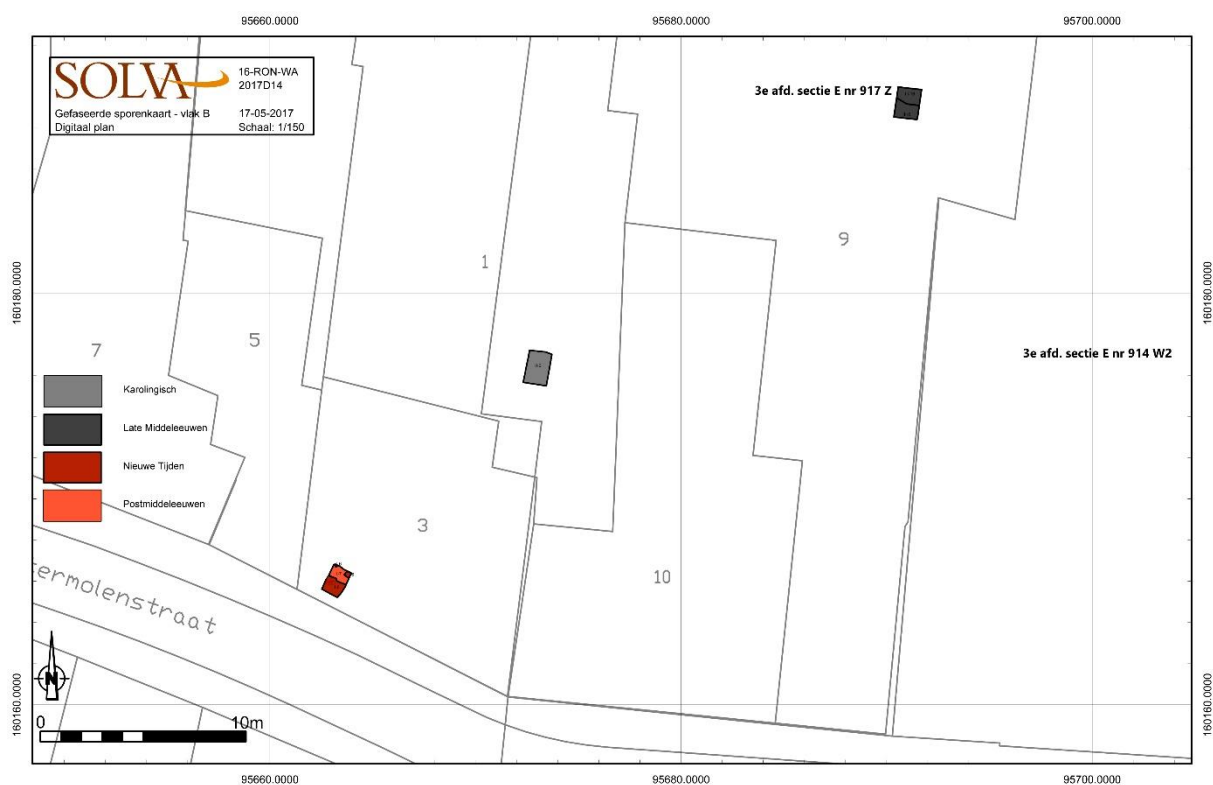
De grondwatertafel werd in proefput 1 vastgesteld op 31,29 TAW, in proefput 2 op 30,75 TAW en in proefput 3 tussen 30,49-30,57 TAW. De grondwatertafel ligt in het zuidelijke deel van het projectgebied een stuk hoger. Een verklaring hiervoor ligt voor de hand. De (gekanaliseerde) Molenbeek zorgt in het noordelijk deel voor een betere afwatering.

2.1.3. Sporenkaart

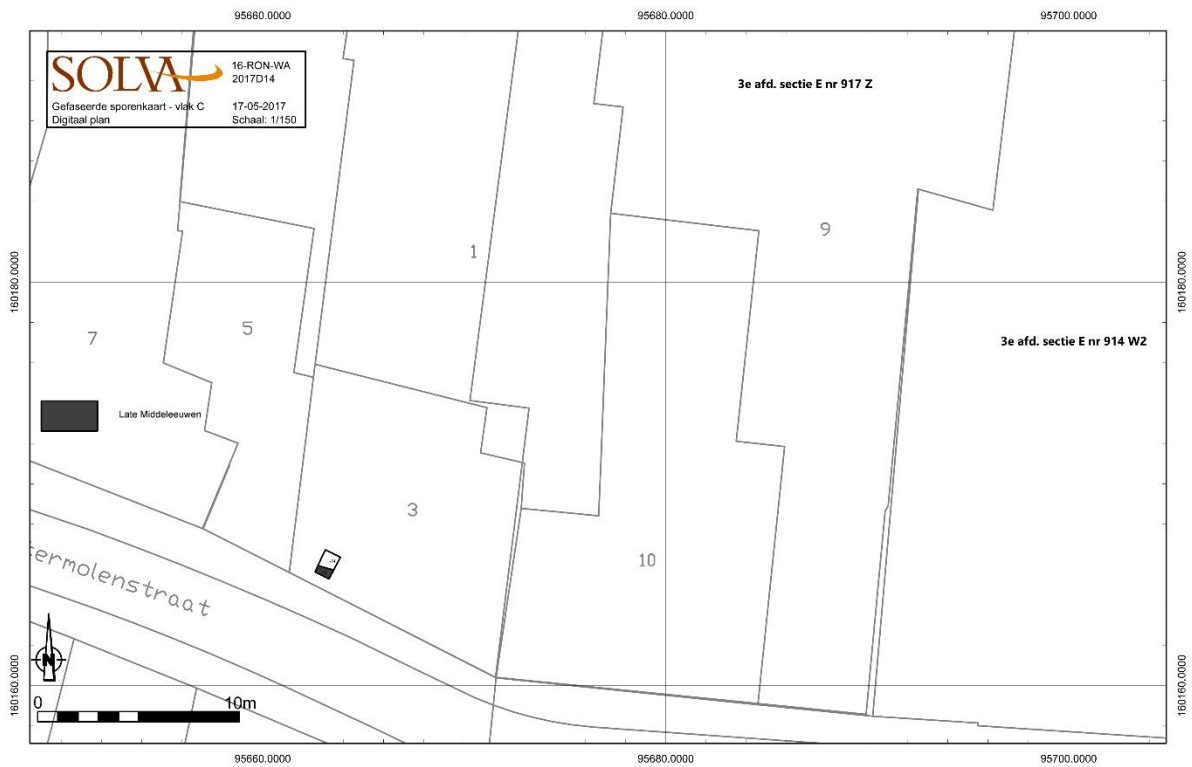
Op basis van de vondsten uit de verschillende lagen is het mogelijk om een **gefaseerde sporenkaart** te maken waarbij de gedateerde sporen die hierboven besproken zijn, zijn **ingekleurd** naargelang de periode waartoe ze behoren.

Figuur 64: gefaseerde sporenkaart, vlak A

Figuur 65: gefaseerde sporenkaart, vlak B

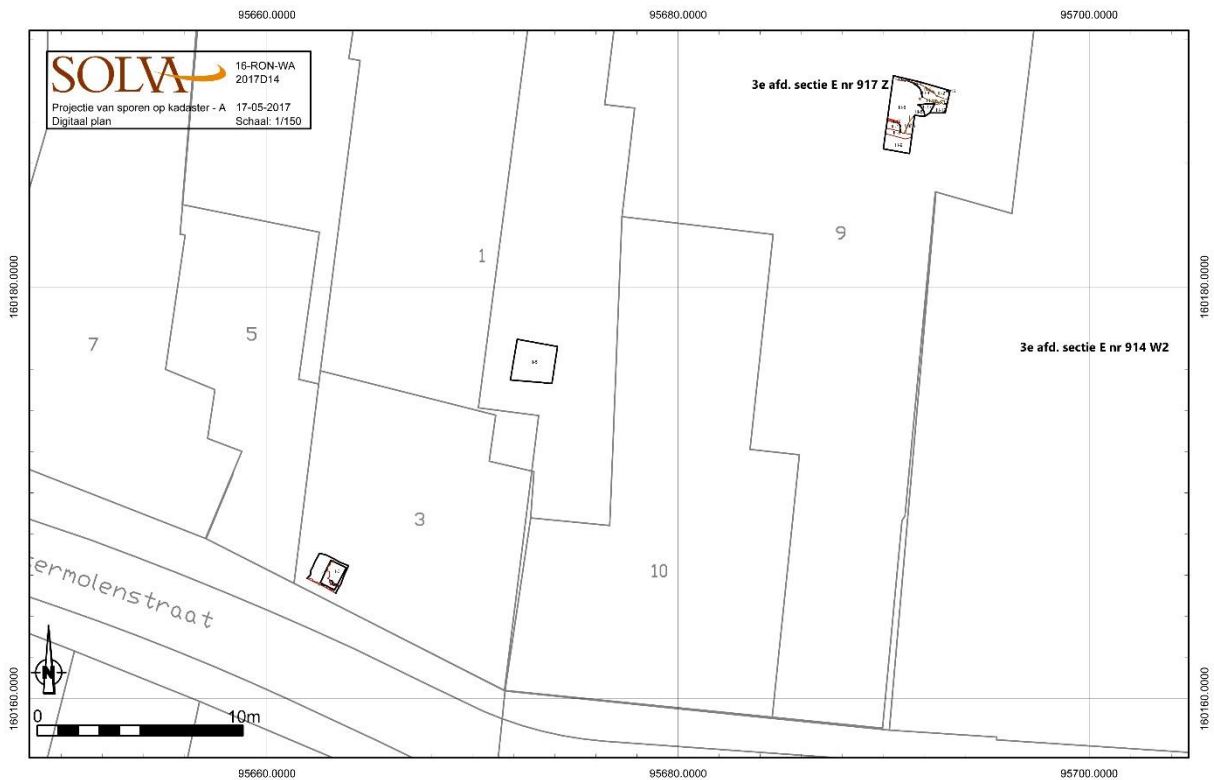

Figuur 66: gefaseerde sporenkaart, vlak C

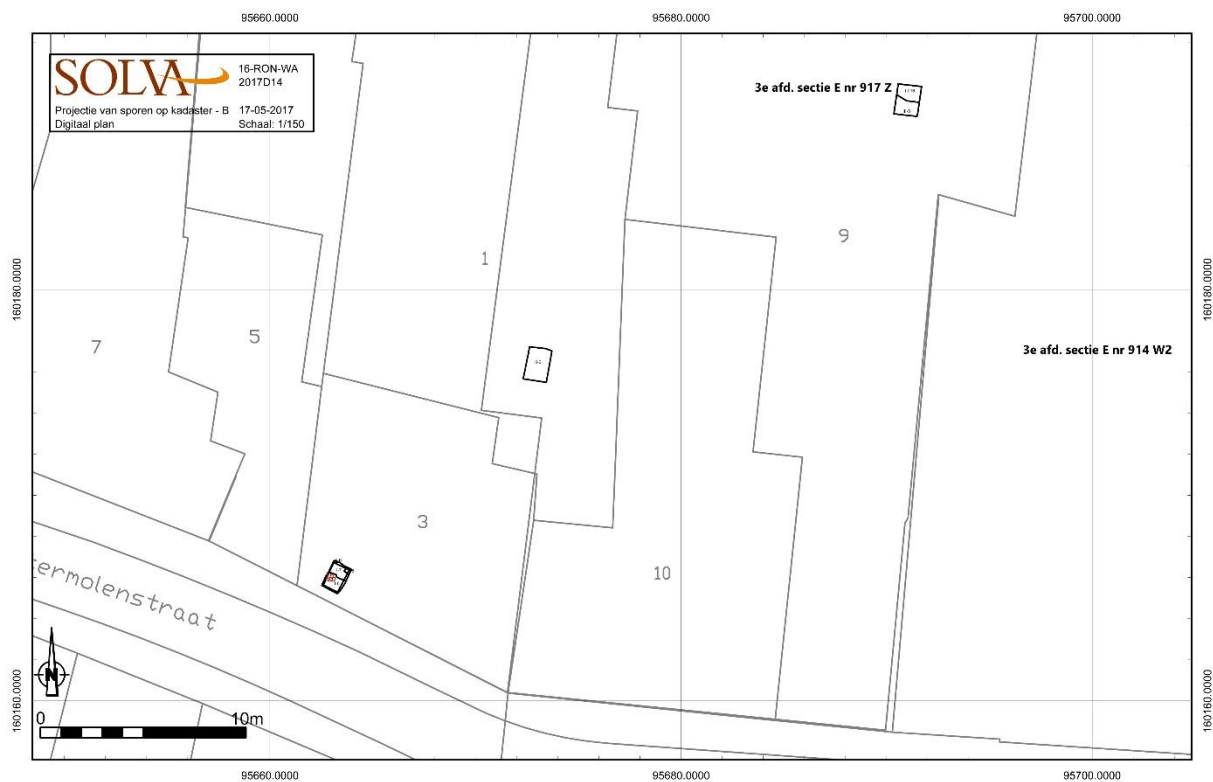
2.1.4. Plan met weergave van de genomen absolute hoogtes van de sporen

Zie dwg-bestand in bijlage.

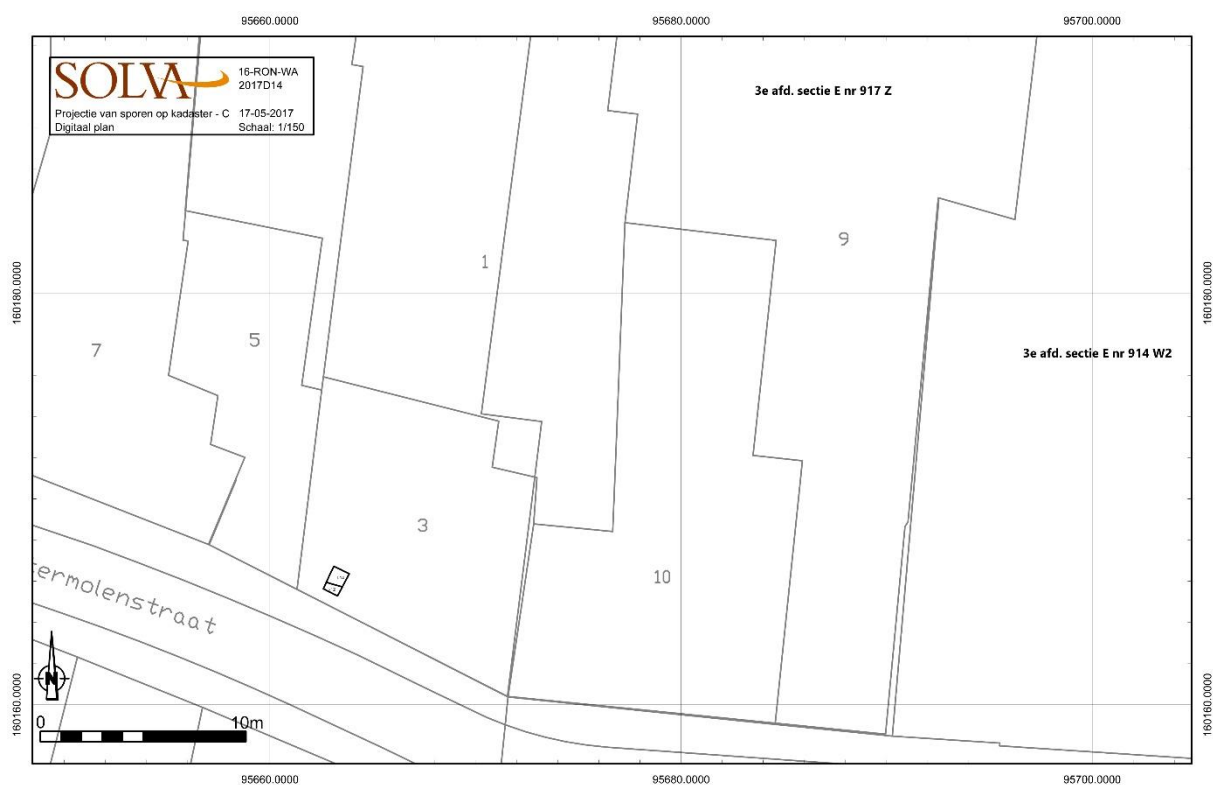
2.1.5. Projectie van de sporen op het kadasterplan

Figuur 67: projectie van de sporen op het kadasterplan, vlak A

Figuur 68: projectie van de sporen op het kadasterplan, vlak B

Figuur 69: projectie van de sporen op het kadasterplan, vlak C

2.2. Assessment van de vondsten

Zie bijlage.

2.3. Assessment van de stalen

Niet van toepassing (zie verslag van de resultaten van het proefputtenonderzoek hoofdstuk 1.4.6.).

2.4. Conservatie-assessment

Alle gegenereerde data die in het kader van deze archeologienota tot stand komen, worden door SOLVA digitaal bewaard op een centrale server die dagelijks “in-huis” wordt geback-up’t en off-site wordt gekopieerd. Alle gegenereerde data en rapporten zijn geïntegreerd in de SOLVA-Archeologiedatabank raadpleegbaar. De vondsten zijn gewassen, gedroogd en worden conform de regels van de kunst bewaard in het Onroerend Erfgoeddepot van SOLVA. Bijkomend voor het assessment van metalen vondsten zijn radiografieopnames gemaakt (zie bijlage).

Bij een gebrek aan stalen, is een conservatie-assessment hiervoor niet nodig.

2.5. Datering en interpretatie van het onderzochte gebied

Proefput 1, gelegen langs de Watermolenstraat, bestaat uit een opeenvolging van ophogingslagen, opmaaklagen en vloerniveaus. Deze zijn te linken aan de bebouwing langs de Watermolenstraat. Een eerste vloerrestant (I-1, vloer in baksteen en blokverband) dateert ten vroegste in de late 17de eeuw en houdt geen verband met de bestaande muren. Daaronder bevindt zich een tweede vloerrestant (I-5, eveneens in baksteen) dat op basis van zijn stratigrafische positie te dateren is tussen de 16de en de late 17de eeuw. Hieronder zijn verschillende waarschijnlijke ophogingslagen te herkennen, sporen van bewoning lijken niet meer aanwezig. De oudst dateerbare ophogingslagen zijn in de 16de eeuw te plaatsen.

Proefput 2, centraal in het projectgebied, getuigt van verschillende verstoringen met daaronder tal van ophogingslagen. De stratigrafisch oudste lagen bevatten enkele Karolingische stukken maar dateren wellicht uit de volle middeleeuwen. De bovenliggende lagen dateren mogelijk uit de late- en post-middeleeuwen. Relevante sporen zijn hier niet aanwezig.

Proefput 3 toont de aanwezigheid van verschillende grachten die te interpreteren zijn als een voorloper van de Molenbeek en een (waarschijnlijk) aansluitende, haakse drainagegracht. Ze zijn vermoedelijk in de late middeleeuwen gegraven en in eerste helft van de 16de eeuw reeds opgevuld.

2.6. Confrontatie van de bevindingen met de resultaten van voorgaande onderzoeksfases

De bevindingen van de proefputten laten toe om de onderzoeksvragen die volgden uit het eerder uitgevoerde bureauonderzoek te beantwoorden (zie onder).

2.7. Verwachting ten aanzien van archeologisch erfgoed

2.7.1. Verwachting ten aanzien van de aanwezigheid en aard van archeologisch erfgoed, gekaderd binnen het landschappelijke en culturele kader

Hieronder worden de onderzoeksvragen beantwoord (zie 1.3.1.). Omwille van de aangetroffen sporen worden verschillende onderzoeksvragen tegelijkertijd behandeld.

- *Zijn er antropogene sporen aanwezig? Maken de sporen deel uit van één of meerdere structuren? Behoren de sporen tot één of meerdere periodes? Kan op basis van het sporenbestand in de proefputten*

een uitspraak worden gedaan over de aard en omvang van een occupatie? Kunnen archeologische vindplaatsen in tijd, ruimte en functie afgebakend worden?

In de drie proefputten zijn archeologische lagen aangetroffen. De oudste, specifiek in proefput 2, zijn terug te voeren tot de volle middeleeuwen (mogelijk vroeger?). De vaststellingen uit de profielen (in de verschillende proefputten) wijzen erop dat het waarschijnlijk vooral **ophogingslagen** betreft. Een vaststelling die aansluit bij het eerdere onderzoek onder de stadsparking ten noorden. Het noordelijk deel van het projectgebied bevat enkele beschoeide grachten die vermoedelijk een **voorloper van de Molenbeek** en een **aansluitende drainagegracht** vormen. Hun vulling situeert zich grosso modo in de 16de eeuw. Ze zijn uitgegraven in een aantal lagen waarvan de aard (ophogingslagen? colluvium/alluviale lagen?) niet duidelijk is. Ze dateren wellicht uit de tweede helft van de 15de tot eerste helft van de 16de eeuw. Langs de Watermolenstraat situeren zich resten (vloerniveaus) van de **historische bebouwing** die vermoedelijk ten vroegste tot de 16de maar wellicht eerder tot de 17de eeuw terug te voeren is. Daaronder zijn ophogingslagen aanwezig uit de 16de eeuw.

- *Wat is de vastgestelde en verwachte bewaringstoestand van de archeologische vindplaatsen?*

Zie figuur 70.

De **algemene bewaringsgraad varieert** verspreid over het terrein vrij sterk. Een groot deel van het projectgebied is reeds tot op een grote diepte verstoord waardoor plaatselijk slechts een versnipperd gedeelte resteert waar mogelijk het bodemarchief nog is bewaard. **Langs de Watermolenstraat** – waar de historische bebouwing aanwezig is – zijn hier voornamelijk de **bestaande kelders onder de voorbouw** van de Familia en de recent **aangelegde RWA-riolering** in rekening te brengen. Het betreft hier ingrijpende verstoringen met een diepte van meerdere meters waarbij we mogen verwachten dat het archeologisch archief volledig verdwenen is. Als we de berekening maken voor de zone langs de Watermolenstraat, een oppervlakte van circa 315 m², waar de historische bewoning te verwachten is, dan resteert 175 m² die nog niet vergraven is door de bestaande kelders en waar het archeologisch bodemarchief mogelijk nog aanwezig is. Dit betekent dat we er mogen van uitgaan meer dan **bijna de helft (45%) van deze zone reeds vergraven** is alleen al door de bestaande kelders, los van nog ongekende verstoringen.

In de overige gedeeltes van het projectgebied, de zogenaamde ‘**achtererven**’ **richting de Molenbeek**, zijn opnieuw door de recent **aangelegde RWA-riolering** en de **voormalige gebouwen achter de Familia** aanzienlijke verstoringen gebeurd. Deze zone betreft de ‘achtererven’ of ‘de zone die pas in de loop van 18de-19de eeuw bebouwd geraakt. De oppervlakte bedraagt circa 1000 m² waarbij we mogen uitgaan van een **gekende verstoring van ongeveer 157 m² (15%)**, alleen al door de aangelegde RWA-riolering en de bestaande kelders.

Wat de **aangetroffen sporen** zelf betreft, zijn er verschillende **historische niveaus bewaard** langs de Watermolenstraat. De verschillende ophogingen tussen de niveaus zorgde voor de bewaring ervan hoewel er duidelijk ook een (gedeeltelijke) uitbraak aanwezig is van de opeenvolgende niveaus.

In het noordelijk deel van langs de Molenbeek is (minstens) één voorloper van de Molenbeek en een aansluitende (drainage)gracht vastgesteld. Hoewel een deel van het bodemarchief reeds verdwenen is, is een vrij goede bewaring van deze fase te verwachten. Ook de archeologische resten zelf, zoals het

vlechtwerk en andere organische resten in de vulling, zijn goed bewaard door de natte omstandigheden.

- *Wat is de potentiële impact van de geplande ruimtelijke ontwikkeling op de archeologische vindplaatsen?*

Voor de concrete beschrijving van de werken verwijzen we naar hoofdstuk 1.3.3. van het verslag van resultaten van het bureauonderzoek.

Langs de Watermolenstraat gaat het voornamelijk om de vloerplaat en de paalfunderingen die een verstoring zullen veroorzaken. De vlakdekkende **vloerplaat** heeft een totale opbouw van 44 cm. De RWA- en DWA-leidingen binnen de gebouwen komen rechtstreeks onder de vloerplaat te liggen, dit betekent plaatselijke uitgravingen tot een diepte van circa 50-55 cm onder het ontworpen **maaiveld**. Ter hoogte van Watermolenstraat 3 wordt het bestaande niveau 60-70 cm opgehoogd, hier zal dus *de facto* geen impact zijn op de ondergrond. In Watermolenstraat 3 wordt 9 cm verlaagd; het eerste archeologisch niveau situeert er zich op ongeveer 70-80 cm ten aanzien van het bestaande maaiveld. Dit betekent er nog steeds een kleine buffer is ten opzichte van de onderzijde van de verstoring. Watermolenstraat 9 en 10 blijven nagenoeg ongewijzigd of worden licht opgehoogd. Bij de **DWA-aansluiting** op het net langs de Watermolenstraat en de **liftschachtput** kunnen de archeologische niveaus net wel of net niet geraakt worden. Het gaat hoe dan ook om ruimtelijk heel beperkte ingrepen. De paalfunderingen zullen vanwege hun diepte door het archeologisch archief snijden. Hier is opnieuw op te merken dat het ruimtelijk gezien beperkte verstoringen zijn.

In het **achterliggende deel van het terrein** blijft een groot deel van de bodemingreep **binnen het gabarit van 0,5 m** (vloerplaat nieuwbouw, binnenplein, boomputten). Bovendien zal het bestaande niveau zal richting de Molenbeek voor een groot deel 20-30 cm worden opgehoogd, wat betekent dat voor deze verstoringen nagenoeg geen impact is. De **paalfunderingen** zullen gezien hun diepte (-10 m) ongetwijfeld een verstoring van de ondergrond betekenen, hoewel we door de diameter van deze palen (30-40 cm) eerder van een beperkte impact kunnen spreken. De **regen- en septische put** (bijhorende RWA-afvoer 80-100 cm) worden op het binnenplein tot een diepte van 2-3 m uitgegraven. De gegevens uit proefput wijzen erop dat deze zone reeds een deel verstoord waarbij de onderliggende lagen waarschijnlijk ophoging betreffen en er in feite geen relevant archeologisch niveau is. Het is niet uit te sluiten dat er op een nog dieper niveau grachten of greppels aanwezig zijn. Als die al aangesneden worden via deze putten zal het oppervlakkig en plaatselijk zijn. In het noordoostelijke deel van het projectgebied wordt een **kelderruimte** voorzien met een oppervlakte van ongeveer 73 m² die een duidelijke impact op de het bodemarchief zal hebben. Een gedeelte ervan (circa 18 m²) wordt uitgegraven tot een diepte van ongeveer 2 m, het resterende stuk tot circa 3,4 m ten opzichte van het ontworpen maaiveld. De gegevens uit proefput 3 duiden op de aanwezigheid van de voorloper van de Molenbeek en de bijhorende afwateringsgrachten. Het bovenste deel van deze zone is grotendeels verstoord, de onderliggende grachten kunnen aangesneden worden, hoewel het hier opnieuw oppervlakkig en plaatselijk zal zijn.

- *Wat is de waarde en het kennispotentieel van de vastgestelde archeologische vindplaatsen?*

Lang de Watermolenstraat is de **historische bebouwing** te verwachten. Op een diepte van circa 70-80 cm onder het maaiveld zijn twee (matig bewaarde) bakstenen vloerniveaus aanwezig die getuigen van enkele fases van de bewoning die zich hier situeert. Deze fases staan niet in verband met de huidige constructies en gaan er dus duidelijk aan vooraf. Hun exacte datering is onduidelijk, op stratigrafische

basis zijn ze vermoedelijk niet ouder dan de 17de eeuw. Vermoedelijk gaat het om de bebouwing die op de postmiddeleeuwse kaarten te zien is. Op basis van de gegevens uit proefput 1 zijn er **geen aanwijzingen dat er oudere bewoning aanwezig** is. Deze is ook niet meer te verwachten op een dieper niveau, gezien de waterzieke gronden (cf. boring). De aanzienlijke mate van verstoring langs de Watermolenstraat moeten we ook in rekening brengen. Een berekening van de gekende verstoringen leert dat circa 45% van de zone reeds vergraven is. Omwille van de archeologische resultaten en de **beperkte impact van de werken** zijn er voor deze zone **geen bijkomende vraagstellingen** te formuleren in verband met de bewoning en inrichting in dit deel van de Vrijheid (17de eeuwse bewoning met middeleeuwse voorlopers?).

Langs de Molenbeek situeren zich **weinig tot geen relevante archeologische sporen**. Er is geen bewoning te verwachten maar wel een of meerdere voorlopers van de Molenbeek (en eventuele aansluitende drainagegrachten). In die zin sluit dit aan bij de resultaten van het proefsleuvenonderzoek ten noorden van het projectgebied waarbij vanaf de late middeleeuwen tevens voornamelijk sporen van de plaatselijke **waterhuishouding** (voorlopers Loozebeek en afwateringsgrachten en –greppels) aan het licht kwamen. Dergelijke (natte) contexten kunnen gezien hun landschappelijke context en de goede bewaringsomstandigheden voor organisch materiaal informatie opleveren omtrent de landschappelijke omstandigheden gedurende de (post-)middeleeuwen langs de noordelijke zijde van Ronse. Hier moet echter ook benadrukt worden dat de gegevens uit proefput 3 erop wijzen dat een aanzienlijk deel van het bodemarchief op deze plaats reeds verdwenen is. Bovendien zullen deze structuren slechts gedeeltelijk en over een beperkte oppervlakte geraakt worden door de werken (diepste gedeelte halfondergrondse ruimtes langs de Molenbeek). In die zin zal bij een bijkomend onderzoek binnen het gabarit van deze werken **nauwelijks bijkomende kenniswinst te behalen** zijn.

• *Kan voor de vindplaats of voor delen van deze vindplaats het principe van behoud in situ nagestreefd worden, zoja aan welke randvoorwaarden dient voldaan te worden? Voor archeologische vindplaatsen die bedreigd worden door de geplande ruimtelijke ontwikkeling en die niet in situ bewaard kunnen blijven; wat is de ruimtelijke afbakening (in drie dimensies) van deze zones?*

In de zone **langs de Watermolenstraat** zullen bij de werken **geen relevante archeologische niveaus aangesneden worden** en is er zelfs een buffer ten opzichte van de onderkant van de verstoring, enkele mogelijke, plaatselijke uitgravingen (liftschacht en DWA-huisaansluiting) niet te na gesproken. Dit is niet het geval bij de paalfunderingen, hoewel we door de diameter van deze palen (30-40 cm) eerder van een beperkte impact kunnen spreken. Een **eventueel verder onderzoek is binnen het gabarit van deze verstoringen onmogelijk**. Om een zinvolle registratie mogelijk te maken zou bij een verder onderzoek een grotere zone moeten opgegraven worden dan er daadwerkelijk door de werken zal verstoord worden. Dit zou niet in verhouding staan tot de effectieve bodemingreep.

Op de **‘achterzijde’ (noorden) van het projectgebied** zal **geen relevante vindplaats** aangesneden worden.

• Zijn er voor de beantwoording van deze vraagstellingen natuurwetenschappelijke onderzoeken nodig?

Neen

• *Is er verder vooronderzoek noodzakelijk en welke vorm dient dit aan te nemen?*

Om deze redenen wordt in het kader van de stedenbouwkundige vergunning geen verder archeologisch (voor)onderzoek op het terrein geadviseerd. Dit advies stelt noch de initiatiefnemer, noch zijn (onder)aannemers vrij van de in artikel 5.1.4 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 bedoelde meldingsplicht.

89

Bibliografie

- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Brouwerij Planchon De Klok, Inventaris Onroerend Erfgoed* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/28727> (geraadpleegd op 9 december 2016).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Burgerhuis, Inventaris Onroerend Erfgoed* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/29150> (geraadpleegd op 8 december 2016).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Historische stadskern van Ronse, Inventaris Onroerend Erfgoed* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/300596> (geraadpleegd op 8 december 2016).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Ronse, Inventaris Onroerend Erfgoed* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/121273> (geraadpleegd op 9 december 2016).²
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Stadswoning, Inventaris Onroerend Erfgoed* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/29151> (geraadpleegd op 8 december 2016).
- CAMBIER A. 1989: *Rothnacum sacrum. Het Negende Eeuwfeest van de Inwijding der Sint-Hermeskrypte onder de St.-Pieters- en Hermeskollegiaal te Ronse 1089-1989*, Ronse.
- CAMBIER A. 1991: Het reliëf met de dansende Bakchante in de Ronsische krypte, getuigenis van de Dionusoskultus in onze streek, *Annalen van de Geschied-en Oudheidkundige Kring van Ronse en het Tenement van Inde* 40, 57-89.
- CROMBÉ P. 1989: Noodopgraving op de Square Albert te Ronse, *Annalen van de Geschied-en Oudheidkundig kring van Ronse en het Tenement van Inde* 38, 77-104.
- CROMBÉ P. 1990: Ronse (O.-VI.): Romeinse muntvondst, *Archeologie* 1990, 63.
- DECONINCK J. 1985: Een onbekende kaart van de Vrijheid van Ronse uit 1623, *Annalen van de Geschied-en Oudheidkundig kring van Ronse en het Tenement van Inde* 39, 81-100.
- DE GROOTE K. 2008: *Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen: Techniek, typologie, chronologie en evolutie van het gebruiksgoed in de regio Oudenaarde in de volle en late middeleeuwen (10de-16de eeuw*, Relicta Monografieën 1, 2 vols., Brussel: Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed.
- DEVOS E. 2002: *Ronse in de Vlaamse Ardennen*, Leuven.
- DEVOS E. 2008: De stedelijke ontwikkeling van Ronse tot circa 1800, met enkele latere uitlopers, *Annalen van de Geschied- en Oudheid²kundige Kring van Ronse en het Tenement van Inde* 57, 189-264.
- DEVOS E. & MEIRSSCHAUT 1997: *Ronse*, Kruishoutem.
- MEIJNS B. 2000: *Aken of Jeruzalem? Het ontstaan en de hervorming van de kanonikale instellingen in Vlaanderen tot circa 1155*, Leuven.
- PEDE R. & CHERRETTÉ B. 2015, *Ronse Centrum. Bureaustudie*, SOLVA Archeologie-Rapport 44, Erembodegem.
- PEDE R., CLEMENT C. & CHERRETTÉ B. 2016: Ronse Centrum. Archeologisch onderzoek langs de Watermolenstraat juli 2016, onuitgegeven conceptrapport SOLVA.
- PEDE R., CLEMENT C., DE CLEER S., GUILLAUME V. & CHERRETTÉ B. 2015: *Ronse De Stadstuin. Archeologisch onderzoek*, SOLVA Archeologie-Rapport 20, Erembodegem.

PEDE R., KLINKENBORG S. & CHERRETTÉ B. 2016. Ronse Centrum. Archeologisch vooronderzoek langs de Watermolenstraat juni 2015 – juli 2015, onuitgegeven conceptrapport SOLVA.

POULAIN M. 2016. *The habits of war: early modern ceramics in Flanders*, doctoraatsverhandeling, Universiteit Gent.

SEVENANT M., MENSCHAERT J., COUVREUR M., RONSE A., ANTROP M., GEYPENS M., HERMY M. & De Blust G. 2002. *Ecodistricten: Ruimtelijke eenheden voor gebiedsgericht milieubeleid in Vlaanderen. Deelrapport II: Afbakening van ecodistricten en eco regio's: Verklarende teksten.*

Geraadpleegde websites (raadpleging december 2016):

- <https://www.dov.vlaanderen.be>
- <https://www.geopunt.be>
- <https://inventaris.onroenderfgoed.be>
- <https://geo.onroenderfgoed.be>
- <https://www.cartesius.be>
- <https://googlemaps.com>
- <http://www.gisoost.be>
- <http://mapire.eu/>

Figurenlijst gebruikt in de archeologienota

onderwerp (projectcode 2017D251 en 2017D14)	aanmaakschaal	aanmaakwijze	datum
Figuur 1: kadasterkaart met perceelnummers, perceelsgrenzen en afbakening van het onderzoeksgebied (bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, Grootchalig Referentie Bestand Vlaanderen)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 2: uittreksel uit de topografische kaart met aanduiding van het projectgebied (bron: Nationaal Geografisch Instituut, geraadpleegd via WMS)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 3: uittreksel uit de topografische kaart met aanduiding van het projectgebied (bron: Nationaal Geografisch Instituut, geraadpleegd via WMS)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 4: voorgevel bestaande toestand (bron: m u r m u u r architecten)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 5: gelijkvloers bestaande toestand (bron: m u r m u u r architecten)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 6: kelders bestaande toestand binnen het projectgebied (bron: m u r m u u r architecten)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 7: grondplan en doorsnede bestaande toestand en grondplan ontworpen toestand (bron: m u r m u u r architecten)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 8: zicht op de binnenplaats van het toekomstige Familia complex (bron: m u r m u u r architecten)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 9: voorgevel Watermolenstraat ontworpen toestand (bron: m u r m u u r architecten)	1 op 1	digitaal	09-12-2016

Figuur 10: gelijkvloers ontworpen toestand en aanduiding doorsnedes (bron: m u r m u u r architecten)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 11: (paal)funderingen en kelders ontworpen toestand (bron: m u r m u u r architecten)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 12: doorsnede B2 ontworpen toestand (bron: m u r m u u r architecten)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 13: kelderruimte en gelijkvloers noordoostelijke vleugel ontworpen toestand (bron: m u r m u u r architecten)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 14: doorsnede kelderruimte en gelijkvloers noordoostelijke vleugel ontworpen toestand (bron: m u r m u u r architecten)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 15: doorsnede c3 ontworpen toestand (bron: m u r m u u r architecten)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 16: doorsnede a3 ontworpen toestand (bron: m u r m u u r architecten)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 17: situering van Ronse op de bodemkaart. Geel: zandleemstreek, rood: leemstreek, blauw: zandstreek (bron: Databank Ondergrond Vlaanderen, geraadpleegd via WMS)	1 op 1	digitaal	08-12-2016
Figuur 18: situering van het onderzoeksgebied in de historische kern van Ronse (bron: Agentschap Onroerend Erfgoed)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 19: gewestplan met de positie van het desbetreffende terrein (bron: Vlaamse Overheid – Departement Ruimte Vlaanderen, geraadpleegd via WMS)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 20: quartairgeologische profieltypekaart met aanduiding van het projectgebied (bron: Databank Ondergrond Vlaanderen, geraadpleegd via WMS)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 21: tertiairgeologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied. (bron: Databank Ondergrond Vlaanderen, geraadpleegd via WMS)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 22: hoogtemodel van de regio (bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, Digitaal Hoogtemodel I, geraadpleegd via WMS)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 23: hoogtemodel van de regio (bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, Digitaal Hoogtemodel I, geraadpleegd via WMS)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 24: hoogtemodel van het terrein (lengtedoorsnede van het terrein) (bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, Digitaal Hoogtemodel I, geraadpleegd via WMS).	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 25: uittreksel uit de bodemtypekaart (bron: Databank Ondergrond Vlaanderen, geraadpleegd via WMS)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 26: bodembedekkingskaart (bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, geraadpleegd via WMS)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 27: kaart van de Vrijheid uit 1623 (kopie uit 1808) met locatie van het onderzoeksgebied (bron: Deconinck 1985, 82)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 28: kaart van Sanderus (bron: Koninklijke bibliotheek van België)	1 op 1	digitaal	09-12-2016

Figuur 29: kaart van de Vrijheid uit 1684 met lokalisatie van het projectgebied (bron: Land- en kaartboeken van Ronse uit 1684 (R.A.R.-O.G.A.); Stedelijke Musea Ronse)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 30: detail van de Ferrariskaart (1771-1778) met aanduiding van het projectgebied (bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, geraadpleegd via WMS)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 31: afbakening van het onderzoeksgebied op de Atlas der Buurtwegen (bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, geraadpleegd via WMS)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 32: detail van Vandermaelenkaart uit 1846-1854 met aanduiding van het onderzoeksgebied (bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, geraadpleegd via WMS)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 33: detail van het kadasterplan van Popp (1842-1879) met afbakening van het onderzoeksgebied (bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, geraadpleegd via WMS)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 34: aangelegde RWA-riolering als toekomstige verbinding tussen Watermolenstraat/Kaatsspelplein en de bufferbekkens onder de parking ten noorden van het projectgebied (groen)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 35: aangelegde RWA-riolering als toekomstige verbinding tussen Watermolenstraat/Kaatsspelplein en de bufferbekkens onder de parking ten noorden van het projectgebied (groen)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 36: uittreksel uit de CAI met de gekende sites in de nabijheid van het terrein (bron: Agentschap Onroerend Erfgoed, geraadpleegd via WMS)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 37: figuratieve weergave van de noordelijke zone van de Vrijheid, meer bepaald de Loozebeek en Molenbeek uit 1545-1548 (bron: Devos 2008, 222)	1 op 1	digitaal	09-12-2016
Figuur 38: locatie van de nieuwbouw ten opzichte van de vroegere/bestaande toestand (bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, Grootschalig Referentie Bestand Vlaanderen)	1 op 1	digitaal	13-12-2016
Figuur 39: fasering van de historische bebouwing	1 op 1	digitaal	13-12-2016
Figuur 40: inplantingsplan van de proefputten	1 op 1	digitaal	28-04-2017
Figuur 41: proefput 1, profiel 1 WX (tekening en foto)	1 op 20	digitaal	05-05-2017
Figuur 42: proefput 1, profiel 2 XY (tekening en foto)	1 op 20	digitaal	05-05-2017
Figuur 43: proefput 1, vloerniveau (I-1) in grondvlak, gezien vanuit het oosten	1 op 1	digitaal	05-05-2017
Figuur 44: proefput 1, coupe AB op vloerniveau (I-1) (tekening en foto)	1 op 20	digitaal	05-05-2017
Figuur 45: proefput 1, vlak A	1 op 1	digitaal	17-05-2017
Figuur 46: proefput 1, vlak B	1 op 1	digitaal	05-05-2017
Figuur 47: I-25: tingeglazuurd bord met kantwerkdecoratie uit de late 17 ^{de} eeuw	1 op 1	digitaal	05-05-2017
Figuur 48: röntgenfoto van gesp, te dateren tussen de 1450-1600	1 op 1	digitaal	05-05-2017
Figuur 49: proefput 1, vlak C	1 op 1	digitaal	05-05-2017

Figuur 50: I-26: lokaal gedraaid grijs aardewerk: 1: voorraadpot; lokaal gedraaid rood aardewerk: 2: grape	1 op 1	digitaal	05-05-2017
Figuur 51: proefput 2, profiel 3 XY (tekening en foto)	1 op 20	digitaal	05-05-2017
Figuur 52: proefput 2, vlak A	1 op 1	digitaal	17-05-2017
Figuur 53: proefput 2, vlak B	1 op 1	digitaal	05-05-2017
Figuur 54: proefput 2, dakpan, type Romeinse <i>tegula</i> in laag II-6	1 op 1	digitaal	05-05-2017
Figuur 55: proefput 2, Karolingische kogelpot in laag II-5	1 op 1	digitaal	05-05-2017
Figuur 56: proefput 3, profiel 4 XY (tekening en foto)	1 op 20	digitaal	05-05-2017
Figuur 57: proefput 3, profiel 5 YZ (tekening en foto)	1 op 20	digitaal	05-05-2017
Figuur 58: Proefput 3, vlak A	1 op 1	digitaal	17-05-2017
Figuur 59: proefput 3, vlak B	1 op 1	digitaal	05-05-2017
Figuur 60: aardewerk uit III-5; lokaal gedraaid grijs aardewerk: 1: voorraadpot, 2-3: grape; lokaal gedraaid rood aardewerk: 4: teil, 5-9: grape; Siegburg steengoed: 10: drinknap	1 op 1	digitaal	05-05-2017
Figuur 61: houten beschoeiingen III-3 (links) en III-7 (rechts), respectievelijke voorloper van de Molenbeek en mogelijke afwatering op deze beek. Hun ruimtelijke relatie is echter verstoord	1 op 1	digitaal	05-05-2017
Figuur 62: lokaal gedraaide waar: rode papkom in spoor III-2	1 op 1	digitaal	05-05-2017
Figuur 63: recente muur III-8 doorsnijdt deels de houten beschoeiing III-7	1 op 1	digitaal	05-05-2017
Figuur 64: gefaseerde sporenkaart, vlak A	1 op 1	digitaal	17-05-2017
Figuur 65: gefaseerde sporenkaart, vlak B	1 op 1	digitaal	17-05-2017
Figuur 66: gefaseerde sporenkaart, vlak C	1 op 1	digitaal	17-05-2017
Figuur 67: projectie van de sporen op het kadasterplan, vlak A	1 op 1	digitaal	17-05-2017
Figuur 68: projectie van de sporen op het kadasterplan, vlak B	1 op 1	digitaal	17-05-2017
Figuur 69: projectie van de sporen op het kadasterplan, vlak C	1 op 1	digitaal	17-05-2017
Figuur 70: archeologische verwachtingskaart: projectgebied (groen), proefputten (genummerd), gekende verstoringen (gearceerd), verwachte fasering historische bebouwing (blauwe lijn)	1 op 1	digitaal	17-05-2017

Fotolijst gebruikt in de archeologienota

onderwerp (projectcode 2017D251 en 2017D14)	type foto	vervaardiging	datum
Foto 1: orthofoto, meest recent (bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, geraadpleegd via WMS)	luchtfoto	digitaal	09-12-2016
Foto 2: orthofoto, meest recent (bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, geraadpleegd via WMS)	luchtfoto	digitaal	12-12-2016
Foto 3: niet gekende kelder ten noorden van de Familia voorbouw (bron: Stad Ronse)	grondplan	digitaal	07-03-2017
Foto 4: gevelaanzicht voormalige brouwerij Planchon/cinema Familia, Watermolenstraat 9 (bron: Inventaris Onroerend Erfgoed)	gevelaanzicht	digitaal	01-05-2007

Foto 5: gevelaanzicht burgerhuis, Watermolenstraat 3 (bron: Inventaris Onroerend Erfgoed)	gevelaanzicht	digitaal	23-11-2009
Foto 6: gevelaanzicht stadswoning, Watermolenstraat 5 (bron: Inventaris Onroerend Erfgoed)	gevelaanzicht	digitaal	23-11-2009
Foto 7: orthofoto uit 1971 met aanduiding van het projectgebied (bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, geraadpleegd via WMS)	luchtfoto	digitaal	09-12-2016
Foto 8: zicht vanuit de Watermolenstraat op de aangelegde RWA-riolering	grondplan	digitaal	24-03-2017
Foto 9: panorama met zicht op de aangelegde RWA-riolering vanuit de Watermolenstraat (rechts) richting de Molenbeek en de Stadsparking/bufferbekkens ten noorden van het projectgebied	grondplan	digitaal	24-03-2017
Foto 10: locatie van de nieuwbouw ten opzichte van de vroegere/bestaande toestand (bron: Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, geraadpleegd via WMS)	luchtfoto	digitaal	17-05-2017

Bijlagen

Plannen of figurenlijst

Zie bijlage lijsten

Fotolijst

Zie bijlage lijsten

Sporenlijst

Zie bijlage lijsten

Vondstenlijst

Zie bijlage lijsten

Stalenlijst

Niet van toepassing

Skeletformulieren

Niet van toepassing

Conservatierapport

Zie verslag van de resultaten van het proefputtenonderzoek, hoofdstuk 2.5.

De vondsten zijn gewassen, gedroogd en worden conform de regels van de kunst bewaard in het Onroerend Erfgoeddepot van SOLVA.

Beschrijving van aangelegde referentieprofielen met foto's

Zie verslag van de resultaten van het proefputtenonderzoek, hoofdstuk 2.2.2.

Resultaten aardkundige en natuurwetenschappelijke analyses (ruwe data)

Niet van toepassing

Lijst van de bijlagen

projectcode	2017D251 en 2017D14
nummer	1
type plan	bouwplan
onderwerp plan	bestaande toestand Familia: aanzichten, grondplan en doorsnedes
aanmaakschaal	variabel
aanmaakwijze	digitaal
datum	2016
nummer	2
type plan	bouwplan
onderwerp plan	ontworpen toestand Familia: aanzichten, grondplan en doorsnedes
aanmaakschaal	variabel
aanmaakwijze	digitaal
datum	2016
nummer	3
type	lijsten
datum	17-05-2017
nummer	4
onderwerp plan	digitaal grondplan proefputten
aanmaakschaal	variabel
aanmaakwijze	digitaal
datum	2017